

letnik ||||
številka

1

**jezik
in
slovstvo**

1957/1958

134236

134236

Jezik in slovstvo

Letnik III, številka 1
Ljubljana, 15. oktobra 1957

List izhaja od oktobra do maja vsakega 15. v mesecu (osem številok)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Tiska Celjska tiskarna v Celju

Uprava je pri Mladinski knjigi v Ljubljani

Opremila inž. arh. Jakica Accetto

Uredniki dr. Tone Bajec, Slovanski inštitut v Ljubljani (NUK), za jezikoslovni del
 dr. Lino Legiša, Ljubljana, Vrhovčeva 4, za literarno-zgodovinski del
 dr. Joža Mahnič, Ljubljana, Novi bloki 16, za metodološki del in odgovorni urednik

Rokopise in dopise pošiljajte na naslove posameznih urednikov
 Naročila in vplačila sprejema založba »Mladinska knjiga« v Ljubljani, Tomšičeva 2, poštni predal 36, telefon 21-593, tekoči račun pri Komunalni banki v Ljubljani številka 60-KB-1-Z-67

Letna naročnina 450 din, polletna 225 din, posamezna številka 60 din;
 za dijake, ki prejemajo list pri poverjeniku, 360 din;
 za tujino celoletna naročnina 600 din

Vsebina prve številke

<i>Vera Brnčič</i> Ruska književnost ob oktobrski revoluciji	1
<i>Janko Moder</i> Ruska lastna imena v slovenščini	4
<i>Silva Trdina</i> Poprava slovenske šolske naloge	10
<i>Jože Pogačnik</i> Pesniški svet Matije Valjavca	15
<i>J. Roš</i> Beseda o vejici	21
<i>Ivan Kolar</i> Literarni sprehod po Ljubljani	27

Zapiski

<i>Emil Cesar</i> O zadnjem spisu Klusovega Jože	34
<i>Lino Legiša</i> Slomšek v Aškerčevi Slovenski legendi	37
<i>Kajetan Gantar</i> Še o heksametru in daktiloidnosti	37
<i>Vinko Gaberski</i> Kroatizmi in arhaizmi	38

Ocene in poročila

<i>Boris Misja</i> Nekaj pomislekov ob novi slovenski slovnici	40
<i>Franc Zadavec</i> Tam gori za hramom	42

Slovníške in pravopisne drobtine

<i>J. Gradišnik</i> Premalo vejic in preveč	44
<i>A. B.</i> Opomba uredništva	45
<i>Stane Suhadolnik</i> Anglija, Anglež, angleški	45
<i>Vinko Gaberski</i> Ohlapnost?	46
<i>A. B.</i> Opomba uredništva	46

Odgovori in pogovori

<i>E. B.</i> Nekaj misli o slovstvenem pouku v nižji	47
<i>J. M.</i> Pripomba uredništva	47
<i>B. Borštnik</i> Zajemajmo iz slovanskih jezikov	48
<i>A. B.</i> Opomba uredništva	48

P. O. 1760/1957

RUSKA KNJIŽEVNOST OB OKTOBRSKI REVOLUCIJI

Sodobna sovjetska literarna zgodovina postavlja trditev o kontinuiranosti ruskega književnega razvoja, hkrati pa poudarja velikanske spremembe, ki jih je prinesla oktobrska revolucija. To sicer pravilno trditev je treba natančneje opredeliti.

Kontinuiteta v smislu prevladovanja realizma in zvestobe izročilu je nedvomno obstajala, dasi imamo opraviti z nadaljevanjem ruskega klasičnega realizma zlasti v drugem, najplodnejšem razdobju sovjetske literature (1925—1929). Neposredno po revoluciji so prevladovala prizadevanja, da bi obravnavali na nov način nove snovi, dali duška novim, drugačnim občutkom. Književnost tistih let lahko imenujemo književnost akcije in emocije. Čas ni bil primeren za mirno opisovanje, a tudi ne za psihološko in miselno poglobljenost, tako značilno za ruske klasike. To je nedvomno razlika. Še večja je sprememba v osebnem sestavu tistih, ki so se takrat ukvarjali s pisanjem. Številna stara imena izginejo, pač pa se pokaže množica novih pisateljev, a tudi bralcev. Vendar je nekaj predrevolucijskih pisateljev ustvarjalo tudi potem in med temi sta dve največji imeni ruske književnosti začetka našega stoletja: Gorki in Blok.

Ruski klasiki 19. stoletja se niso bali zapisati resnice o ljudeh in življenju. Književnost je bila sodnik svojega časa. Borila se je za svobodo in dostojanstvo človeške osebnosti, za pravico. Zato je odigrala izrazito napredno vlogo.

Veliki ruski realisti so sicer kritično opazovali rusko stvarnost, obsojali so nasilje in samovoljo, vendar večinoma niso bili povezani z revolucionarnim gibanjem, niso bili privrženci revolucionarnih sprememb. Revolucionarni tabor je dal pomembne kritike, ni pa dal umetnikov.

V predrevolucijskih letih si je napredni tabor, ki se je moral nekaj časa umikati, vnovič osvojil vodilno mesto. A tedaj je iz njega izšel resničen umetnik — M. Gorki. V književnosti je bilo opaziti element zavestnega in organiziranega boja za določene cilje.

Gorki, okrog katerega so se zbirali napredni pisatelji, ni bil samo vzor, ampak tudi organizator. Njegov vpliv — umetniški, še bolj pa idejni in človeški — je očiten tudi pri pisateljih, ki so bili privrženci drugačnih literarnih struj. On je most med ruskimi klasiki in porevolucijsko književnostjo.

Gorki ni samo obnovil ruski klasični realizem, ki je s Čehovom dosegel svoj zadnji vzpon ter nato začel drseti navzdol, ampak je prinesel vanj tudi nekaj novega — romantiko, borbenost, vero v ostvarljivost idealov. Revolucijo je dočakal zavestno, kot delo svojih rok.

Tega ne bi mogli reči o drugih pomembnih predrevolucijskih pisateljih. Nekateri so revolucijo odklonili ter odšli v tujino (Bunin, Kuprin, Andrejev, Merežkovski, Baljmont). Drugi so jo občudovali z romantično nacionalnega stališča, kot veličasten vihar, kot véliki ruski punt (Brjusov, Blok). Brez pridržka jo je sprejel krog Gorkega (Serafi-

movič, Veresajev) in futuristi z Majakovskim na čelu. Slednji so si v prvih dneh revolucije lastili vodilno vlogo.

Kakor vselej v burnih dneh, je tedaj prevladovala poezija. Doba je bila nemirna, ljudje so živeli silno intenzivno in razviharjeno življenje in poezija je bila izraz emocionalne napetosti.

Najtipičnejši izraz tistega časa je poezija Majakovskega. Bil je bard revolucije, neomajno vdan njenim idealom. Izšel je iz futurizma, ki mu je pomenil predvsem upor. V nasprotju z Blokom je slavil v revoluciji njeno organizirajoče načelo. Svojo poezijo je podredil zapovedim revolucionarnega boja. To je delal z vso strastjo svojega silovitega temperamenta. Umetniška vrednost njegovega pesniškega opusa je dokaj neenotna. Pač pa je osvajal z iskrenostjo, udarnostjo in z nekaj teatraličnosti; njegov vpliv je bil silno velik.

Vendar je največji umetniški izraz revolucije pesnitev »Dvanajst« A. Bloka, dasi ta slavni simbolist, prav tako ko učeni in nekam hladni Brjusov, sodi predvsem v predrevolucijsko dobo (umrl 1921). Blok revolucije sicer ni razumel, pač pa jo je občutil in izrazil. A ta véliki pesnik, romantik, ki je družil mysticizem in rusko mesijanstvo v duhu slavjanofilov (pesnitev »Skiti«) z občutkom za utrip realnega življenja, je bil sodobnikom nekam tuj. Ti so sledili Majakovskemu. A največji ruski pesnik pooktobrskega razdobja je hodil svoja pota. To je bil Sergej Jesenin.

Pred revolucijo so ga občudovali kot pevca narave in kmečkega življenja. Pa Jesenin je neizmerno več. Je anarhičen puntar, preveč občutljiv, da bi prenesel kri in nasilje. Revolucijo je pričakoval kot kmečki upor. Njene železne stvarnosti ni prenesel. Notranje zlomljen se je umaknil iz življenja. Zapustil je čudovite pesmi, nežne in pretresljive, ene izmed najlepših v ruski poeziji sploh.

Jeseninova intimna lirika je bila v tistih časih izjema. Večina, zlasti mladi proletarski pesniki, ki so se zbirali v literarnih društvih »Kovačnica« in »Oktober«, je ognjevitost slavila revolucijo, ne samo svetovno, ampak celo kozmično, ter se navduševala za tehniko. V njihovih oblikovno pogosto dokaj neblogljenih verzih je bilo mnogo naivnosti in kaotične romantike. Takrat so bili sicer sila glasni, vendar razen posameznikov v literaturi niso pustili sledu.

Po končani državljanski vojni se je začelo novo razdobje — Nep, »delavnik revolucije«, doba, v kateri so postajale očitne marsikatere, pozneje tako odločilne klice prihodnjega družbenega in književnega razvoja. Proza je začela vedno odločneje izpodrivati poezijo.

Književno življenje tistega časa je bilo neizmerno pisano in razgibano. Vrstile so se razne šole in združenja, pogosto bolj ali manj slučajna. A čeprav so se borci vrnili s front, boj ni pojenjal. Nadaljeval se je v drugih oblikah. Zlasti ostro se je bil na kulturnem področju. Šlo je za svobodo umetnosti.

Vodilno vlogo so si lastili pisatelji, organizirani v različnih društvih, ki jih s skupnim imenom označujemo kot proletkultovce (»proletarskaja kultura«). Ti so bili sicer iskreno vdani revoluciji, a njihovi skrajno utilitaristični nazori o umetnosti so bili za njen napredek zelo nevarni. Zagovarjali so neko posebno proletarsko umetnost, zavračali kulturno dediščino preteklosti, češ da je buržoazna, ter skušali potisniti

književnost na raven agitk Demjana Bednega, enega izmed popularnih pesnikov tistega časa. Toda poskusom, da bi omejili svobodo umetnosti in zavrgli kulturno tradicijo, se je odločno uprl Gorki ob podpori vodstva partije, zlasti Lenina (znameniti govor na III. kongresu Komsomola 1920).

Gorki, pisatelj svetovnega slovesa, ki je toliko storil za revolucijo, je imel vso pravico, upreti se napadom na svobodo umetnosti. To je dokazal z vsem svojim delom. Po svoje je Lenin, s svojo izredno kulturo, odločilno posegel v spor o razvoju umetnosti. Linija Gorkega je zmagala.

Tudi po revoluciji je bil Gorki osrednja osebnost nove ruske književnosti. Dejansko jo je usmerjal. Njegov delež pri uspehih, ki jih je dosegla v dvajsetih letih, je zelo velik, kajti opravil je ogromno delo kot njen ideolog, organizator in mentor mladih pisateljev (dasi je sam slikal predrevolucijsko življenje: »Artamonovi«, »Življenje Klima Samgina«).

Ljudje, ki so zdaj začeli svojo pisateljsko pot, so prihajali s front, doživeli so vihar državljske vojne, bedo, heroizem in krvave boje tistih let. Vsem, naj je šlo za komuniste ali za »sopotnike«, kakor so jih imenovali (pisatelje nekomuniste, ki do revolucije niso zavzeli izrazito odklonilnega stališča; med te sodi večina znanih sovjetskih pisateljev), sta revolucija in državljska vojna vtisnili svoj pečat. V svojih delih so upodabljali tisto, kar so doživeli. Doživetja so bila silovita in pretresljiva in prav tako silovito je tudi pripovedovanje. Prevladuje novela, oziroma kratka povest. Za sopotnike je značilno poudarjanje nagnonskega elementa in močan ruski nacionalizem (zlasti pri Pilnjaku in Tihonovu). Močni sta bili emocija in prizadevanje, da bi ohranili umetniško individualnost. Ta vez je družila »serapionovce«, svobodno skupino pisateljev »sopotnikov«, ki se je imenovala po Hoffmannovem »puščavniku Serapionu« in dala mnogo pomembnih pisateljev. Pisatelji komunisti so hoteli pokazati predvsem organizirano, zavestno načelo v revoluciji, v ospredju je bila bodisi množica (Serafimovič, Železna reka) ali heroj (Furmanov, Čapajev; Fadejev, Poraz). Usode posameznikov so jih zanimale manj ko sopotnike.

Večino tedaj napisanih del odlikuje dinamičnost, barvitost z močnimi primesmi romantičnih in naturalističnih elementov (Pilnjak, Golo leto; Vs. Ivanov, Oklopni vlak; Lavrenjev, Enainštirideseti). Stilno so zelo razgibana, včasih komplicirana in preobložena. Pri sopotnikih je pogost tudi prizvok iracionalnega, fantastičnega. Sicer pa je bila sama resničnost včasih hudo fantastična.*

V teh delih razgibana fabula po navadi prevladuje nad psihološko poglobljenostjo, pa naj gre za patos Furmanova ali za grozljive zgodbe I. Bablja (Konarmija). Zanimanje za psihološke probleme se pokaže pozneje, zlasti v drugi polovici dvajsetih let, ko se je življenje ustalilo. To so obravnavali deloma starejši pisatelji, kakor nekdanji ekspresionist Sergejev-Censki in Al. Tolstoj, ki se je takrat vrnil iz tujine, kjer je nekdanji realistični slikar posebežev ruskega podeželja pisal fantastične povesti. Po vrnitvi je pisal roman Trnova pot, ki obravnava pri sopotnikih priljubljeni motiv usode ruske inteligence v revoluciji in pomeni prvi

* Žal nam je prav literatura tistih let deloma nedostopna, kajti marsikatero delo v SZ ni bilo ne ponatisnjeno ne obravnavano. Nekaj proze iz tistih časov je izšlo 1954 v Zagrebu pod naslovom »Heretici i sanjari«.

veliki tekst o tistih časih. Z osebno človekovo usodo in njegovo duševnostjo so se ukvarjali tudi nekateri pisatelji, ki so začeli ustvarjati šele po revoluciji: Fedin (Mesta in leta — isti problem; pozneje Bratje), Leonov (Jazbeci, pozneje Tat). Ob delih iz državljanske vojne (prve novele Šolohova, ki pomenijo neke vrste pripravo za njegovo epopejo Tihi Don) so nastajala taka, ki obravnavajo probleme mlade sovjetske družbe, in sicer zelo odkrito in pogumno (poleg omenjenih tudi Gladkov, Tarasov-Rodionov, Libedinski). Razmahnila se je satira (Zoščenko, Iljč in Petrov). Književnost je bila še zrcalo življenja. Snovi in tipi, ki jih je obravnavala, so silno raznovrstni, prav tako je s stilom književnih del. Pisatelji so slikali pokrajine, ki so bile prej v ruski literaturi le redko (Sibirija, današnje azijske sovjetske republike), in družbene plasti, ki so postale zares aktivne šele po revoluciji. Kazali so spremembe v načinu življenja, mišljenja in čustvovanja. Književnost je bila aktualna, živa.

Ruska književnost porevolucionarnega razdobja nosi pečat tistih viharnih let. V tem je njena moč in njena slabost. A ni ne uniformirana, ne dolgočasna.

Janko Moder

RUSKA LASTNA IMENA V SLOVENŠČINI

Ruska lastna imena nam v primeri z angleškimi, romanskimi in germanskimi zaradi svoje slovanske sorodnosti ob izgovarjavi ne delajo posebnih težav, ker si jih mirno prilagodimo, kjer naletimo na morebitne preglavice. Več zadreg imamo s pisavo. Tuja, zlasti zahodna imena, pisana v latinici, gladko po črki in do črke prepíšemo, pa naj so nam po izgovarjavi in glasovno še tako španska vas. Takemu — za preprostega človeka, ki tuji izgovarjavi ni kos — dostikrat nepreglednemu sprimku črk pritikamo potem domača obrazila za posamezne oblike. Pri ruskih imenih že ob prepisovanju iz cirilice v latinico nismo tako suženjsko tankovestni. Že tam prilagajamo, in sicer deloma zaradi pomanjkanja ustreznih črk v latinici, deloma pa iz občutka večje neodvisnosti, ker gre za sorodna, tako rekoč »domača« imena. In so nam res dokaj bolj domača kakor neslovanskim jezikom, ki imajo z njihovo pisavo še več nevšečnosti (č, ž, š itd.), dasi z majhno olajšavo, da jim v latinico (dobro ali slabo, srečno ali nesrečno) prepisano ime ostane potem za vse oblike v glavnem nepregibno, kot enkrat en nespremenljiv pečat, ki kvečjemu za množino in pridevnik dobi majhen privesek in za roditeljski drobčen okrask, kadar je z njim izražena svojina.

V Slovenskem pravopisu (SP) 1950 je zlasti na straneh 23 in 24 in še naprej v besednjaku zajetih precej ruskih imen, vendar je bila že nekajkrat ustno in pismeno izražena želja, naj bi to snov še in še pretresali. Letošnji jubilejni spominski dnevi ob štiridesetletnici oktobrske revolucije so mogoče ena od najlepših priložnosti za tako delo, zato sem

da bo sestavljavcem prihodnje izdaje SP bolj pri roki. Ne gre mi za znanstveno transkripcijo ruskih imen, ker sodim, da je to vprašanje že rešeno, temveč — predvsem kot prevajalcu — za pisavo v vsakdanji rabi. Zato sem tudi gradivo črpal predvsem iz dveh virov: imena resničnih oseb in krajev in imena iz izmišljenega sveta leposlovja. Ni mi treba še posebej poudarjati, da se dotikam v glavnem le imen iz osrednjega ruskega jezikovnega območja, ki se z njimi najpogosteje srečujemo.

I. *Pisava*. Najprej bi rad poudaril, da imen v leposlovju ne kaže ponaševati. Ohranjajmo jih v izvirni obliki, ker tudi to prispeva k stvarni vrednosti opisovanega življenja, čeprav je v navideznem navzkrižju: sredi slovenskega besedila tuja imena . . . A to sodi že v osnovne postavke nauka o dogovoru (konvenciji), da se sredi zgodbe, ki pripoveduje o življenju v Rusiji, srečujemo — pa čeprav v slovenskem prevodu zgodbe — z ruskimi izvirnimi imeni, ne pa z raznimi Franckami, Mickami, Janezi in podobno. Imen torej ne prevajajmo, temveč jih obdržimo tudi v ljubkovalnicah in pomanjševalnicah v izvirni obliki (Mašenka, Petka).

1. Pri prepisovanju iz ruske cirilice v latinico imamo za večino cirilskih znamenj ustrezne pismenke v naši latinici (gajici):

a = а, б = b, в = v, г = g, д = d, е = e, ж = ž,
з = z, и = i, й = j, к = k, л = l, м = m, н = n,
о = o, п = p, р = r, с = s, т = t, у = u, ф = f,
х = h, ц = c, ч = č, ш = š, щ = šč, ы = y, э = e,
ю = ju, я = ja.

Vendar je treba o nekaterih od teh znamenj spregovoriti še posebej, tudi o joru in jeru, ki ju tu sploh nisem navedel, ker sta tako imenovana nema znaka. Pri pisanju članka sem se moral ozirati tudi na tiskarno, ki ruskih in cirilskih pismenk žal nima vseh in ne v zadostni množini.

2. Rusi z dostikrat nadomeščajo tuji h (Gaaga = Haag, Gamburg = Hamburg, Gavana = La Habana = Havana, Kagor = Cahors). V zvezi s tem nastaja zadrega ob prepisovanju nekaterih ruskih imen v latinico: Gercen = Herzen = Hercen, Golc = Holz, German = Herman. Predlagal bi: a) če gre za resnična tuja osebna ali zemljepisna lastna imena, jih pišimo v izvirni tuji (neruski) obliki, od koder so pač vzeta (Gamlet = Hamlet, Gavr = le Havre, Gaiti = Haiti); b) če gre za izmišljena, nezgodovinska imena v ruskem leposlovju, jih ohranjajmo v ruskem zapisu (čeprav je fonetičen) samo v primerih, ko je težko najti izvorno tujo obliko imena, ki bi ustrezala ruski obliki; c) resnična imena Rusov, ki izvirajo iz tujih rodov (Mejergold, Gercen, Gofman), pišimo, če se le dá, v izvirni tuji obliki (Mayerhold, Herzen, Hofmann).

3. Ruski mehki e pišemo v latinici z e in z je, z o in z jo: Petrovič, Sergej, Versilov; Ermilov = Jermilov, Evreinov = Jevrejinov, Efremov = Jefremov; Dostoevskij = Dostojevski, Andreevič = Andrejevič, Kireevskij = Kirejevski; Lobačev = Lobačov, Pugačev = Pugačov, Kutašev = Kutašov; Petr = Pjotr, Semen = Semjon, Fedor = Fjodor, Striženov = Strižonov = Strižjonov. Vendar pisava ni tako preprosta in enotna, kakor sem jo prikazal na teh zgledih. Najprej naj omenim, da je neukemu nemogoče določiti, kdaj je mehki e preglašen v ë, v ruskih knjigah pa je preglašeni ë (= o ali jo) le redko zaznamovan; od tod tudi

v prepisu pri nas toliko nihanja: Lenja in Ljonja, Solovjev in Solovjov, Pugačev in Pugačov, Verevkin in Verjovkin, Kišinev in Kišinjov, Budenij in Budjoni. Ravno tako omahuje tudi pisava med e in je: Nekrasov, in Njekrasov, Lermontov in Ljermontov, Ignatevič in Ignatjevič, Ermilov in Jermilov. Kaj bi kazalo predlagati za prihodnje? Težko je postaviti trdna pravila, vendar bi bilo treba paziti na tole: a) ruski mehki e na začetku besede pišimo z *je*: Jefimov (ne: Efimov), Jelisaveta (ne: Elisaveta); b) ruski mehki e sredi besede pišimo v latinici kot *je* vselej, kadar s tem zapolnimo zev: Aleksejev (ne: Alekseev), Rajevska (ne: Raevska); c) sicer pišimo ruski mehki e sredi besede zgolj kot e (ne: je), da dobimo čistejši zapis z manj soglasniki: Sergej (ne: Sjergjej), Petrovič (ne: Pjetrovič); č) mehčanje pišimo samo v primerih, kjer se je že ustalilo in nam fonetično nekako dopolnjuje estetsko podobo besede: Sovjeti (ne: Soveti), Turgenjev (ne: Turgenev); predvsem radi mehčamo l in n: Vasiljev in Vasiljev, Lavrenev in Lavrenjev, a tudi nekatere druge črke (zlasti v zvezi z -ev-) se rade mehčajo: Sadofev = Sadofjev, Grigorev in Grigorjev, Leontev = Leontjev, Mefodevič in Mefodjevič; pri tem je zanimivo, da v dosti primerih tudi l, ki je najbolj nagnjen k mehčanju, ostane brez j: Lenin (ne: Ljenin), Oleg (ne: Oljeg), v nekaterih imenih pa pisava omahuje: Kolcov in Koljcov, Oleša in Olješa; d) kjer je bodisi iz ruske pisave ali kako drugače znano, da gre za preglašeni *ě*, pišimo jo (o), da s tem slovenskemu bralcu pripomoremo k bližji fonetični obliki ruskih imen: Černyj = Čorni ali Čjorni, Semenov = Semjonov.

4. Ruski *и* (dvojni i) in starejši *і* (i s piko) pišemo v latinici v glavnem z *i*, le v začetku besede, ob hiatu in za nekaterimi soglasniki tudi z *ji*. Predlagal bi: a) v začetku besede naj bi stari *i* s piko in sedanji dvojni *i*, če sledi še en samoglasnik, pisali z *j*: Iakov = Jakov, Ieronim = Jeronim, Iosif = Josif; b) sredi besede zapolnimo zev z *ji*: Ukraina = Ukrajina, Alekseič = Aleksejič; c) kar je bilo povedanega o mehčanju soglasnikov zaradi za njimi stoječega mehkega *e* (I, 3), velja v glavnem tudi o mehkem (dvojnem) *i*; pišemo torej v pretežni večini samo *i*, le v nekaterih zvezah, kjer smo izrazito vajeni mehčanja, tudi *ji*: Ilin = Iljin.

5. Ruski *й* (i s krajšavo) pišemo v latinici z *j*. Večinoma nahajamo ta *j* na koncu besed, zlasti še v pridevniških oblikah lastnih imen. O pisavi naj bi veljala tale načela: a) sredi besede pišemo zmeraj *j*: Kornejčuk, Mihajlovski; izjema so le neruska lastna imena: Mejer = Maier ali Mayer, Gejne = Heine; b) pri rodbinskih imenih na -yj in -ij končni *j* izpuščamo: Minskij = Minski, Belyj = Beli; ravno tako tudi v zemljepisnih imenih: Nižnyj = Nižni; c) v osebnih imenih (zlasti iz grščine in latinščine) končni *j* ohranimo: Grigorij, Dmitrij, Jevgenij; č) ravno tako ohranimo končni *j* v drugih končnicah: Tolstoj, Nizovoj.

6. Trdi nemi znak *ѣ* (jor) po navadi izpuščamo, ker ga tudi v ruščini, razen v nekaterih izjemah, nič več ne pišejo. Pomeni v glavnem le trdi, nemehčani izgovor soglasnika, za katerim stoji. Včasih so ga v prepisu označevali z opuščajem (').

7. Jeri *ѣ* pišemo z *y* in z *i*. Predlagal bi: a) pisavo z *y* samo za znanstveno zvesti posnetek cirilice; b) pisavo z *i* za vsakdanjo rabo: Krylov = Krilov, Bezymenskij = Bezimenski; zlasti potreben je i namesto

y v končnicah: Gorny = Gorni, Belyj = Beli, ker sicer utegnejo nastati težave pri sklanjatvi.

8. Mehki nemi znak Ъ (jer) v latinici v pisavi za vsakdanjo rabo izpuščamo, včasih pa vpliva na mehčanje pred njim stoječega soglasnika: Grigor'evna = Grigorjevna, Vikent'evič = Vikentjevič, dasi ne zmeraj: Podol'sk = Podolsk, Rjazan' = Rjazan.

9. Jat ѣ je pismenka iz starejše ruske pisave; v latinici pišemo kar e: Severjanin, Beli, Leskov.

10. Obrnjeni e ѡ je v ruski pisavi v rabi za trdi e; v domačih lastnih imenih ga ne zasledimo, le v tujih: Ermitaž, Ehrenburg. V prepisu ga pišemo s črko, ki jo pač nadomešča v ruski fonetični pisavi: Boduen-de-Kurtene = Baudouin de Courtenay, Rube = Roubaix.

11. Fita ѳ je starejša pismenka; v novejši pisavi jo nadomešča f: Mefod, Marafon.

12. Posebej naj opomnim, da posamezne črke pišemo ne glede na izgovarjavo povsod enako: Jakov (kjer izgovarjamo jákov) in Jazikov (kjer izgovarjamo jizikóv). To velja tudi za druge črke.

13. Omenil sem že, da lastnih imen v načelu ne prevajamo in ne prilagajamo našim glasoslovnim in slovniškim zakonom; torej: grofinja Mjagka ali Mjagkaja (ne: Mjahka ali Mjahkaja ali Mehka). Izjema so le imena vladarjev, ki jih slovenimo (Jekaterina = Katarina), in imena splošno znanih in že ustaljenih zemljepisnih pojmov (ruskij = Rus, ruskaja = Rusinja, Rus = Rusija).

14. Nekaj ruskih imen ima pri nas že precej ustaljene končnice, tako da jih po navadi ne pišemo v izvirnem zapisu: Aleksandr = Aleksander, Dnepr = Dneper ali Dnjeper, Kreml = Kremelj.

15. V ruski pisavi podvojene samoglasnike in soglasnike pišemo tudi pri nas: Isaak, Gavriil, Savva, Anna, Annenkov.

16. Posebej težavno je prepisovanje neruskih lastnih imen, ker jih Rusi dostikrat podajajo v fonetičnem zapisu, ki ga nekako nismo vajeni: Gëte = Goethe, Kĵuri = Curie, Gĵugo = Hugo, Mĵunhen = München.

17. Rusi pišejo imena narodov z malo, mi seveda z veliko.

II. *Oblikoslovje*. Ne mislim govoriti ne o sklanjatvi ne o izpeljavi pridevnikov pri takih ruskih lastnih imenih, ki so po svoji obliki popolnoma podobna našim. Omenil bom le nekaj posebnosti in nevšečnosti.

1. Nekatera imena podaljšujejo osnovo z -j-: Igor, Igorja, druga ne: Jegor, Jegora. Pri tem odločata dve stvari: a) če je ime nam zelo domače, ga obravnavamo tudi v sklanjatvi po domačih pravilih; v tem primeru ga po navadi podaljšujemo v odvisnih sklonih z -j-; b) če je ime pri nas neznano ali pa nam zaradi svojega poudarka tuje zveni, ohranjamo tudi v odvisnih sklonih nepodaljšano obliko: Makár, Makára, Makárovič.

2. Pri nekaterih imenih se v odvisnih sklonih izpahuje zadnji nepoudarjeni samoglasnik (kakor tudi pri nas): Pavel Pavla, Kremelj Kremlja, Vasilij Vasilja (in Vasilija).

3. V zvezi s tem moram posebej omeniti dve imeni, ki ju bo treba za prihodnjo rabo dobro pretresti, ker sta dokaj pogosti zlasti v prevodih leposlovja; to sta Pjotr in Ljov (Petr in Lev), ki v odvisnih sklonih preneseta poudarek na obrazilo: Petrá in Lva (od tod tudi izpeljanki: Petróvič in Lvóvič). Do zdaj sta pri nas v navadi sklanjatvi: Pjotr Pjotra in

Lev Leva, torej nedosledno in nerusko. Mogoče bi se kazalo približati ruščini in sklanjati: Pjotr Petra in Ljov Lva. Ugovor, češ da bi utegnil kdo misliti, da gre za dve osebi, če bi uporabljali obe obliki, je jalov, ker smo v leposlovju vajeni, da vstric ob popolnih imenih Jakov, Aleksander, Fjodor, Leonid uporabljamo tudi njihove ljubkovalne oblike: Jaša, Saša, Fedja, Ljonja, ki so vsaj tako daleč od osnovnih imen kakor Pjotr od Petra in Ljov od Lva.

4. Moška imena na -a sklanjamo bodisi po moški ali po ženski sklanjatvi: Ilja Ilja Ilju ali Ilja Ilje Ilji, Kostja Kostja ali Kostja Kostje. Če pišemo -j- v prvem sklonu, ga ohranimo tudi v odvisnih (ne glede na izvorno rusko obliko).

5. Ravno tako ohranimo mehčanje tudi pri ženskih imenih v vseh sklonih, če ga zasledimo v prvem sklonu: Valja Valje, Daša Daše, Katja Katje in Kata Kate, Rimma Rimme, Anja Anje.

6. Ženska imena s tujo končnico, pisana v ruščini fonetično, pišemo v izvorni tuji obliki (če jo vemo) in jih navadno ne sklanjamo: Betsi = Betsy, Katti = Katty, vendar pisava omahuje v primerih, ko je prevelik odmik od tujega imena: Žanna in Jeanne.

7. Ženska imena imajo v ljubkovalni obliki lahko tudi soglasniške končnice: Nadjuš, Katjuš, Lizok, Lenok. Teh oblik tudi Rusi ne sklanjajo. Če je sklon zaradi stavčne jasnosti potreben, ga naredimo od najbližje primernejše oblike: Nadja, Katja, Liza, Lena.

8. Tudi nekatera zemljepisna imena ženskega spola se ne končujejo na -a; sklanjati bi jih morali po ženski sklanjatvi: Tver Tveri, Kuban Kubani, Ob Obi, Kerč Kerči, Rjazan Rjazani, če bi se hoteli ravnati po ruščini, vendar se ravnamo po prevladujočem pravilu, ki velja tudi za krajevna imena iz drugih jezikov, in jih imamo za samostalnike moškega spola in jih tako tudi sklanjamo: Tver Tvera, Kuban Kubana.

9. Moška lastna imena na -o so v Rusiji v glavnem nesklonljiva (ali pa jih sklanjajo po ženski sklanjatvi: s Makarenkoj). Pri nas taka imena zmeraj sklanjamo, in sicer po zgledu podobnih naših: z Makarenkom, pri Busku, nad Gromikom.

10. V Rusiji ravno tako ne sklanjajo imen z raznimi nenavadnimi (tujimi) končnicami: Pušnih, Sac, Burdih, Ordžonikidze. Slovenščina je po končnicah nenavadno gibljiv jezik, tako da smo vajeni pregibanja vseh mogočih imen: Pušnih Pušniha, Sac Saca. Težave nam povzročajo le nekatera imena na samoglasnik. Tu nimamo med dvema oblikama, daljšo: Frunze Frunzeja, Tbilisi Tbilisija, Joškar-Ola Joškar-Olaja, Jessentuki Jessentukija, in krajšo: Ordžonikidza, Tbilisa, Joškar-Ola. S tem dodajamo samo še od vzhodne strani nekaj öcvirkov na že tako dobro zabeljeno jezikoslovno kašo, ki nastaja z dvojno sklanjatvijo imen na -e: Berle Berla in Berleja, Galle Galla in Galleja, Goethe Goetheja in Dante Danteja, a Volpone Volpona, Pijade Pijada (Srbi sklanjajo celo: Dante Danta). V SP 1950 je o tem sicer lepo navodilo, a se je včasih zelo težko ravnati po njem, ker pravilo o imenih na nepoudarjen samoglasnik ne more veljati za imena iz vseh jezikov enako.

11. V ruščini so ravno tako nesklonljive razne umetne zveze in skrajšave: Kuzbass, Giprolito. V slovenščini tudi take zveze po navadi sklanjamo (če dopušča okrajšava misel, da gre za samostalnik, ne za

značko): Giprolito Giprolita; če bi bila sklanjatev nerodna, jo opustimo ali pa zvezo razvežemo: Kuzbass = Kuznecki bazen Kuzneckega bazena.

12. Eno najpogostejših ruskih obrazil za rodbinska imena je -ij. Že pri pisavi (I, 5b) je bilo povedano, da to pridevniško obrazilo po svoje oblikujemo in izpuščamo končni -j. Sklanjatev je potem izrazito pridevniška (in prvi sklon nekako narejen po drugem): Gorki Gorkega Gorkemu pri Gorkem z Gorkim (v nasprotju s samostalniško sklanjatvijo osebnih imen na -ij: Makarij Makarija Makariju z Makarijem). Tako sklanjamo vse priimke, ki v njih čutimo pridevnik: Golovati Golovatega, Budjonni Budjonnega, Suleržicki Suleržickega, Čajkovski Čajkovskega, Beli Belega. Škoda, da v slovenščini to pridevniško obrazilo ni ravno najpripravnejše za oblikovanje dvojine in množine, zato se pogosto tudi v knjigah (ne le v listih) ponavlja napaka, da si pisci to sklanjatev po svoje olajšujejo in pišejo: pesnik Majakovskij, brata Čajkovskija, igralci Komissarževskiji. V tem je res nekaj (pisne) doslednosti in mogoče (kot pravijo nekateri) celo več preglednosti kot v predpisani sklanjatvi: brata Gorka, bratje Gorki. V zadrego nas spravljajo tudi imena, ki so se iz slovanskih jezikov zanesla v romanske, germanske in drugod in tam dobila svoje pisne oblike: Skorzeny (Nemec), Lipsky (Američan). Včasih se pri takih tujih pisnih oblikah ne zavedamo več pridevniške oblike in sklanjamo samostalniško: Skorzenija. To po svoje spet povzroča zmedo v sklanjatvi izrazito slovanskih pridevniških priimkov, zlasti še, ker se človeku vsiljuje toliko podobnih imen iz drugih jezikov, kjer je končnica samo po črki pridevniška: Salvini Salvinija, Marty Martyja, Valmiki Valmikija, Linnankoski Linnankoskija, Teply Teplyja, Mally Mallyja, a v resnici je ime samostalnik in ga tudi sklanjamo kot samostalnik.

14. Glede obrazila -oj pa je v SP 1950 v celoti zmagalo načelo, da se odvisni skloni ravnajo po prvem (in ne po drugem, kakor pri priimkih na -ij), ne glede na to, da Rusi take priimke ravno tako sklanjajo pridevniško. Slovenski pravopis 1950 namreč pravi: »imena na -oj (Tolstoj, Trubeckoj)... sklanjamo kakor prave samostalnike: Tolstoja, Tolstoju.« Poglejmo še, kaj pravita o tem druga dva jugoslovanska pravopisa. Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika (A. Belić, Beograd 1950) pravi na str. 116—117: »Kada se imena mesta ili lična imena svršavaju završecima koji odgovaraju našem jeziku, onda se takva imena menjaju kao naša vlastita... Ali kada takva imena imaju za naš jezik neobičan oblik, onda se menjaju kao imenice njima najbliže: Tolstoj, Tolstoja, Tolstoju itd. (kao Milivoj, Milivoja i sl.), a ne Tolstoga kao što ima u ruskom; međutim Trubeckoj, Trubeckoga (bez obzira da li glase -ski, -skoj ili kako sl.).« Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika (dr. D. Boranić, Zagreb 1951) pa pravi na straneh 35 in 36: »U ruskim riječima... završetak -skij prelazi u -ski: Žukovskij: Žukovski; jednako Trubeckoj: Trubecki... Tolstoj gen. Tolstoja.« Priimke na -oj bo torej treba še pretehtati: ali naj gredo vsi od kraja (Polevoj, Nizovoj, Konevskoj) po samostalniški sklanjatvi (Tolstoj, Tolstoja) ali pa bi bilo treba upoštevati pridevniško obliko, ki jo je še izrazito čutiti pri priimkih na -ckoj in -skoj, in sklanjati taka imena pridevniško (Trubeckega, Konevskega).

Konec prihodnjic

POPRAVA SLOVENSKE ŠOLSKE NALOGE

Tega dela si ljudje, ki ga sami niso nikoli opravljali, ne morejo predstavljati; niti njegovih hudih niti njegovih lepih strani. Vidiijo pač ogromne kupe zvezkov s težko čitljivimi pisavami, štejejo ure, ki jih mora profesor presedeti ob njih, predstavljajo si morečo enoličnost njegovega dela, nenehno včrtavanje znakov za manjkajoče vejice in podobno, in govore: Ubogi revež! Jaz bi znorel ob takem delu! — Drugi pa pravijo: Le kaj slavisti tako pretiravajo s korekturami! Kaj pa je nazadnje to tako hudega! Prebereš tiste čačke, podčrtaš to in ono, zapišeš oceno, pa je!

Poprava slovenske šolske naloge je eno najzahtevnejših in eno najbolj odgovornih profesorjevih opravil. Ob nobenem drugem delu dijak tako vidno ne pokaže svojega znanja ali neznanja in svoje dozorelosti ali nezrelosti kakor ob nalogah in ob nobenem, še tako posrečeno izbranim vzgledu se ne moreš več naučiti kakor ob lastnih napakah.

Vestna poprava je zelo naporna, prinaša pa tudi lepo zadoščenje.

Prva nagrada zanjo so nam veseli in hvaležni dijaški obrazi, ko pridemo naslednjega dne po nalogi že z zvezki v rokah v razred. Pravim naslednji dan, kajti tako naj bi bilo! Saj si gotovo vsi prizadevamo, da prinašamo naloge takoj prvi dan. Včasih se seveda to pri najboljši volji ne posreči, navadno pa zmoremo. Zavedati se namreč moramo, da je z nalogami kakor s časopisi. Koga še zanima en mesec star časopis! In prav tako je z nalogami. Če hočemo doseči s korekturo popoln uspeh, moramo prinesiti naloge takoj prvi dan. Takrat je v dijakih problem še živ, takrat so še sami polni misli o nalogi, takrat je za vsako našo besedo pripravljen slavnostni sprejem. Kako dragoceni momenti v vzgoji in kateri pаметen vzgojitelj bi jih brez važnega vzroka izpustil iz rok!

Naša druga nagrada za vestne korekture pa je ugotovitev, da je od naloge do naloge viden uspeh. Če kdo tega doslej ni opazil, je vzrok v tem, da ni pravilno opravil korektur. Ob pravilnih korekturah uspeh mora priti. Pogovorimo se torej o važnejših momentih, ki tu odločajo.

Ko korigiramo, moramo vedno misliti na tri stvari, na katere opozorimo dijake že pri izdelavi nalog. To so: vsebina, oblika in ideja.

Vsebinsko je spis dober, kadar ustreza naslovu in je zanimiv in razumljiv. Oblikovno je dober, kadar nima slovniških napak in stilističnih pomanjkljivosti, kadar kaže logično zgradbo v odstavkih in je čitljivo in lepo napisan. Tega dvojega dijake z neutrudljivim delom in dobrohotnim prigovarjanjem še razmeroma lahko priučimo. Teže je z idejo. Tu se pač pokaže dijakova globina. Če v kom ničesar ni, tudi ničesar dati ne more. Vendar ravno ob spisju dijake lahko naučimo tudi resneje dojemati življenje, povsod iskati smoter in to posredovati tudi drugim.

Nikar se ne zadovoljimo s tem, da v nalogo skrbno včrtamo le znake za slovniške in slogovne pomanjkljivosti! Nikdar ne smemo podcenjevati vsebinske in idejne strani naloge; misli, ki se nam vzbude ob branju, napišimo pod nalogo. Največkrat profesorji napišejo samo takele

in podobne opazke: *Ločila! Vejice! Pisava! Prerazvlečeno! Nelogično!* To je sicer prav lahko razumljivo in nihče drug kakor mi sami ne ve, kako težko je poleg časa in dobre volje za stvarne korekture najti še čas in čut za ljubeznivo, spodbudno, čutečo in nikdar žaljivo opombo poleg ocene. Gotovo pa je bolje napisati tudi samo trem ali samo dvema ali tudi samo enemu dijaku v razredu res dobro opombo kakor dvajsetim ali več podobne vzklike, kot sem jih navedla. Tudi pri korekturi spisov velja kakor v življenju sploh: Kakor ti meni, tako jaz tebi. — *Ločila! Vejice! Pisava! Prerazvlečeno! Nelogično!* — Te opazke zvene kot nekakšni jezni izbruhi profesorjevega trenutnega razpoloženja. Ali se bomo potem čudili, da dijaki nanje ne bodo reagirali najvljudneje? Bolj trdokožnemu take besede ne bodo nič pomenile. Rahločutnejšega pa bodo ali užalile ali užalostile. Res, take majhne stvari začno včasih dolbsti prepad med dijaki in profesorji, zraven se nam pa ravno tu nudi ena od najlepših priložnosti, da dijakovo ljubezen in zaupanje pridobimo.

Kako drugače bo dijak sprejel na primer pripombo: *Vaša naloga mi je dokaz, da življenja ne jemljete površno. Ta resnost vam narekuje lepo izražanje. Vejic pa ne znate postavljati. Potrudite se do prihodnje naloge in svojo napako popravite!* — Dijak bo pripombo prebral dvakrat, trikrat. Pohvala mu bo dobro dela. Skušal bo živeti še globlje, iskal bo še lepših izrazov in sram ga bo, da ne zna staviti vejice. Pri prihodnji nalogi bo gotovo napredek že viden. Tega pa spet ne smemo prezreti! Pri vsaki nalogi preberimo najprej opazko k prejšnji in svoj pogovor z dijakom nadaljujmo! V tem primeru recimo takole: *Vesela sem vašega napredka. Vidite, da se da z voljo vse doseči. Zadnjič Vam je manjkalo 13 vejic, danes že samo šest. Ne odnehajte, trudite se še dalje!*

Dijak ob tem začuti naš čut do sebe, to mu dobro de in čez noč spremeni svoj odnos do profesorja, do dela in včasih do življenja sploh.

Še dosti važnejše so seveda take pripombe, kjer gre za idejne stvari. V nalogah naletimo včasih na popolnoma zgrešena moralna gledanja, na napačen dijakov odnos do staršev ali profesorjev, do znanosti in umetnosti, do športa, do političnih razmer itd. Z eno samo opazko včasih lahko dosežemo naravnost čudežne preobrate. Paziti pa moramo, da dijaka nikoli ne ironiziramo ali ne podcenjujemo. Sledil nam bo samo, če bo čutil, da ga imamo radi, da ga spoštujemo in da mu hočemo dobro.

Naj navedem tu za primer iz svoje prakse en sam tak pogovor ob nalogah. Pravim: pogovor, kajti dijaki hitro začutijo potrebo po njem in nam na naše opazke odgovarjajo v naslednjih nalogah. Pogumnejši pridejo tudi osebno do nas in žele načeti pogovor poglobiti.

Imela sem v razredu hudega pohabljenca. Z njegovo zoprno vnanostjo se je družilo zelo robato občevanje s tovariši. V neki nalogi se je ta sicer zaprti fant razpisal o svojem žalostnem fizičnem stanju, zraven je pa še to postavil za vzrok, da ga v razredu nihče ne mara in da je tako osamljen. Preko tega nisem mogla iti. Najprej sem mu skušala dopovedati, da svoje fizične pomanjkljivosti pretirava, da jih mi še malo ne vidimo takih kot on sam. Nato sem mu zatrdila, da nikakor ni njegova telesna hiba vzrok, da ga tovariši ne marajo. Povedala sem mu, da ga večkrat opazujem, a da ga tudi enkrat še nisem videla, da bi se bil on komu ljubeznivo približal; nato sem mu svetovala, naj poskusi najprej

sam spremeniti svoj odnos do ljudi, nato bo šele lahko druge obsojal. — Opazovala sem ga, kako se je zatopil v moje besede. Nič drugega ni več videl poleg sebe. In resnično! Že drugi dan me je kar ganilo, ko sem opazila, kako je, popolnoma proti svojim navadam, ljubeznivo ogovarjal nekega tovariša. Bala sem se, da bi mu slednjič ta res ne izpodbil vere, pa je bil prijazen do njega in pozneje je šlo še bolje. Kljub svoji robatosti in nerodnosti mi je čez nekaj mesecev napisal v nalogi, da bo v najlepšem spominu na srednjo šolo ohranil neko profesorico — v svoji sramežljivosti si ni upal imenovati me naravnost — ki mu je v najhujših trenutkih pokazala novo smer v življenje. Zaradi podobnih uspehov se korektur ne bojimo samo, ampak se jih tudi veselimo.

Ko govorimo o pripisih ob nalogah, poudarimo še dvoje: Prvič: nikdar se ne silimo k njim! Karkoli bi bilo prisiljenega, bi dijaki takoj občutili in pravega učinka bi ne dosegli. Napišimo opombo le takrat, kadar nam pride iz srca. — Drugič pa: potrudimo se korigirati razločno in tudi opombo napišimo čitljivo in lepo. Tudi s tem kažemo spoštovanje in obzirnost, tudi to je vzgoja. Kar zahtevamo od dijakov zase, dajmo tudi sami, da ne bo nazadnje na nas letela tista šala, ki je z vzgojnega stališča tragična, ko vpraša dijak profesorja: *Prosim, kaj ste mi napisali tu pod nalogo?* in profesor odgovori: *Napisal sem, da pišite čitljivo.*

Posebno važen je tudi način, s katerim naloge dijakom vračamo. Ura poprave naj bo vedno majhna senzacija. Če damo *mi* kaki stvari poudarek, se bo zdela imenitna tudi dijakom; če jo pa *mi* podcenjujemo, se tudi dijaki ne bodo zmenili zanjo.

Ob popravah šolskih nalog zagrešimo lahko dvoje: ali govorimo *premalo* ali pa *preveč*. Gotovo napravi največjo napako profesor, ki popravljene zvezke dijakom kratko malo razdeli, češ s tem, da sem vam napake podčrtal, sem že opravil svojo dolžnost. Ob nobeni uri niso dijaki dovzetnejši za sprejemanje naukov kakor ob popravi šolske naloge in kdor zamudi te zlata vredne trenutke, zamudi veliko. Boljši dijak se sicer ob lastnih zaznavanih napakah česa nauči, slabši dijak pa navadno vseh opazk sploh ne razume in napiše popravo mehanično po tem, kar mu reče profesor ali součenec. Zato je treba ob vsaki nalogi govoriti kolektivno vsem dijakom.

V uri poprave ne gre samo za jezikovno vzgojo; včasih se vriva toliko problemov, da ne vemo, kje pričeti, zato velja za to uro bolj kakor za katerokoli drugo, da se mora profesor nanjo vestno pripraviti.

Ko prinesemo naloge nazaj, povejmo najprej, ali je splošni uspeh pozitiven ali negativen. Pravzaprav bi moral biti splošni uspeh vedno pozitiven. Če je negativen, ali naslov ni bil dobro izbran ali pa ne pravilno razložen. Seveda so možni še kaki drugi zaviralni momenti. Mogoče ni bil dan dobro izbran, lahko so bili dijaki utrujeni ali raztreseni in podobno, ampak več ali manj se dado take stvari predvidevati in na vse možnosti moramo paziti. Če dijake lahko takoj na začetku ure vsaj na splošno pohvalimo, jih s tem takoj spravimo v dobro voljo, zato bodo potem tudi kake hude očitke vdano sprejeli. Če pa že takoj na začetku udarimo po njih, jih ozlovoljimo, da jim bo potem odveč vsak opomin.

Nato obravnavajmo nalogo po prejšnjih treh vidikih. Govorimo o glavnih mislih, ki so se nam vzbudile glede na vsebino, idejo in obliko!

V tej zvezi lahko kake dijaške nerodnosti iz nalog porabimo za šalo, ampak nikdar ne tako, da ironiziramo, le z dobrohotnostjo in s tem namenom, da ura poteka veseleje. Najvažnejše je, da nam dijaki slede z zanimanjem. To pa ni težko doseči, saj nam snov narekujejo tako rekoč sami in jim je zato bolj zanimiva od katerekoli druge. Razne probleme rešujemo z diskusijo! Ob nobeni stvari ni dijakov laže zaktivizirati kot ob kritiki njihovega lastnega dela in s časom v tej zvezi nikoli ne varčujemo! To je ura etičnega pouka, ki ga vedno tako pogrešamo, to je učenje za življenje, kar tolikokrat poudarjamo, to je več vredno od najbolj sistematično pripravljene ure podajanja nove snovi.

Dijake navajajmo, da pišejo iskreno in stvarno! Vsako pleteničenje in izmišljanje preganjajmo, da bodo nekoč iskreni in stvarni v zasebni korespondenci, v poročilih in predavanjih, ki jih bodo morali kdo ve kolikokrat v življenju sestavljati. Za to, kako se dá dijakom vzbuditi čut za iskrenost, naj navedem prisrčen primer prvošolčka, ki mi je pod naslovom »Kaj nameravam postati« z velikim navdušenjem napisal, da bo pilot. Ko sem popravljala zadnjo nalogo v tistem letu, pa sem opazila pod izdelkom tega dijaka pripis: *Ko smo pisali nalogo »Kaj nameravam postati«, sem Vam napisal, da bom pilot. Zdaj pa Vam moram povedati, da sem se premislil. Ko je bil pred kratkim v Ljubljani cirkus, sem se za trdno odločil, da bom postal rajši krotilec divjih živali.*

Kar velja za pogovor o vsebinski in idejni strani naloge, velja tudi za pogovor o jeziku. Tudi za to so ob taki uri dijaki čudežno dovtetni. Ne smemo pa govoriti preveč. Spominjam se nekega lastnega profesorja; naravnost ganljivo vesten je bil. Ob popravi je vselej prinesel na lističu zabeležene prav vse napake, ki jih je našel v zvezkih, in to pravilno razdeljene po slovniških poglavjih, najprej napake glede na pravopis, nato oblikoslovne, nato sintaktične in stilistične. Pisal jih je na tablo in podrobno razlagal. Sprva smo mu lepo sledili, nenadoma pa je legla na razred utrujenost, že smo se začeli ukvarjati z drugimi stvarmi in, ko je ob zvonjenju obljubil, da bo prihodnjo uro s tem še nadaljeval, nas s to vestjo ni prav nič razveselil. Zato naj nas vodi pri tem delu načelo: Non multa sed multum! Ne preveč, ampak to, kar obdelamo, obdelajmo tako, da bodo vsi dijaki z veseljem osvojili! Najbolje je, da obravnava profesor ob vsaki nalogi samo po tri, štiri napake, največ po pet, in da izbere vedno tiste, ki se v nalogah ponavljajo najpogosteje. Te pa naj obravnava z vso natančnostjo, s številnimi vzgledi in ponovitvami, tako da ne bo v razredu dijaka, ki bi mu obravnavani predmet ne ostal živo v spominu, da bi se odtlej ob vsaki podobni rabi ne spomnil te obravnave in napake ne več zagrešil. Če pa se to le zgodi, ne obupajmo in ponovimo razlago še enkrat, saj nam do popolne utrditve pomaga eno samo sredstvo in to je ravno ponavljanje. Ko pa ponavljamo, pazimo, da ne bomo ponavljali *do dolgočasja*. Poiščimo rajši tak način, da bomo ponavljali *do smeha!* To, da se ob ponavljanju ves razred smeji, je najboljše zagotovilo, da ves razred zna. Kako pa to dosežemo? Seveda je odvisno od iznajdljivosti, od prakse, od trenutnega dobrega razpoloženja. Postavimo en sam primer!

Spet najdemo v zvezkih obliko *z otroci*, kljub temu da imamo pred seboj sedmošolce. Tolikokrat smo že o tem govorili, ampak potrpljenja ne smemo izgubiti. Bomo pač ponavljali še enkrat! Le kako, da ponosnih

sedmošolcev ne spravimo v slabo voljo! Velimo jim na primer sklanjati samostalnik v zboru in nalašč naj v petem in šestem sklonu, kjer je največ netrdnosti, obrazilo poudarjajo. Naj kriče! Dijaki bodo sprejeli profesorjevo navodilo za ljubeznivo šalo, nam pa gre za globok psihološki moment. Ob kričanju jim zraste samozavest, začutijo se trdne v znanju. Celo plašni in šibki v razredu se opogumijo in razvedre. Kmalu se smeji ves razred in — ves razred zna. Seveda se tudi zgodi, da se že v kateri naslednjih ur še enkrat ponovi ista napaka. Tedaj pa že nastane v razredu pomenljiv nemir. Take priložnosti spet ne smemo prezreti! Ponavljajmo še enkrat, kričimo še enkrat, smejimo se še enkrat! Saj so ure s smehom najprijetnejše za dijake in profesorja, pa navadno tudi najuspešnejše. Še pozneje se jih bodo vsi radi spominjali in nazadnje jim bo tudi obstalo v možganih, da pravimo *pri otrócih* in *z otróki*, ne pa, kot govorimo v narečju: pri otrókih in z otróci ali celo z otrócmi.

Ko bi se nam tako ob vsaki nalogi posrečilo odpraviti, recimo, samo tri najpogostnejše napake, bi jih v nižji gimnaziji odpravili 72 in med temi bi bile seveda najbolj grobe napake iz pravopisa, morfologije, sintakse in stilistike. Tako bi se profesor v višji gimnaziji lahko posvetil samo poglobljanju jezikovne čistosti in kakim slogovnim posebnostim in če bi po zgornjem načelu v višjih razredih spet odpravil ob vsaki nalogi, recimo, po štiri napake, bi nanese to do mature še 80 odpravljenih napak. Tako bi abiturient ne pisal samo tekoče, ampak tudi stvarno in lepo, saj več kot 150 povprečnih napak v nalogah po vsej priliki ni.

Ob obravnavanih napakah pa naj si dijaki vedno napišejo v zvezke točke! Saj ne velja samo za poslovni svet, da drži samo, kar je črno na belem. Tudi v šoli je tako. Če ima dijak v zvezku opozorila, mu ta prihajajo stalno pred oči; pred vsako naslednjo nalogo si jih spet lahko prebere in slednjič si jih mora osvojiti. Če pa nima nikjer nič zapisanega, vse ali pa vsaj pol pozabi. Velimo dijakom, naj si take zvezke shranijo še za pozneje! Mogoče jim bodo še kdaj dobro služili. Spominjam se, da me je nekoč ustavil na cesti neki inženir, moj bivši dijak iz Maribora, in mi rekel: *Vi se me mogoče že več ne spominjate, pri meni pa mine malokateri dan, da bi Vas ne imel v mislih. Vaše »zapovedi ob šolskih nalogah« nosim stalno s seboj. Ne veste, kako dobro mi služijo. Pa ne samo meni. S tem Vašim zvezkom sem postal kar nekaka jezikoslovna avtoriteta v našem uradu. Vsi se zatekajo k meni po nasvete.*

Nikdar ne pozabimo ob popravi pred razredom prebrati vsaj kake tri spise najboljših dijakov! Naravnost neverjetno je, kako si dijaki osvoje dobre lastnosti svojih tovarišev in kako radi jih posnemajo. Seveda moramo ob takem branju voditi smotrno debato, dijaki naj sami iščejo vrline v spisih, pa tudi pomanjkljivosti. En tak dober spis, vzorno prebran in smotrno obravnan, nam dostikrat pomaga več ko nekaj ur teoretskega pouka o spisju. Poleg tega s tem lepo povzdignemo njegovega avtorja, pri tovariših pa vzbudimo željo, da se mu približajo.

Tudi branje kake slabe naloge ima pozitivne posledice; paziti pa moramo, da njenemu avtorju ne zamorimo veselja do dela ali mu ne vzamemo poguma. Izberimo za tak primer kakega domišljavca ali zani krneža, da mu je to tudi moralna lekcija; v tovariših pa s tem vzbudimo voljo, da mu ne bodo sledili.

Ko smo tako z dijaki obravnali nalogo skupno, preidemo k individualni popravi. Dijaki naj jo pazljivo pišejo! Dovolimo jim, da pomagajo drug drugemu; tako zaposlimo ves razred in jezikovni problemi postanejo privlačna tema za razpravljanje. Profesor naj pri tem pomaga. Njegova dolžnost je, da doma poprave še enkrat vestno pregleda, svoja dognanja dijakom zapiše in, če drugače ne gre, zahteva pri najslabših še popravo poprave. Vendar ob pravilnem ravnanju to ne bo dostikrat potrebno.

Uspeh ob popravah bomo dosegli, če bomo znali zanje ustvariti pravo razpoloženje, če bomo znanje nudili v majhnih količinah, če bomo potrpežljivo ponavljali in če bomo uspeli tudi v tem, da bomo obdržali razred v veseli razgibanosti. Ne smemo pa se zadovoljiti s tem, da se nam uklonijo le nekateri dijaki, pridobiti moramo vse! Vzgojiti jim moramo čut za pravilen jezik v tolikšni meri, da se bodo začeli popravljati tudi sami med seboj, da bodo začeli vpeljavati boljši jezik tudi v domači hiši, da ne bodo mislili, da je treba pravilno govoriti samo pri slovenski uri, ampak vedno in povsod. Prav je, če pri javnem zborovanju štejejo na tihem govornikove jezikovne napake, prav je, če s kritičnim očesom vzamejo v roke sleherni časopis. Profesor slovenščine naj jim bo naravnost nekakšna vest za pravilno materinščino, živ opomin za stalno budnost, najmočnejša asociacija za vso jezikovno umetnost!

Da se dá to doseči, mi je dokaz pismo, ki so mi ga nekoč poslali z letovanja moji dijaki. Lahko si mislite, da so se mi razširile oči, ko sem začela brati tole prelepo slovenščino: *Mi se Vas ob priliki našega letovanja najprisrčnejše spominjamo. Izgleda, da bomo ostali tu še par tednov. V slučaju lepega vremena se bomo enkrat podali na bližnji hrib, iz katerega se vidi prekrasno okolico z ali brez daljnogleda. Danes zvečer bomo imeli zborovanje. Glavni govor bo držal Polde, Stanko bo iznesel nek zanimivi predlog, mi drugi bomo pa sigurno tudi imeli kaj za pripomniti. Sprejmite pozdrave od Stankota, Brankota, Poldeja in Matijata.*

Seveda sem takoj po prvih besedah opazila, da gre za šalo. Prav posrečeno so si jo izmislili moji maturantje in z njo pokazali gotovo več znanja in pravilnega razumevanja pouka slovenskega jezika, kakor bi ga z nekaj vsakdanjimi frazami in z »večno hvaležnimi« učenci, kot je bilo to včasih v navadi.

Jože Pogačnik

PESNIŠKI SVET M. VALJAVCA

Matija Valjavec spada v tisti rod, ki so se mu gimnazijska leta stekala v viharju marčne revolucije 1848. Družba za literarno in kulturno delo zavzetih ljudi je bila v prvih fantovskih letih vržena v metež človeškega in umetnostno-nazorskega prečiščevanja. Bila je pahnjena v urejanje odnosa do narodnih vrednot in postavljena pred potrebo po prevrednotenju ustaljenih socialno-političnih ter kulturnih načel. Prevrtni žar prelomnega leta se je mladini zapisal v srce z ognjenimi pismenkami. Iz razgibanih notranjosti so se odpirali novi življenjski razgledi in se

razživljale moči tudi v preprostem človeku. Začenjalo se je zorenje slovenstva za sodobno pojmovano narodnost. Razživljeni in spremenjeni odnos do življenja ter skrb za notranjo podobo slovenskega ljudstva sta bila v obdobju vse bolj prodirajočega liberalizma premaknjena iz širine v globino. Mogočno, sicer ponekod res iluzorno stavbo narodnostnega in človečanskega žitja so precej načeli udarci časa. Vendar pa odmevov kipečih slutenj in obetov tudi težki kvadri Bachove dobe niso mogli uničiti. Plamenico novih socialno-političnih in umetnostno-kulturnih idealov je v petdeseta leta preteklega stoletja ponesla mladina. Z njo je slovenski človek ujel utrip sodobne evropske miselnosti.

Valjavec je rasel iz tega časa in ga izpovedoval skozi svojo pesniško individualnost. Doživljal je v sebi precejšen del celotne njegove protislovnosti. V zlitju nasprotujočih si moči sta kdaj pa kdaj zazveneli celovitost in polnost, ki sta odganjali mladike v najboljši del Matijeve epike in lirike.

Rosna mladost v okrilju lepot Storžičevega kraljestva, okolje ljudi, ki so gledali na svet z zdravimi očmi zrele življenjske modrosti, občestvena moč npravno lepe in zvočno bogato razčlenjene ljudske pesmi, privlačna sila fantazijsko igrive ljudske proze — to dediščino ranega mladenišтва je ponesel Valjavec s sabo v življenje. V njem je ta svet deloval sprva kot opora zoper duhovni pritisk nemštva, v peti šoli doživel priznanje učitelja Luke Martinjaka in se po 1848 kot neizčrpen vrelec slovstvenega navdiha spojil z občo literarno usmerjenostjo.

Razčlenjenost socialno-političnega življenja je odsevala tudi v književnosti, ki ima od 1848 dalje kaki dve desetletji *izrazito prehodno značaj*: iz romantičnega doživljanja si utira pot v realistično dojetje življenja. Rod, ki mu pripada Matija Valjavec, je prvi, ki je to prehodnost občutil in doživljal v vsej ostrini. Zato so njegove temeljne lastnosti ujete v dialektično enotnost takega protislovja.

Od predhodnih kulturnih gibanj je Valjavcu dajal misliti ilirizem, vendar ne kot sila, ki bi poenotila slovanske jezike in narodnosti v obči kulturi, marveč kot spodbuda za odkrivanje vrednot celotnega slovanstva nasploh in posameznih slovanskih ljudstev še posebej. Pozornost slovenske književnosti se je obrnila na tisto, kar najbolj izraža bit našega človeka, *na folklorno bogastvo*. V tem gradivu ni iskala estetskih vrednot, pač pa opore in potrdila za upravičenost slovenskega narodnega obstoja, tolažbe za udarce, ki sta jih vsekala slovenstvu fevdalizem in germanizacija. Slovenskega kmeta je bilo treba rešiti iz krempljev tlačanske miselnosti in zasejati seme narodnostne osveščenosti med meščanstvom. Ta naloga je pripadala generaciji, ki je dala osrednji osebnosti v Matiji Valjavcu in Janezu Trdini.

Folklorna smer slovenske književnosti je bila Kračmanovemu Matiji všeč že iz intimne navezanosti na pesniški svet ljudskega slovstva. To zavzetost je okrepila še narodnoprebudna navdušenost, močna vera v slovanstvo in rahle spodbude sočasne avstrijsko-nemške revolucionarne in propagandistične literature. Valjavec se je predal zbiranju ljudskega blaga in se opajal ob vsem, kar je bilo v zvezi z ljudstvom. Od tod mu je rasla narodopisna vnema, hkrati pa se mu je širil vir pisateljskega navdiha. Njegov namen pri lastnem ustvarjanju večinoma ni presegal ho-

tenja skromnega pesniškega folklorista: poustvarjati v duhu ljudskega blaga umetno slovstvo. Zato je ostajal pri prepesnjevanju ljudske pesmi z namenom, da dopolni tisto, česar ni ustvarilo ljudstvo. Pri poustvarjanju sta ga vodili dve prizadevanji. Pri prvem je folklorni motiv samo oblikovno izdelal, vsebinsko pa ni hotel uhajati iz zvestobe ljudski tvornosti. Drugi tip je aktualističen. V folklorno snov vnaša sodobne ideje in se tako pod vnanjo obleko skriva globlje jedro, ki spričuje Valjavčev odnos do nekaterih vprašanj njegovega časa. Iz tega izhaja naslednja lastnost Valjavčeve pesmi: v njej si iščeta *obliko sožitja dva svetova*. Preprosta ljudska duša, uživajoča v razživetem fantazijskem svetu ljudskega izročila, se druži s trezno, razumsko kritično ter satirično podobo življenjske stvarnosti. V tem je protislovno učinkovanje romantičnih in realističnih prizadevanj.

Folklorna smer je ustrezala demokratični zavesti takratne književnosti, ki je svoje predstavnike dobivala pretežno iz kmečkih plasti. Ujemala se je s slovstvenim okusom, ki je bil pod močnim vplivom narodopisne romantike. Valjavčeva poezija ima zato — razen redkih izjem — motivno in izrazno izhodišče v ljudskem izročilu. Oba doživljajska sestavna dela pa vtiskujeta njegovi pesmi eno najbolj bistvenih značilnosti: *romantični folklorni okvir se vse bolj polni z več ali manj realistično doživeto vsebino*.

V tem je Valjavčevo pesništvo povsem sorodno Trdinovemu pripovedništvu in je nekak predhodnik Levstikove pesmi. Folklorni pesniški realizem je zarodek slovenske poezije v realističnem obdobju naše književnosti. Razvojna pomembnost Matijeve pesmi je ravno v tej lastnosti. Njene globine in plitvine pa se razkrijejo v novi luči, če jo primerjamo z Levstikovo. Primerjava je opravičena iz več razlogov: pesnika sta bila iste starosti (rojena 1831) in sta približno v istem času izdala pesniški zbirki. Do tega sta imela oba še zelo podobne značajske lastnosti: notranjo svobodo, ponos, pogum in trmasto vztrajnost. Levstikove pesmi so vse to pogumno izpovedovale. Bile so izraz individualnega očiščenja, imele so svoj globlji smisel v zavestnem duhovnem prebujanju slovenstva, v pomladitvi naroda z vedno živo ljudsko pesmijo in čarobno močjo Prešernovih človečanskih verzov. Pomenile so pojav človeka z neodvisnim, zdravim realističnim spoznavno-kritičnim organom. Kulturnobojni značaj in pomen te zbirke se najjasneje vidi v primerjavi z Valjavčevim literarnim nazorom, kakršen se razodeva v njegovi pesemski knjigi.

Pri Valjavcu preseneča lastnost, ki bi jo morda najbolje označili izrazi: zastrta kompozicija, nagnjenje k prilagajanju, normaliziranju, konvencionalnosti. Sam pesnik je dejal: »Ko se mi je zadnjega poluleta na Dunaji huda godila, stisnol sem nekaj pesmi in zraven dodal nekaj psalmov, da mi jih Bleiweis ne bi odbil.« (Podčrtal J. P.) S temi besedami je sam nakazal pojasnitev uvodne pesmi v zbirki. V Valjavčevem duševnem svetu je namreč prevladoval razum. Vsako stvar je tehtal in vrednotil glede na vzrok in posledico. Misel pa je za liriko zelo rada nevarna čer, ob kateri se lirsko občutje razbije. Zato je Matija lirsko živ in svež samo v tistih trenutkih navdiha, ko je bila vsa njegova osebnost zaposlena samo z enim čustvenim stanjem, ki je pretrgal normalni doživljajski proces in ga usmeril v tanko občutljivost. To prevladovanje

razumskega je Valjavca usmerilo v jezikoslovje in zamorilo že tako revno pesniško nadarjenost. V imenovani uvodni pesmi pa je prav spričó te lastnosti poskušal utemeljiti nazor o pesništvu. Po njegovem naj bi le-to dajalo široka spoznanja o človeku in svetu, s katerimi se bogati človeška vednost (»vir modrosti«). Svetovnonazorsko je bil med študijem malce načet od dvomov, vendar tako malo, da je bil kot prepričan idealist pristaš nazora o najvišji božji lepoti, ki da se očituje v pesniški umetnosti (»studenec božjih resnic«). Šele po takem kritju, v katero je vzdal obe temeljni sestavini staroslovenskega svetovnonazorskega in umetnostnega stališča, si je upal zapisati, da mu je pesem tudi »srčnih ran hladilo«. Premalo zdiferencirana in v naravno opravičenot svojega dela ne verujoča, samo v nedoslednostih dosledna osebnost ni imela poguma za skok nad dnevno kariero. Pomanjkanje osnovne umetniške svobode je ob skromnem pesniškem daru z Valjavčevim primerom rodilo svoj trpki sad.

Generacijsko kritično gledanje na svet in življenje ter zahteva po odkritosti med ljudmi, je zbudila tudi v Valjavcu silen *gon po izpovednosti*. V tem je značilnost celotnega rodu, ki je bil po svoje močno nazorsko različen in notranje razčlenjen ter prav *sodobno občutljiv* za dražljaje iz stvarnosti. Tu je tudi psihološko jedro prehodnosti. Sence preteklosti so le polagoma zbledevale v duševnosti te generacije. Delovale so še vedno z močno silo in nove energije so se le polagoma vsesavale vanjo ter jo s svojo pričujočnostjo spreminjale. Opore, ki bi rodu v tem pomagala in pospešila njegovo estetsko-kulturno zrelost, Prešerna, generacija ni mogla spoznati do globin. Zaprtost samo v svoj svet, zagledanost v našo umetniško ustvarjalno moč, oboje je zaprlo pogled in zaviralo do vzetnost za razgibavajoče valovanje in vplivanje, ki bi utegnilo plodno oblikovati našo zavest. Zato se je večina tega rodu ukvarjala z vzdiganjem ljudskih slovstvenih zakladov iz slovenskega osrčja, ni se pa mogla sprostiti v samostojnem delu.

Valjavčeva lirika je odganjala z opisanih tal. Razen običajnega pesnikovanja, kakršno je cvetelo okoli 1848, je v njej nekaj dragocenih izpovednih sestavin. Te so močne v pristnosti domotožja, hrepenenju iz tujine v domovino, v občutju tujstva sredi mestnega vrveža in v nekaj ljubezenskih spoznanjih. Globoko je doživetje, kakršno poje v verzih Hrepenenja:

Daleč sem od doma,	Vzeli so mi srečno
Duh pa vsak dan roma,	Upanje za večno,
Roma, roma, roma	Vendar roma, roma
Dan za dnem do doma.	Vsak dan duh do doma.

Enako neposredno je realistično spoznanje, o katerem pripovedujejo stihii Podonavske ribe:

Al me kdo pogreša,
Kdo po meni praša —
Nihče nič ne praša,
Nikdo ne pogreša.

Le zelo močna čustvena napetost je v Valjavcu lahko pobudila pesniško razpoloženje in svež izraz. Prav v teh najboljših pesmih, v katerih je ostal intimno zvezan s svojim krajem, mu je uspelo doseči

skladnost med pomensko in zvočno podobo. To ravnotežje je celo premagalo slovnične in jezikovne težave. Pogosto je sicer čutiti oblikovno-metrično spremljavo naše literarne dediščine (Vodnik, Prešeren), so pa odlomki, pri katerih je zlasti metrični okvir ljudske pesmi napolnjen z izrazito osebnim ritmičnim gibanjem, ki je nosilec Valjavčeve pesniške predstave.

Za globlje doživetje govori tudi Valjavčeva »slovo od mladosti« (Ob štiriindvajsetem letu):

Mož sem, al' otročji čas nazáj želím,
In okó, da gledal kot otrók sem ž njim;
    In pa pamet, da bi to takrát umél,
    In srcé, da vsem bi ko takrát verjél;
In ljudi, ko mislil sem si jih takrát,
Da bi vsac'mu upal kakor bratu brat,
    Kakor bratom bratje, lepa prazna reč!
    V grob so te zagrebli, vem, za večno leč.

V teh verzih je že povsem sodobno razkrojen človek, ki si spričo življenjskih spoznanj želi povrnitve v mladostno lahkovernost. Enako močno je občutje tragike slovenskega narodnjaka izobraženca, kakršno je pesnik izrazil najprej v besedah prijatelju Žepiču, ko ga je ta skušal pridobiti za študij v Gradcu: »Le pojdiva na Dunaj, če od lakote pogineva, da pogineva dalje od domovine!«, nato pa v pretresljivih vrsticah pesmi Taki so:

Dejal sem, da je draga	Dejali mi prav gladko,
Mi domovina blaga.	V oči se mi spozrli
»Tako je prav!« so sladko	Pa vhod mi v dom zaprli.

V takih pesmih je Valjavec ustvaril lepe lirске momente, ki jih druží življenjepísno soglasje. V njih je skladnost občutja, mik neponovljivega, novost enkratnega in razkritje novih območij za naše pesništvo. V takih — resda redkih — stihih je uspel dati največji lirski užitek, ki je — čista liričnost.

Valjavčeva epika je dala nekaj več književno tvornih sadov. V njej je spregovorilo duhovno bogastvo slovenskega človeka, kakršno je le-ta navrhoval v ljudskem slovstvu. Zato iz Valjavca govore *prastari slovenski in slovanski etični nazori*, kakor so se izoblikovali v teku stoletij. Študij njegove epike bi verjetno dal dragocene poglede v mešanico poganskih in krščanskih prvin, ki so sestavljale v njegovem času slovenski etos.

Oddaljenost od domovine in občutja, ki jih je izpovedoval v liriki, so v njegovi notranjosti vse bolj spreminjala rojstni kraj v poseben *mit gorenjske zemlje*. Ta poteza je naravno izvirala iz opojenosti nad duhovnim in moralnim bogastvom slovenskega človeka, ki mu je Valjavec sledil z radovednostjo v tujini živčnega liberalnega izobraženca in ga razgrinjal sodobnikom v službi mladega nacionalizma.

Študij epike pri antičnih literaturah in nemški klasiki je Valjavca v marsičem oplodil. Okrepil si je spoznanje o samostojnosti epskih delov, o posebni epski zgradbi, ki temelji na principu prištevanja, in si nasploh razbistril pojme o strukturi epike in epskega. Premalo pa je pro-

drl v neko posebno lastnost klasične epike, v njeno besedno in izrazno bogastvo. To napačno razumevanje kvalitete je pri njem rodilo *gostobesednost*, ki je zvodnila dobršen del njegovih epskih poskusov.

Da se je Valjavec oprijel *živalske simbolike*, ni le odsev njegovega zbiranja ljudskih pripovedk s tako snovjo, marveč — mogoče še bolj — čuta za sočasno aktualnost. Ljudi svojega časa ni mogel neposredno upodabljati, ker bi izzval vihar razbesnelih strasti. Živalski svet pa je ostal s svojim prisposodnim pomenom v bistvu isti, kakor je bil pred stoletji. Zato se je zatekel vanj, ki mu je najprej razgreval fantazijo, nato pa nudil priložnost, da nasuje sodobnikom nekaj resnic, ki so pravzaprav pesnikov odnos do časovnih problemov. Kritika naših нравstvenih napak, ki so bile posledica večstoletne sužnosti, je tako dobila svoje poglobljeno dopolnilo. Za primer aktualiziranja naj služi samo basen Osel, kralj zverin, ki ima zanimivo politično ost:

Ali svoboda mu dá, kar sánjati prej si ni upal,
Misli mu dá, in misli dadé mu prebrisano bučo.

Mar ni v teh verzih, ki bi jim lahko prišтели še vrsto drugih, izpoved o posledicah marčne revolucije med slovenskim ljudstvom? Takšni drobci dajejo Valjavčevi epiki značaj svojske *dokumentarnosti*. Nikakor pa ne presegajo prvenstveno poetične moči, ki obstaja v domiselnih obratih domišljije, naivni pravljčnosti in idiličnem svetu. Takšna je na primer klasično lepa pravljica v verzih z naslovom Pastir. Te lastnosti se prenašajo tudi na izrazito idilično tematiko v Zorinu in Strelini, ki črpa iz dveh korenin: iz antične Longove zgodbe v Dafnisu in Hloi in predromantično občutene analize nežne strasti. Že po tem, kakor tudi po disonančnem življenjskem koncu, je na eni strani odmev Goethejeve idilične epike (Hermann und Dorothea) in novelistike (Werther), na drugi pa za-rodek Stritarjevega Zorina.

Najobširnejša Valjavčeva epska pesnitev je Zora in Sonca. Po umetnostnem hotenju spada v tisto zvrst naše književnosti po letu 1848, ki ji je bil cilj ustvariti slovenski ep. Res je tem poskusom manjkalo zgodovinsko pomembnejših oseb, dejanja in jasnosti; uhajali so v menjava raznih slogov, a vendar je Matijevo delo na tem področju pomembno. V slovensko književnost vnaša poseben tip epa, ki ga je pri Nemcih uveljavil Herder (povezava balad in romanc o španskem narodnem junaku Cidu) in ga teoretično popisal Karl Lachmann. Ta novi tip »*venca romanc*« (Romanzenkranz) je v povezavi posameznih pesmi, ki same zase včasih niso niti razumljive in je njihova enotnost podana z junakovo osebnostjo. Epska zgodba zato razpade na več neodvisnih situacij in podob. V taki obliki so v začetku 19. stoletja videli nekaj naravnost »praepeškega« in ni čudno, če si je ta epski tip v svoj umetnostni svet po Valjavcu vgradila tudi slovenska književnost. Zato se dosedanji očitek o »*vincu romanc*« namesto epu spreminja v pohvalo na široko zasnovanemu poskusu, da bi se ugotovilo slovensko epsko in da bi v skladu z literarnim okusom časa nastal umeten slovenski ep.

Na prvi pogled neznatna peniška osebnost Matije Valjavca se je 20 razkrila kot zanimivo in za svoj čas zelo značilno prizorišče različnih

socialno-političnih, svetovnonazorskih in umetnostno-estetskih nasprotij. Do individualno svoje pesniške izpovedi, v kateri bi po umetniškem zlitju nasprotujočih si moči v enoto nastala velika umetnina, ni prišlo. Prebliski takih trenutkov so opazljivi le nekajkrat. Zato je Valjavec pesnik predvsem razvojno pomemben. Nad čas se je povzpел kot utemeljitelj folklorne epike, od katere naprej je za Levstikom v osemdesetih letih zidal Anton Aškerc. Zares liričen je v nekaj kiticah, ki mu jih je narekoval intelektualni in moralni pritisk porevolucijskega časa, in v občutju domače zemlje, katere slavilec je bil. Nad vsem tem pa kraljujejo njegove legende, basni in pravljice. V njih je spojil ljudski motiv z žarečo notranjostjo umetnega pesnika, ki je bogati ljudski fantastiki vtisnil čar pristnega pesniškega vzdušja. Pri Trdini folklorno osnovo vse bolj pre-raščajo poučna in politična modrovanja. Pri Valjavcu pa je razvoj obrnjen. Njegovo individualno se vse bolj razblinja v nedoumni domišljiji sproščenosti dogajanja in v svetu ljudske pravljičnosti. S takimi obrati svojega notranjega življenja je — če gledamo zgodovinsko — obogatil slovensko književnost.

V opisanih protislovjih Valjavčeve notranjosti in njegove življenjske usode se je razkrila vsebina in so se razodele lastnosti Matijevega pesniškega snovanja. Ni bil osebnost, ki bi presenečala s širino pogledov ali globino spoznanj. V svoj pesniški svet pa je vendarle uspel vgraditi nekaj takih človeško toplih mest, ki slehernemu dovtetnemu človeku zbujejo občutek neke elementarne veličine. Razkritje te veličine v majhnem pesniku je v bistvu tisto, po čemer je Valjavec še danes živ. Zaradi nje in po njej je sestavni del v nas živeče literature, ki je zakladnica prostora in časa.

J. Roš

BESEDA O VEJICI

Kakor se zdi, da so ta vprašanja že na vse strani obdelana in zraven vsega malenkostna, je vendar gotovo, da se stavijo še zmeraj nova. Gotovo je pa tudi, da pri ljudeh, ki imajo opraviti s pisanjem, ni čutiti pravega živega razmerja do ločil. Pogosto se slišijo zahteve, naj SP postavi tako jasna, popolna in preprosta pravila, da si jih bo lahko vsakdo osvojil. Taka zahteva pa ravno kaže veliko nerazumevanje ločil, kakor da je to nekaj čisto zunanje tehničnega, ne pa prav tako zadnji odtенок jezika. Mislimo samo na Iv. Cankarja, kako mu je bila pri srcu vsaka vejica in se je tepel zanjo z uredniki. Zakaj? Zato, ker jih ni postavljajl samo mehanično, marveč po svojem osebnem razčlenjevanju jezika, stavčne celote, miselnega toka.

V prvem letniku JiS (42 sl.) je A. Bajec načel nekaj takih vprašanj. Človek bi pričakoval, da se bo zbudil živahen pomenek, toda ostalo je vse tiho. SP 1950 obravnava stavo vejice dosti nadrobno. Da bi bilo po tem letu v stavi vejic več reda, kakor ga je bilo prej, ni mogoče trditi. Nekatero napake so se mimo SP tako posplošile, kakor da je to SP na kljub.

Ko bi bilo to v spornih primerih, bi rekel: praksa je odločila. Toda dogaja se v popolnoma jasnih primerih, kjer bi moral narekovati vejico mnogo bolj jezikovni čut kakor pravila SP. Na nekatera vprašanja s tem v zvezi se mi torej zdi potrebno opozoriti.

V omenjenem članku se je Bajec lotil vprašanja vejice pri »sestavljenih« veznikih. SP 1950 obravnava to vprašanje v § 69 v točkah 4 in 5; v četrti govori o *dveh* veznikih, v peti pa o *sestavljenih* veznikih.

O *dveh* veznikih govorimo tedaj, kadar je stavek zgrajen tako, da trčita skupaj veznika dveh različnih stavkov. SP navaja primer: *Skusili ste, da, kdor se iz prvega prenagli, se kmalu upeha*. Tu sta trčila skupaj veznika *da* in *kdor*, ker je z odvisnikom izraženi osebek postavljen neposredno za *da*, ki uvaja predmetni odvisnik. Včasih so tako stavbo osebka hudo preganjali, češ da je treba osebka odvisnik postaviti šele za predmetni odvisnik, torej: *Skusili ste, da se kmalu upeha, kdor se iz prvega prenagli*. Ko bi osebek izrazili z eno samo besedo namesto s celim stavkom, bi videli, da je pravo mesto osebka samo na tem mestu, n. pr.: *Skusili ste, da se prenagljenec kmalu upeha*. Če zveza narekuje smiselni poudarek povedka *upeha*, potem je njegovo pravo mesto na koncu stavka in ga osebka odvisnik slabi, če šele za njim pojasnjuje, kdo je tisti, ki se kmalu upeha. Zato ima taka stava osebkevega odvisnika svoj smisel in je torej dana možnost, da trčita skupaj veznika dveh različnih stavkov. Vejico stavimo v takem primeru tako, kakor terja smiselna povezava stavkov. Pred *da* jo terja ločitev predmetnega odvisnika od glavnega stavka, pred *kdor* pa ločitev odvisnika druge stopnje od nadrednega odvisnika prve stopnje. Vendar se prav k tej vejici pred osebkom odvisnikom še povrnemo.

SP navaja drug primer iz Prešerna: *Živé naj vsi naródi, ki hrepené dočakat' dan, da, koder sonce hodi, prepír iz sveta bo pregnan*. Tu imamo enak primer, le da je v prilastni odvisnik, ki ga uvaja veznik *da*, neposredno postavljeno z odvisnikom izraženo prislovno določilo kraja z veznim *koder*. Primer je sicer na zunaj močno podoben prvemu, vendar toliko različen, kolikor je osebek v stavku različen od prislovnega določila v stavku. O tem kasneje. Pogosto srečujemo stavke z *da/če*, ne toliko v knjižni rabi, kolikor v govoru, n. pr.: *Le piši, da, če ne bo denarja do sobote, ne bo več stanoval pri nas*. Take zveze so zelo razumljive, ker je pogojno zvezo *Če ne bo denarja do sobote, ne boš več stanoval pri nas*, treba postaviti samo v odvisnost, n. pr. *Piši* (ali: *reci, povej, vedi* itd.), *da* + pogojna zveza kot predmetni odvisnik.

Lahko se tudi dogodi, da je kak stavčni člen izražen z odvisnikom neposredno za veznikom med istovrstnimi stavčnimi členi, n. pr.: *Votlina je suha in, ker je ne doseže nobena sapica, tudi topla*. Tukaj veže *in* dvoje povednih določil: *Votlina je suha in tudi topla*. Neposredno pred drugo povedno določilo pa je postavljeno z vzročnim odvisnikom izraženo pojasnilo, zakaj je topla. Po obstoječih pravilih in praksi tak odvisnik oklenemo z vejicama spredaj in zadaj.

V vseh teh primerih imamo torej opraviti z dvema veznikoma, ki uvajata vsak svoj stavek ali stavčni člen in se torej ravna v ločilih vsak po svoji zakonitosti. Zato smo postavili v obeh zgornjih primerih vejico pred *da*, ker jo terja njegova vloga tu, ne pa pred *in* v tretjem

primeru, ker je ne sme biti na tem mestu; postavili smo jo pred *kdor* in *koder* in *ker*, ker jo terja zakonitost odvisnikov, ki jih uvajajo.

Kaj pa so potem *sestavljene* vezniki? SP to nekoliko nakazuje, ko pravi, da so dobili »pomen enotnih izrazov« in dostavlja »zlasti v začetku stavka«. Oboje je res in prav, ni pa še popolno. Saj je med zglede zašel pod točko 4 celo zgled, ki ne sodi tja. Poglejmo primer, ki je popolnoma jasen: *Denar je moj, in vendar ga ne morem terjati*. Tu imamo dva stavka v protivnem razmerju, zvezana sta pa z dvočlenskim veznikom *in vendar*. To nista veznika dveh različnih stavkov, marveč en sam dvočlenski veznik z enotno vezno vlogo. Gre zdaj za to, da določimo pravo vrednost tega veznika, ker je od nje odvisno ločilo pred njim. Veznik *in* je sam zase vezalnega značaja in izključuje vejico. Veznik *in vendar* pa je protivnega značaja in jo terja. Kaj torej? Poskusimo v stavku opustiti *in*: *Denar je moj, vendar ga ne morem terjati*. Stavčni smisel se bistveno ni spremenil, izgubil je morda le nekaj moči v izrazu protivnosti. Kaj pa, če opustim *vendar*: *Denar je moj in ga ne morem terjati*. V tej obliki stavek nima pravega smisla. Kakšna je torej vloga tega *in*? Strnil se je z *vendar* v enoten protivni veznik ter mu s svojo vezalnostjo, ki z njo še močnejše kaže na to, kar trdi prejšnji stavek, še poudaril nasprotje. Zato je seveda treba staviti ločilo pred enoten dvočlenski veznik po vlogi njegove protivnosti. Kakor je to razvidno in občutno iz stavčne melodije, je *vendarle* res, da pred *in vendar* kar dosledno nihče več ne piše vejice. Tukaj jo stavčna melodija terja tako izrazito, da bi jo moral vsakdo staviti, naj bi jo tudi SP prepovedoval, nikar, ko jo ukazuje pod *vendar* v slovarju (850). Mislim, da je s tem jasno, kaj je sestavljeni ali veččlenski veznik: to je iz več členov (besed) sestojec vezniški izraz z enotno vezno vlogo, ki uvaja v en sam stavek.

Ker smo že pri *in vendar*, pogledjmo nekaj primerov, da se prepričamo, ali je res zmeraj protivnega značaja ali ne. Tisti *in* spredaj pa moti po vrsti vse, da predenj ne stavijo vejice, ker je pač pred *in* ne stavimo. Tudi zgoraj navedeni primer je nima tam, od *koder* je zgled vzet (Bevk, Izbr. sp. I, 328). *Črni piščanec z materjo in vendar brez matere* (r. t. 136). *Ljudje zmagujejo nad temo in vendar padejo navadno nazaj vanjo* (r. t. 37). *Burja je huda prikazen in vendar ima malo pravcatih sovražnikov* (H. Dolenc, Izbr. sp. 116). *Človek bi ne verjel in vendar je res* (J. Trdina, ZD IV, 252). *Tako na kratko in vendar silno nam noben pesnik ni znal srca ganiti* (J. Trdina, ZD V, 327). Prav poučen je tale zgled iz istega dela v presledku nekaj strani: *Strašen je evangelij svobode in vendar pravičen* (J. Kozak, Stezice 121). *Niti en atom obtožbe ni obveljal. In vendar nisem vplival jaz na to* (r. t. 137). Piko torej lahko postavim med oba dela, vejice pa ne!

Zglede bi lahko kopicil po mili volji, povsod je ista izrazita protivnost. Povsod zraste stavčna melodija pred veznikom *in vendar* v izrazit vrh, se ustavi za trenutek in se potem z istega viška spusti proti koncu. *Denár je mój / in vendar ga ne mórem térjati*. Vezalni *in* ima čisto drugačno melodijo: *Denar je moj in ga bom terjal*. Pa še tu ima *in* nekaj posledičnega v sebi.

Kako je potemtakem mogoče, da je tako dosledno izginila vejica pred *in vendar*? Pohujšati jih ni mogla nemščina, ki pred *und doch* ne

samo po pravopisnih pravilih, marveč tudi v praksi stavi vejico, prav kakor francoščina pred *et pourtant*. Pohujšal je sam nesrečni *in*, ko je pa vendar prvo — za marsikoga skoraj edino — pravilo pravopisa to, da pred *in*, *pa*, *ter* vejice *ne* stavimo. Če je tako, je to žalostno spričevalo za pisatelje, da jim narekuje ločila tak mehanizem, ne pa živi čut za smisel in stavčno melodijo. Če naj bi se SP oziral na splošno rabo, bi moral to smiselno in melodično utemeljeno vejico odpraviti; to pa bi pomenilo odmik od dejanskega govora in pravilnega branja, zato SP mora vztrajati, da je pred dvočlenskim protivnim veznikom *in* vendar treba pisati vejico, pa naj jo pišoči svet še tako zanemarja in prezira.

Ni pa povsod tako lahko ločiti dveh veznikov od sestavljenega ali veččlenskega. To dokazuje zgled, ki ga navaja SP pod točko 4 za zgled dveh veznikov: *Medveda je priklenil k skladanici in, ko je spet prišel divji mož, sta se sprijela*. Tu imamo tri stavke: 1. *Medveda je priklenil* (os.: x) *k skladanici* — 2. *ko je divji mož spet prišel* (os.: divji mož) — 3. *sta se sprijela* (os. najbrž: divji mož in medved, čeprav slovnično ni nujno, lahko bi bil tudi x in divji mož). Kam torej sodi tisti *in*, kaj veže? Po tem, kakor je postavljena vejica zgoraj in v SP, naj bi vezal oba glavna stavka: *Medveda je priklenil k skladanici in... sta se sprijela*. V taki obliki nam je povsem jasno, da je zveza nesmiselna, saj ne vemo, kdo se je sprijel: ali medved in skladanica, ali x in medved ali x in skladanica itd. Ker ima vsak teh treh stavkov svoj osebek, jih sploh ni lahko vezati z vezalnim *in*. Čisto lahko pa bi napisal stavek tudi takole: *Medveda je priklenil k skladanici. In ko je spet prišel divji mož, sta se (z medvedom) sprijela*. V tej obliki je misel prav tako razumljiva (čeprav nerodno izražena) kakor v enako nerodnem trozložnem stavku. Kakor hitro pa pred tak dvočlenski veznik lahko postavimo piko in začnemo z njim nov stavek, je to najzanesljivejše znamenje, da nimamo opraviti z dvema veznikoma dveh različnih stavkov, marveč z enim samim dvočlenskim veznikom z enotnim pomenom. Zgornji poskus, da bi z *in* zvezali oba glavna stavka, je pokazal, da je drugi glavni stavek brez časovnega odvisnika pred seboj nerazumljiv, da torej ni zasnovan kot enota s prvim glavnim stavkom, marveč šele kot dopolnilo k časovnemu odvisniku. Veznik *in* ima tu le zelo splošno vezalno vrednost, kakršno ima lahko tudi v začetku stavka ali celo odstavka, v splošnem nakazujoč zvezo z vsem, kar je spredaj. Prav lahko bi ga zamenjali z *nato*, *po vsem tem* ipd. Vse to nam kaže, da je *in* tukaj res dvočlenski veznik z enotno časovno vezno vrednostjo; zato stavimo predenj ločilo, kakršno terja njegova vezna vrednost, to se pravi vejico, ker je podredni veznik časovnega odvisnika. Takó redno tak veznik tudi govorimo; ustavimo se *pred in*, ne pa *za* njim *pred* ko. Tako govorimo ne le na začetku stavka, marveč tudi sredi stavka. Zato je tisti dostavek v SP, kakor da je pri takih dvočlenskih veznikih kak razložek na začetku stavka in v sredini, nepotreben in celo zavaja v zmoto, kakor da je v sredi stavka drugače.

Da je naša analiza pravilna, nam dokazuje tudi nekdanja stava vejice pred takim dvočlenskim veznikom, naj se tudi začenja z *in*. H. Dolenc v LZ 1903 in v Izbr. spisih redno piše vejico pred *in*: *Privzdignem puško, in ko je prišel (jelen) kakih 30 korakov vstric mene, sem mu nameril naravnost na pleče in stisnil* (IS 78). *Le malo sem obstal, in ko je*

izginil, sem šel pogledat na strel (IS 78). Kar začujem rohnenje pod seboj, in ko pogledam dol, zapazim medvedko z dvema mladičema (IS 79). Ne boš me ne, in ako se še tako zaganjaš, na tla me ne spraviš (IS 115). Kuna mora pri vrhu ven skočiti, in ko to stori, jo pobijemo s streli (IS 107). Tako kar dosledno. Zakaj tako? Ali ne veže morda tukaj in vendarle obeh glavnih stavkov? Poglejmo nekaj primerov! Če pri prvem stavku zvezemo oba glavna stavka z *in*, dobimo: *Privzdignem puško in sem mu nameril naravnost na pleče in stisnil, ko...* Smiselno je ta zveza seveda dana, ne pa oblikovno. Da prvi in drugi glavni stavek nista bila spočeta kot neposredna celota, zvezana z veznikom *in* — kakor n. pr. *sem nameril... in stisnil* — nam priča že sprememba časovne oblike: pripovedni dovršni sedanjik *privzdignem* proti dovršnemu preteklemu času *sem nameril*; ko bi bila oba stavka spočela ista oblikovna zveza, bi rekel: *privzdignem puško in... mu namerim...* ali pa: *privzdignil sem puško in... mu nameril...* Dà, veznik *in* terja celo, da ne ponavljamo pomožnika pri drugem povedku; če ga ponovim, je znamenje, da je oblikovna enota vezanja nekje pretrgana. Zato je tudi v drugem stavku taka zveza izključena: *Le malo sem obstal in... sem (!) šel pogledat na strel.* Tako delitev stavka bi lahko napravili v vseh primerih in povsod dokazuje, da drugi glavni stavek ni bil oblikovno spočet hkrati s prvim glavnim stavkom, marveč kot miselna in oblikovna celota z odvisnikom, tisti *in* pa opravlja zelo splošno opozarjanje na prejšnja dejanja. Da je to res, nam pričajo posebno zgovorno primeri, v katerih imamo v drugem glavnem stavku prislovno odnosnico k vezniku v odvisniku, n. pr.: *Brez zastave ni prav hude burje, in ko se že zastava pogubi in postanejo vrhovi jasni, takrat odneha silovitost burje* (H. Dolenc, IS 133). *Megle se pomičejo proti jugozahodu in postajajo čimdalje bolj svetle in redke, in kadar se poprimejo le najvišjih vrhov in se iz njih trgajo...*, *takrat so pravi znaki za hudo burjo* (r. t. 132). Nesmiselno je vezati, n. pr.: *Brez zastave ni prav hude burje in takrat odneha silovitost burje...*, pač pa bi bilo čisto dobro: *Brez zastave ni prav hude burje. In ko (ali: Ko pa ipd.) se že zastava pogubi in postanejo vrhovi jasni, takrat (ali: tedaj) odneha silovitost burje* (smiselno bi bilo boljše: *tedaj silovitost burje odneha*). Tu imamo torej povsod opraviti z veččlenskimi veznikom z enotno vezno vrednostjo odvisnika, zato je povsod pravilna vejica pred njim, čeprav je prvi člen veznika *in*.

Zadnjih 20 let pa je v tem pogledu vedno večja zmeda in vejica gine izpred veččlenskih veznikov, ki imajo za prvi člen *in*. Od kod izvira ta razvada, mi ni prav jasno. Morda je nekaj krivde v usodni tiskovni napaki v SP 1935, ki v § 41 navaja tudi tale primer: *V svoji neizkušeni poštenosti si je mislila da, če se sama ne briga po nepotrebnem za druge, jo bodo pustili tudi drugi pri miru.* V tem primeru je na koncu vrstice pred veznikom *da* odpadla vejica, prostor zanjo je še viden, vejice pa ni. Toda da bi ena sama takale napaka mogla povzročiti celo povodenj, je le težko verjeti. Pa naj bo že tako ali drugače, vsekakor je res, da danes le še redko naletite na ločilo pred takimi vezniki, katerih prvi člen je *in* (*in/ko, in/če, in/ako, in/ker* ipd.). Tu sta najbrž na delu dve pravili: 1. da pred *in* vejice ne stavimo, 2. da na začetku stavka pri takih veznikih ne stavimo vejice pred *ko, če, ako, ker* itd. (kakor izrecno uči SP 1950

v § 69, 5). Tako se je praksa prenesla tudi v sredo stavka; pred *in* je ne stavijo, ker je tako splošno pravilo, pred drugi člen pa zato ne, ker te stvari pred njo v začetku stavka. Tako vejica gine pred časovnimi, pogojnimi, vzročnimi, oziralnimi podrednimi vezniki, če je njihov prvi člen *in*. Tako beremo kar redno: *Ne bom opisoval človeka in njegovega srca in če bom opisal greh, mu bom s prvo besedo že začrtal kazen* (Bevk, Izbr. sp. I, 302). *Dà, sedem jih je šlo in ko je bilo ostalih šest še majhnih, ji je mož zbolel za jetiko* (Naši razgl. IV, 21, 516c). *Skozi umazano okence je bilo videti žalostno daljavo neba in če so bili na nebu oblaki, si imel vtis, da so to zelo obrabljeni, stari oblaki...* (r. t. 21, 516c). *Krčevito stisnem iglo in ko vpraša po mojem delu in moji družini, se sklonim globlje nad ploščo* (r. t. 24, 599c). *Gozd so sestavljale velike drevesaste rastline in kakor hitro smo se potopili pod njegove mogočne oboke, mi je oko takoj ugotovilo značilno usmerjenost njihovih vej* (J. Moder-Verne, 20.000 milj pod morjem I, 130). *Ljudje so že vstali in ko so začutili bobnenje, ... so odhiteli na vrtove* (Borba 29. VI. 1953, str. 3č).

Zgledov bi lahko naštevali po mili volji, toda razmerje se ne bi spremenilo, kakor da je vejica res neupravičena ali njena stava na takem mestu prepovedana. Včasih resda naletiš na stavek, kjer bi smiselno *in* mogel vezati oba glavna stavka, toda oblika stavkov kaže, da nista spočeta v glavi kot enota, n. pr.: *Ali nisi udaril na tipke klavirja in ker nisi našel sozvočja, si umrl sam v sebi* (Bevk, IS I, 318). Ker je obema glavnima stavkoma skupen isti osebek, bi tu smiselno lahko vezali oba stavka z *in*; toda kakor hitro bi ju vezali z *in* v miselno enoto, bi moral odpasti v drugem stavku pomožnik *si*: *Ali nisi udaril na tipke klavirja in (si) umrl sam v sebi, ker nisi našel sozvočja*. Pa prav ta *si* to zvezo preprečuje, medtem ko ga zveza z odvisnikom terjaja. Podobno v stavku: *Potem pa je molče obesil bič nazaj in ne da bi bil kaj rekel Andrašu, je stopil v hlev* (F. Godina, NS 1951, 115). *Dekle se je nagnilo med oseke in ko je vodo zajemalo, se je zravnalo* (r. t. 107). V tem stavku tudi jasno vidimo, kako šibka je vezalna moč veznika *in*, saj ima v tem primeru bolj protivno kakor vezalno vrednost: *Dekle se je nagnilo med oseke in (pa, toda, a) se (je) zravnalo, ko je zajemalo vodo*. Tak *in* sam zase terjaja vejico, ker ima protivni pomen, kolikor ga je v takem pomenu sploh mogoče uporabljati. Pregledujmo *in* v teh veznikih še tako natančno, zmeraj se nam bo odkrilo, da pravo vrednost dobiva tak veznik od drugega veznika in da mu je *in* popolnoma podrejen le kot opozorilo na to, da se je spredaj že nekaj zgodilo, nima pa pravega vezalnega značaja. Zato je podobno kakor pri *in vendar* tudi tu le nekaka okrepitev pravega veznika.

Tako so take zveze čutili v slovenskem pisanju že zelo zgodaj. Naj navedem samo en primer. V prevodu Nove zaveze 1925 beremo pri Luku 24, 22—23: *Pa tudi nekatere žene izmed naših so nas ostrašile; šle so namreč zarana h grobu, in ko niso našle njegovega telesa, so prišle in rekle...* Pri Japlju imamo v Listih in evangelijih (1787): *So našs pak tudi ene Shene teh nashih vstrafhile, katere so per pokopalishki pred dnevam bile. Inu ker niso njegoviga telesa neshle, so prihile inu rekle...* V prvem primeru imamo vejico, v drugem piko, oba prevajalca sta torej dobro čutila, da *in* nima tukaj kar skoraj nobene vezalne moči, bolj posledično ali vzročno, saj bi ga po smislu prav lahko zamenjali s *pa*: ... ko

pa niso našle . . . , Ker pa niso . . . Dalmatin je prvotno deležniško zvezo razrešil drugače: *Nas fo tudi pretrafhile ene Shene téh nafhih, katere fo sguda bile pèr Grobu, inu néso nafhle njegoviga telefa, te fo prifhle inu pravio . . .* Za njim ima tako Čandek in nasledniki; pa tudi za Japljem nasledniki niso sprejeli njegovega besedila, tako se je Burger vrnil skoraj po besedi k Dalmatinu: *Pa tudi ene shené nafhih fo naf oftrafhile, ktere fo bile pred dnevam per grobu, in niso nafhle njegoviga telefa, ter fo prifhle in rekle . . .* Ko bi in ne bil tesno povezan v pomensko enoto z ostalimi členi takega veznika, bi ga ne mogli tako pogosto srečevati na začetku stavka in celo odstavka.

Kadar vežeta dva veznika vsak svoj stavek, je izgovor čisto drugačen. V stavku *Votlina je suha in, ker je ne doseže nobena sapica, tudi topla zraste melodija na in*, med vsem trajanjem odvisnika melodija poteka nekako na enaki ravni pod prejšnjo višino, da se potem zopet povzpne na prvotni višek in se spusti h koncu: *Votlina je suha in, ker je ne doseže nobena sapica, tudi topla.*

Konec prihodnjic

Ivan Kolar

LITERARNI SPREHOD PO LJUBLJANI

OD VODNIKOVEGA TRGA DO TRGA REVOLUCIJE

Del trga pred nekdanjim licejskim poslopjem se je imenoval Šolski trg, pozneje Valvazorjev trg, od leta 1889 pa *Vodnikov trg*. V hiši št. 3 (vogalna hiša na Študentovsko ulico št. 2) je prebival čudaški učenjak dr. Jaka Zupan, profesor teologije in sodelavec Kr. Čbelice.

Na Vodnikovem trgu v hiši št. 5 v pritličju je stanoval Ivan Cankar, ko je prišel v prvi razred realke jeseni leta 1888. Mati mu je našla stanovanje tu pri »stricu Šimnu«, očetovem po pol bratu, ki je bil uradni sluga pri okrajnem glavarstvu. Ker pa mati ni mogla redno plačevati mesečne najemnine 10 gld, je stric nagnal nečaka ob novem letu. Ivan je pribežal vrn premražen in sestradan domov na Vrhniko in se ni več nameraval vrniti v Ljubljano v šolo, ker je bil ves zagrenjen zaradi tetinega očitanja revščine. Toda mati, ki je bila v materinski ljubezni močna, da bi sinu »premaknila Ljubljanski hrib, če bi mu preveč tiščal na Močilnik«, je z vero v sina premagala tudi to nesrečo in mu našla novo stanovanje (na Poljanskem nasipu).

Ciril-Metodova ulica št. 7. Tu je od aprila 1866 do božiča 1868 prebival pri kanoniku dr. Jan. Zl. Pogačarju Fran *Levstik*, ko je zbiral, študiral in urejal slovarsko gradivo za slovensko-nemški slovar. To delo se je vleklo že od Valentina Vodnika sem; gradivo so dalje nabirali študentje v licejki pod različnimi uredniki, a slovar nikakor ni mogel dozoriti. Za delo se je zavzel škof Wolf in ga materialno podprl. Zaupal je leta 1854 sestavo nemško-slovenskega slovarja Mateju Cigaletu, ki je to delo potem dokončal še do Wolfove smrti (1859) in je slovar naslednje leto izšel kot »Wolfov nemško-slovenski slovar«. Wolf je v testamentu volil veliko vsoto tudi za drugi, slovensko-nemški slovar. Deželni odbor je

izposloval pri novem škofu, dr. Jerneju Widmarju, da je imenoval (1865) poseben slovarski odbor pod predsedstvom kanonika dr. Jan. Zl. Pogačarja. Odbor je odkupil rokopisno slovarsko gradivo od Janeza Zalokarja, Oroslava Cafa in Frana Miklošiča in še drugo gradivo. Pogačar je poveril sestavo slovarja Fr. Levstiku (1. jan. 1866) in mu v aprilu dal v svoji kanonikatski hiši v podstrešni sobi še stanovanje, da je lahko v miru delal. Toda političnim prvakom je bil Levstik trn v peti zaradi kritik o njihovem političnem početju. Zagnali so hrup in skozi usta deželnega odbora uradno grajali odborovo in s tem posredno škofovo nepazljivost nad Levstikovo »nedelavnostjo« pri slovarju in zapravljanjem Wolfove dediščine »za nepotrebno stvar«, ki jo opravlja »ta politični hujskač in jezikovni norec«. Pogačar je očitke odločno zavračal, da kričači nimajo pojma o delu, ki ga je Levstik pri slovarju že opravil, in kakšnega truda zahteva to delo. Widmar je klonil pred politiki, odstavil Pogačarja in odbor razpustil. Levstik je s tem izgubil službo (31. decembra 1868) in bil zopet na cesti. V tistih časih je padla iz prvaških ust strašna kletev: »Pogine naj — pes!« Pogačar je čez nekaj let kot škof vnovič prevzel skrb za slovar in zopet ponudil uredništvu Levstiku; ta je bil sprva voljan sprejeti ponudbo, a jo je potem le odklonil; bil je tedaj že skriptor v licejki. Slovar pa je še četrto stoletja terjal množico sodelavcev, da je končno po devetletnem trudu Maksa *Pleteršnika* izšel 1894/1895 v dveh debelih zvezkih na blizu 2000 straneh. Do danes, po več ko šestdesetih letih, ta znameniti »pleteršnik« še vedno ni dočakal naslednika.

Na št. 9 je prebival od leta 1834 kanonik in knjižni revizor Juriž Paušek, tudi revizorski urad je imel tu; bil je hud nasprotnik Kr. Čbelice zaradi ljubezenske poezije (Prešernov sonet: An Pauschek und Stelzich!).

Zraven škofijske cerkve je stolno župnišče; v dolnjem delu hiše je bila knjigarna Slovenskega knjižnega zavoda; zdaj je knjigarna Cankarjeve založbe. V avstrijski dobi je bila tu »Katoliška knjigarna«, v prvi Jugoslaviji preimenovana v »Jugoslovansko«, med drugo vojno v »Ljudsko knjigarno«. Tod mimo po Semeniški ulici in mimo semenišča pridemo na *Pogačarjev trg*. V cerkvenem zidu na tej strani sta v nišah postavljena kipa prvega ljubljanskega škofa Krištofa Lamberga ter protireformatorja Tomaža Hrena. Na opornem stebri pod škofovim hodnikom v cerkev je plaketa s spominsko ploščo *Adamiču in Lundru*.

»Kresija«, hiša iz leta 1898. Na njenem prostoru je stal od 14. stoletja »meščanski špital«, ubožnica (hospital = zavetišče). Tega imena pa ta ustanova sploh ni zaslužila, ker je bilo ravnanje z mestnimi reveži skrajno mačehovsko. Dr. M. Kos je ovrigel s posrednimi dokazi trditev prejšnjih zgodovinarjev, da bi bila ustanoviteljica tega zavetišča ogrska kraljica Elizabeta, hčerka poljskega kralja Vladislava (»Srednješka Ljubljana«, 1955, 22, 23). Pripovedka o tem je temeljila na imenu špitalske cerkvice, ki je stala vzdolž Ljubljance. Tu je bilo v 16. stoletju središče protestantskega bogoslužja. *Trubar* je postal stolni pridigar leta 1535, a škof Krištof Ravbar mu je kmalu prepovedal pridiganje v stolnici zaradi očitnih reformatorskih nazorov. Poslej je pridigal v Elizabetini cerkvi in je ta ostala več desetletij zbirališče protestantov. Ko je za Ravbarjem († 1536) postal škof Frančišek Kacijanar, ki je bil protestantom naklonjen, je *Trubar* zopet pridigal tudi v stolnici in postal celo kanonik (1542),

seve z Bonomovo pomočjo. Dve leti nato je zasedel škofijsko stolico Ferdinandov dvorni kaplan Urban Textor (Tkalčič), hud nasprotnik protestantizma, posebno po cerkvenem zboru v Tridentu in Bologni (1545 do 1547). Dal je zapreti jeseni 1547 kanonika Pavla Wienerja, Jurija Dragolica in prošta Lenarta Mertlica; ta je v ječi na gradu naslednje leto umrl, a Trubar in Rokavec sta se pravočasno umaknila. Toda čez dobro desetletje se je Trubar vrnil spet v Ljubljano, organiziral Slovensko cerkev, izdal Cerkovno ordnino (uredbo) in bil prvi superintendent (= vrhovni nadzornik ali po katoliško škof). V tej dobi je bil ljubljanski škof Peter pl. Seebach (1558—1568), ki je bil tudi sam protestantizmu naklonjen in se za Ljubljano ni veliko menil, ker je najraje bival v Gornjem gradu. V tem času je prišel Trubar v Ljubljano, najprej od junija do septembra 1561, drugo leto je prišel, namenjen za stalno, a je mogel ostati le od junija 1562 do julija 1565. Medtem je umrl protestantizmu naklonjeni vladar Ferdinand (23. VII. 1564) in nasledil ga je sin Maksimilijan, ki je tudi simpatiziral s protestantizmom. Toda nadvojvoda Karel je kljub temu Trubarja pregnal. Dve leti nato se je Trubar še enkrat za kratko dobo vrnil v Ljubljano (1567), bilo je to poslednjikrat. Konec stoletja je prinesel konec luteranstvu v kranjski deželi. Nadvojvoda Ferdinand je izdal 29. X. 1598 ukaz za izgon protestantov. Škof Hren je dva dni nato (na praznik vseh svetnikov) priredil slovesno procesijo iz stolnice v Elizabetino cerkev, tu razbil krstni kamen, raztrgal cerkvene knjige in nato opravil slovesno mašo. V cerkvi pokopane protestantske mrličje je dal izkopati in njihove kosti pometati v Ljubljanico. Med temi je bil pokopan n. pr. Herbart grof Turjaški, ki je po dvajsetletnih bojih s Turki padel leta 1575 v bitki pri Budaški. Turki so mu odsekali glavo in jo nagačeno poslali sultanu v Carigrad. Ta jo je za drago odkupnino vrnil Turjačanom. Hren je dal razdejati tudi glavno protestantsko pokopališče na prostoru današnjega Kolizeja ob Gosposvetski cesti. Sicer so protestantje pokopavali svoje mrličje tudi pri Sv. Petru.

V poslopje meščanskega Špitala se je leta 1792 naselil okrožni urad (Kreisamt = kresija). Tu je služboval kot šolski komisar A. T. Linhart. Leta 1849 je bil urad razpuščen.

Ulica do magistrata se je imenovala poprej »Špitalska«, leta 1905 so jo preimenovali v *Stritarjevo*, za Stritarjevo 70-letnico v naslednjem letu. V Stritarjevi ulici št. 7 (po potresu nova hiša) je bila gostilna pri »Prmetu«, imenovana »narodni hlev«; v nji so se zbirali Levstik, Jurčič, Zarnik, Graselli, Tavčar. Na voglu (št. 9, zdaj nova hiša) je bila kavarna »Švica« (Zur Schweiz); semkaj je zahajal tabor prvakov: Bleiweis, Costa, Malavašič, Toman, Svetec. Po letu 1876 se je imenovala kavarna »Valvazor«, po potresu se je preselila v prostore današnje Centralne lekarne ob Prešernovem spomeniku in se 1905, ob odkritju Prešernovega spomenika, preimenovala v »Prešernovo kavarno«. Valvazorja Ljubljancani sploh radi preganjajo: najprej se je imenoval po njem sedanji Vodnikov trg, potem tisti pred Križankami, zdaj ima ulico med Narodnim muzejem in Veselovo ulico.

Med Cankarjevim nabrežjem in rotovžem je ozka Ribja ulica, nekoč tržišče krakovskih ribičev. Nekdanja gostilna v hiši št. 6 je nosila ime »Pri zlati ribi«. Hiša je znamenita zaradi starosti, ki jo izpričuje nad

njenimi vrati letnica 1528 z grbom prvega posestnika Volbenka Polža (Wolfgang Posch). Ne manj znamenita je tudi zato, ker je v njej prebival Trubar po drugi vrnitvi iz pregnanstva v domovino leta 1562.

Cankarjevo nabrežje se je imenovalo v dobi mestnega obzidja »za zidom«, ker je tu od Čevljarskega do Špitalskega mostu (zdaj Tromostovje) potekal zid. Tam v hiši št. 9 je bil doma Prešernov sošolec in prijatelj Jakob Traun; to je tisti »izza zida Jakec«, ki mu je Prešeren zložil šaljivo slovensko pesem z nemškim posvetilom »Prophetischer Trost für den Traun im Jahre 1825« (Preroška tolažba za Trauna v letu 1825). Študentje so ji našli napev in jo imenovali »Zarjovena d'vičica«. Pesem meri na prijateljevo neuspešno prizadevanje, da bi si naklonil ljubezen lepe Dunajčanke, pri kateri je stanoval (gl. Kidrič, Prešernov album, str. 280). V isti hiši v prvem nadstropju je imel gostilno »oče Eržen«, imenovan »Črni Jurij«. Sem je rad zahajal Prešeren poslušat petje krakovskih in trnovskih ribičev.

Srednji most Tromostovja je iz leta 1842, imenovan v stari ljubljansčini Špitalski most; stranska mostova je postavil arhitekt Plečnik po prvi svetovni vojni, od tedaj ime Tromostovje. Pred enim stoletjem je tu zastavil svojo »Pot iz Ljubljane v Šiško« Fran Erjavec kot satiro na dolgočasne potopisce, ki so z uro v roki merili potovanje po ulicah, zanimivosti pa niso opazili (Sl. Glasnik 1859).

Na Prešernovem trgu stoji *Prešernov spomenik*, delo kiparja Ivana Zajca, slovesno odkrit 10. septembra 1905; navzoča je bila tudi pesnikova hči Ernestina Jelovškova, stara tedaj 63 let. Na desni strani spomenikovega podstavka je upodobljen v bronastem reliefu prizor iz Krsta pri Savici: Črtomirovo slovo od Bogomile, na levi strani pa pesnikov »Ribič«. Spomenik je vzbudil ostre kritike in polemike. Z umetniškega stališča je obsojal Cankar neduhovno in šablonsko podobo pesnikovega lika: »... Tisti neumetnik je bil poklican, da ustvari spomenik, zato ker je bil po svoji brezosebnosti, po praznoti svoje duše in dolgočasnosti svojih misli najbolj soroden svojim delodajalcem in času, v katerem je živel. Vsaka knjiga, slika in vsak kip je spomenik dobe... Lepa in velika je bila misel, da se postavi Prešernu spomenik, ki bi bil spomenik narodove ljubezni. Toda... iz spomenika narodove ljubezni je postal nenadoma spomenik klavrne dobe« (»Krpanova kobilica«, satirični članek »Prešeren«). Z enakega stališča je kritiziral takšno zamisel spomenika dr. Ivan Prijatelj v članku »Prešernov spomenik v Ljubljani« (NZ 1904/05). In podobno še drugi kritiki. — Z druge strani pa je obsojal spomenik knezoškof dr. A. B. Jeglič iz versko-moralnih pomislekov zaradi gole muze nad pesnikovim likom. Temu je odgovoril šaljivi časopis »Osa« z Gasparijevo karikaturo in zraven s satirično pesmijo na »muzo nesramno, boso vrhu kamna«; ponatis karikature v Kidričevem »Prešernovem albumu«.

Frančiškanska cerkev z impozantnim pročeljem, kakršna je danes, je bila polagoma dograjena šele v začetku prejšnjega stoletja. Sprva je stala tu cerkev s samostanom obutih avguštincev (od 1366). Zaradi turških vpadov so morali prebivalci podreti zgradbe zunaj mestnega obzidja, tako tudi ta samostan (1494), da bi Turki ne imeli zaklonišča. Eremiti so se naselili znotraj obzidja pri Sv. Jakobu in potlej odšli na Reko. Leta 1628 so se vrnili in si zopet tu zgradili novo cerkev in samostan, a že v nasled-

njem letu jim je zgradbo uničil požar. Nova stavba se je do današnje oblike razvijala okrog 150 let in so jo dogradili šele frančiškani, ki so se preselili semkaj leta 1785. V tem samostanu je živel skladatelj p. Hugolin *Sattner* (1851—1934). Med prvo vojno je našel tu zavetje jezikoslovec p. Stanislav *Škrabec*, ko je moral zapustiti samostan v Kostanjevici pri Gorici, ki je bil obstreljevan z italijanske fronte; še pred koncem vojne je tu umrl 5. oktobra 1918.

Na vrhu klanca Miklošičeve ceste je stala tik cerkve in pred današnjim »Unionom« (od leta 1611) hišica z gostilno »Pri Štefanu«. V dveh pritličnih sobah z razgledom na jug (proti mostu) je prebival v svojih zadnjih letih *Valentin Vodnik* in tu umrl 8. januarja 1819. Zraven te hiše je stala druga hiša z gostilno »Pri citroni«; tu so se shajali sredi prejšnjega stoletja domači politiki in slovenski narodnjaki (Bleiweis, Svetec, prof. Martinjak, Malavašič idr.); sem so zahajali v slovensko družbo tudi izvenljubljski kulturni delavci (Miklošič, Vraz, Vuk Karadžić). Po poročilu zgodovinarja I. Vrhovnika se je v tej družbi razvnela slovenska iskra, spočeta v Zoisovem krožku, v politično idejo *Zedinjene Slovenije* (1848), tako da so ob navdušenju za ustavo krstili gostilno z novim imenom »Pri konstituciji« (hiša porušena 1897).

Wolfova ulica (do 1890: Gledališka ul.). Na št. 4 je imela do nedavne prostora gostilna »Pri belem volku« (že iz 18. stoletja); v prejšnjem stoletju se je tu shajala »v štalici«, Prešernu posvečeni sobi, Jurčičeva družba: dr. V. Zarnik, dr. H. Dolenc, A. Praprotnik, I. Resman.

Na št. 6 (levi del hiše) je bilo domovanje *Prešernove »Lavre«*, last Primčevih (od 1777 do 1873). Anton Primic se je ob poroki z Julijano Hartl naselil v Stritarjevo ulico. Julijana se je z obema otrokoma preselila sem v dom Primčevih šele po smrti svoje tašče Terezije (1822). Pozneje so dokupili desno hišo, jo priključili in vrata obeh hiš razširili v ena; danes je tod skoz prehod na Titovo cesto. V prvem nadstropju za petorico levih oken je prebivala Julija v dobi Prešernove velike ljubezni, ki se je sprožila usodno véliko soboto v letu dvakrat devet sto triintridesetem in jo je zaključila grenka izpoved »Prosto srce« v maju 1838. Leto dni potem je Julijo in Jožefa Scheuchenstuela poročil knezoškof Wolf v kapeli škofijskega dvorca. Živela sta v tej hiši, tu so se jima rodile vse tri hčere in sin, potem se je (1850) vsa družina z Julijino materjo vred preselila v Novo mesto. Julija je tam umrla 1864 in je pokopana na šmihelskem pokopališču.

Št. 12: *Oražnov dom*, zapuščina zdravnika dr. Ivana Oražna († 12. III. 1921) za študentski dom medicincem; univerzitetna uprava ga je prevzela 5. III. 1924. Na tem prostoru je stala in segala do srede ulice (še do 1898) enonadstropna hiša z gostilno »Pri belcu« (Zum weissen Rössel, po domače Reselbirt), imenovana tudi »Vagon«, last pivovarnarja Auerja. Tu se je shajala *Jurčičeva* družba, ki je pisateljica pomagala s političnimi podlistki, zlasti Janko Kersnik in dr. Val. Zarnik, jezikoslovca profesorja Pleteršnik in Bartl, zgodovinar S. Rutar idr.

Na št. 5 je v prejšnji hiši prebival Prešeren kot slušatelj drugega letnika liceja (1820/1821). V današnji hiši (sezidani po potresu) je prebival v zadnjih letih svojega življenja znameniti pravnik ter strokovni in leposlovni pisatelj *Fran Milčinski* (1867—1932); tu je imel svojo odvetniško

pisarno, ko je bil upokojen kot član vrhovnega sodišča; prej je več let prebival v Oražnovi hiši.

Trg revolucije (prej Kongresni trg). Do 1820 je bil v spodnjem koncu Zvezde kapucinski samostan. Leta 1821 je imela v Ljubljani kongres »sveta zveza« (ali »sveta aliansa«) proti uporom narodov zoper absolutizem vladarjev. Pred kongresom evropskih vladarjev »svete zveze« so že razpadajoči samostan porušili in prostor počedili. Po kongresu je bil zasajen v obliki zvezde drevored s kostanji. V zadnjih letih pred drugo vojno je mojster Plečnik »Zvezdo« moderniziral. V hiši št. 2 je dr. Ev. Krek ustanovil privatno dvoletno trgovsko šolo. To šolo je obiskoval 1911/1912 tedaj 18-letni kmetski fant Lovro *Kuhar*, poznejši veliki pisatelj *Prežihov Voranc*.

V hiši št. 5 (v zadnjem delu hiše, v prvem nadstropju) v sobi z razgledom na Ljubljano, je prebival Ivan *Cankar* dva meseca pred smrtjo; v noči z 28. na 29. oktober je padel po stopnišču in se nevarno pobil na tilniku. Najprej ga je vzela na svoj dom Milena Rohrmanova na Trubarjevi cesti 28, dr. Lojz Kraigher pa ga je odpravil v bolnišnico na kirurški oddelek. Dne 18. novembra je zapustil bolnišnico, a že čez teden dni (25. novembra) se je moral vrniti, zdaj na interni oddelek. Imel je uničena pljuča in je bil telesno splošno oslabel; po 17 dneh je 11. 12. 1918 umrl.

Hiša št. 7 je last in sedež *Slovenske Matice* od maja 1879. V začetku prve vojne je avstrijska policijska oblast zaplenila vse Matično premoženje zaradi Podlimbarskega romana »Gospodin Franjo«, ker je v njem pisatelj naslikal pravo podobo avstrijske politike v podjarmljeni Bosni. Pisatelju je vojaško sodišče vzelo oficirski čin stotnika in penzijo ter ga poslalo v Ober-Hollabrunn, potem v Pulkavo na Dolnjem Avstrijskem. Tam je Podlimbarski umrl zadnji dan pred izpustom iz konfinacije, 19. septembra 1917; po vojni je bilo njegovo truplo prepeljeno v Ljubljano (1922) in slovesno pokopano na stroške Slovenske Matice in Ciril-Methodove družbe. Pogrebni obred je opravil msgr. Tomo Zupan prvokrat v slovenskem jeziku. Zaradi »Gospodina Franja« je bil več mesecev v preiskovalnem zaporu tudi tedanji predsednik SM dr. Fran Ilesič. Po cesarjevi splošni amnestiji pod pritiskom vojnih neuspehov je Matica obnovila delo še pred koncem prve vojne (1917).

Na stavbišču današnje »Filharmonije« je stalo *Deželno stanovsko gledališče* od 1765 do 1887. Sezidali so ga na prostoru bivše jahalnice ob vicedomskem dvorcu. Prostora je imelo za 850 ljudi, kar je zadostovalo za takratno Ljubljano z 8000 prebivalci. Uporabili so zunanje zidove jahalnice in ob njih namestili leseno opremo odra, lože v dveh vrstah in stopnišče. Gostovale so nemške in italijanske potujoče igralske družine. Posebej po Zoisovem prizadevanju so kdaj pa kdaj zapeli tudi kako slovensko pesem, včasih Zoisov prevod. Za nas je največjega pomena veseli dogodek v tej hiši, *rojstvo slovenske dramatike in gledališča*. Linhart je tu uprizoril 29. decembra 1789, v letu francoske revolucije, *Županovo Micko* in doživel po novem letu še reprizo. Plastično zgodovinsko podobo tega začetka slovenske drame kažejo Krefтови »Kranjski komedijanti«.

V sezoni 1790/1791 so se začele redne predstave nemških poklicnih igralcev. V letu 1792 so uprizarjali že Shakespearovega Kralja Leara, Hamleta in Macbetha, Schillerjeve Razbojnike, Kovarstvo in ljubezen,

Lessingovo Emilijo Gallotti. Med francosko okupacijo so uprizarjali le italijanske, potem zopet mešano nemške in italijanske predstave. V kongresnem letu (1821) so nastopili n. pr. Italijani s »Seviljskim brivcem«. Tedaj je bil direktor Gašpar Mašek (r. 1794 v Pragi, umrl 1873 v Lj.). V Prešernovi dobi so gledališče temeljito prenovili; novi oder, dekoracije in kulise je naslikal M. Langus. Uprizarjali so »Ustanovitev Ljubljane« (Die Gründung Laibachs), dramo o celjskih grofih, Nestroyevega Lumpacija vagabunda, Rossinijevega Othella in Cenerantulo (= Pepelka), Raupachovega Mlinarja in njegovo hčer ipd.

Čeprav je bilo gledališče last kranjske dežele, torej last slovenskega ljudstva, je nemška nadutost preprečila uprizarjanje slovenskih predstav, in sicer tako, da so Nemci imeli v zakupu abonma na lože in glavne sedeže, ki jih pa niso dovolili uporabljati obiskovalcem slovenskih predstav. Levstikovo Dramatsko društvo se je zato utaborilo s stalno diletantsko igralsko družino na odru Narodne čitalnice (danes hiša na Titovi c. 3). Nemško gledališče je zgorelo ob požaru 17. februarja 1887. Kranjski deželni zbor je sezidal novo gledališče, današnje operno poslopje, leta 1892.

Mimo Filharmonije na levi drži proti Ljubljani stopnišče, imenovano *Gledališka stolba*; v imenu je še spomin na nekdanje gledališče.

V hiši št. 3 je bila 1872 nastanjena »Narodna tiskarna«; tam se je tiskal politični dnevnik »Slovenski Narod«, ki mu je bil tedaj urednik Josip Jurčič; ta je stanoval v prvem nadstropju v sobi proti Ljubljani in tu umrl 3. maja 1881 (glej Debevčeve »Vzore in boje«).

Na Trgu revolucije št. 11 stoji zdaj glavno poslopje *slovenske univerze*, sedež rektorata in dekanatov fakultete. Slovenska univerza je bila ustanovljena 17. julija 1919 z zakonom, izglasovanim na seji začasnega narodnega predstavništva ~~pro~~ Jugoslavije.

Slavistika je imela v južnozahodnem voglu stavbe (ob Vegovi in Peternelovi ulici) v drugem nadstropju prostore za knjižnico »Slovenskega seminarja« in seminarske vaje, glavna predavanja pa so bila v vzhodnem traktu v prvem nadstropju v sobi št. 77 ter v zbornični dvorani. Predavanja so začeli 1. decembra 1919 dr. I. Prijatelj, dr. Fr. Ramovš, dr. R. Nahtigal, naslednje leto je prišel še dr. Fr. Kidrič, dalje dr. A. Stojičević, dr. N. Preobraženski in dr. V. Burian. Od leta 1941 so predavanja v NUK.

Poprej se je imenovalo to poslopje Deželni dvorec, zgrajen leta 1902, sedež deželnega glavarstva, ki je vodilo in nadziralo okrajna glavarstva. V južnem traktu ob Peternelovi ulici je zbornična dvorana, kjer so do razpada Avstro-Ogrske zborovali deželni poslanci, zdaj je to slavnostna dvorana in predavalnica. V prvem nadstropju na pročelni strani je uradnoval deželni glavar.

V 14. stoletju je bil tu sezidan vicedomski dvorec; vicedom je bil zastopnik vladarjevega namestnika (deželnega kneza) in upravitelj deželnoknežjega imetja (domén in mitnic). V Trubarjevi dobi je bil vicedomski tajnik Matija Klombner (1548/1549), ki je bil že od 1527 središče protestantsko mislečih meščanov in njegova hiša njihovo zbirališče; bil je nekaj časa deželni pisar in tajnik deželnega sodišča, a leta 1560 je izgubil vse službe in devet let nato umrl.

Dalje prihodnjic

Zapiski

O ZADNJEM SPISU KLUSOVEGA JOŽE

V predzadnji številki lanskega letnika revije Jezik in slovstvo je objavil Niko Košir podrobnosti o tem, kako se je izgubilo zadnje delo partizanskega pisatelja Boga Flandra Klusovega Jože, ki so ga domobranci v svoji podivjanosti uničili. Le malo je upanja, da bi rokopis morda le še našli v še neraziskanem sovražnikovem arhivu. Iz zbirke Blegoš imamo le dvojce črtic, pisanih z izredno toploto in prepričljivostjo, Oče in sin ter Izdajalec Tomaž, ki pa nista ohranjeni v celoti. Medtem ko manjka prvi črtici le kratek uvod, se konča druga sredi mojstrskega zapleta. Da bi dobili čim popolnejšo podobo o enem izmed najboljših del Klusovega Jože, bom dopolnil Koširjevo poročilo z opisom doslej neznanih okoliščin, ki so vplivale na nastanek Blegoša.

Casovni okvir zbirke določujejo v glavnem naslednji dogodki: Po napadu Poljanske čete na Črni vrh so čete Poljanskega bataljona zaradi prihoda II. grupe odredov z večjimi napadi začasno prenehale. Že po prihodu II. grupe pa je bil poleg manjših akcij posebno pomemben napad na Lučine; pomena tega napada so se predobro zavedali tudi Nemci, saj so morali zaradi tega potegniti vse svoje sile z Gabrške gore, kjer sta bila obkoljena dva partizanska bataljona. Že naslednje jutro se je četa premaknila na Žirovski vrh, ker pa so ga okupatorjeve enote obkolile, so se odločili, da se odpočijejo, saj so bili od neprestanih nemških hajk in lastnih akcij močno izčrpani, da se po skupinah, katerim so bili dodeljeni tudi deli I. bataljona II. grupe odredov, prebijejo na Blegoš. Po tednu dni počitka si je četa spet toliko opomogla, da je znova začela napadati v Poljanski in Selški dolini. To je bil že čas načrtnih nemških priprav na veliko ofenzivo v sami Poljanski dolini, ki naj bi uničila Poljanski bataljon, kar je bilo pričakovati zaradi vedno večje aktivnosti bataljona, pospešilo pa jo je tudi zadrževanje II. grupe odredov v Škofjeloškem pogorju, s čimer bi se ta aktivnost še povečala. Dokaz, da so nemške priprave za ofenzivo segle v drugo polovico julija, so tudi spomini Antona Peternela-Igorja,¹ v katerih le-ta med drugim pripoveduje, da je skupina desetih partizanov — med njimi je bil tudi Klusov — napadla nemške avtomobile na trebijskem mostu. Skupina se je po napadu umaknila v Žirovski vrh, se ponoči prebila pri Srednji vasi čez Soro in cesto, pri tem pa ob cesti pri Gorenji vasi naletela na nemško zasedo, ki skupine ni napadla, temveč ji pustila neoviran prehod na Blegoš, ki so ga medtem z manjšimi enotami (zasedami) že obkoljevali.

Blegoško ofenzivo je pripravil okupator spričo ovadb in izdaje in jo začel 3. avgusta. Nemci so okrog II. in III. čete Poljanskega bataljona ter voda II. grupe odredov sklenili tri obroče. Medtem ko se je II. četi in vodu II. grupe, ki je bil z II. četo, v zadnjem trenutku posrečilo obroču izogniti ter se začasno umakniti čez bivšo italijansko jugoslovansko mejo v okolico Cerkna, je padla III. četa (Poljanska) v spodnja dva obroča. Ker se četa ni mogla prebiti, se je odločila za vrh Blegoša, računajoč, da vrha sovražnik še ni zasedel; bila pa je še pred vrhom znova napadena, zato se je morala umakniti. Kamorkoli se je četa umaknila, povsod je naletela na sovražnikove zasede, le posameznikom se je posrečilo prebiti se, se poskriti po kotanjah ali po drevju, medtem ko so vsi drugi sklenili boriti se do konca. Njihovega junaškega odpora ni moglo uničiti niti avtomatsko orožje, ki ga je sovražnik uporabljal; šele potem, ko je začel napadati z minami, je mogel streti njihov odpor. V bojih je izgubil sovražnik trideset mož, izgube Poljanske čete pa so znašale štirinajst do petnajst borcev. Te številke so le skromen prikaz ofenzive, kakor nam ga je ohranilo poročilo. — Blegoška ofenziva je bila ena izmed najhujših preizkušenj gorenjskih partizanov leta 1942 in med najsilovitejšimi, ki so jih prenesle narodnoosvobodilne enote tistega leta na Slovenskem. Za marsikoga so se ti dnevi, ki so s svojo brezobzirnostjo zahtevali brezmejen napor vseh sil, po nekajdnevnem stradanju, žeji in skrajni previdnosti končali z živčnim zlomom. — Kljub načrtnim pripravam, moderni oborožitvi in veliki številčni premoči ni prinesla ofenziva Nemcem zaželenega uspeha. V tej ofenzivi je izbojevalo narodnoosvo-

bodilno gibanje na Gorenjskem spet novo veliko moralno zmago — tega so se borci takrat predobro zavedali, kar je ugotovil že Klusov. Po njegovih besedah je bil ves nemški uspeh v tem, da so se »ojeklenili naši borci in da se je še bolj poglobilo tovarištvo teh prvih pionirjev za svobodo« (zbirka Tovariš, črtica Ofenziva).

Po pripovedovanju Lojzeta Vojeta (njegove izjave bom večkrat porabljal, saj je bil dober prijatelj Klusovega Jože, vezala pa so ju tudi sorodna leposlovna prizadevanja) se je skupina, v kateri je bil tudi Klusov, po uspelem preboju nemških obročev napotila proti Malenskemu vrhu in potem dalje čez Bukov vrh in Vinharje v staro taborišče na Zlatem vrhu, kjer se je pridružila komisarju Kostju. Vso pot so jih vztrajno zasledovali Nemci, ki si jih pa zaradi preценjevanja, bili so prepričani, da sledijo večjo enoto narodnoosvobodilne vojske, niso upali napasti. Naslednjo noč jih je vodila pot čez Pasjo raven proti Črnemu vrhu, kjer so prešli nemško-italijansko mejo in po stari kurirski poti prispeli zvečer v Butajново ter se ustavili v hiši Jožeta Gabrovska-Zobodera, kjer je bila tudi kurirska javka. Njihov prihod v vas pa je moral nekdo opazovati in sporočiti okupatorju, kajti v zgodnjih jutranjih urah naslednjega dne so začuli od meje vpitje Nemcev in belih, zato se je skupina zaradi varnosti umaknila v bližnje grmovje. Še pred osmo so prišli v vas Nemci, zažgali Zoboderovo hišo, gospodarja pa odgnali in pozneje ubili. Skupina je potem nadaljevala pot za umikajočimi se belimi čez Koreno v štab Dolomitskega odreda, kjer so se združili z borci, ki so se že pred njimi prebili z Blegoša.

Po izjavi že omenjenega Vojeta so on, Klusov in Nande Babnik (padel 6. januarja 1943 na Lovskem brdu) sklenili kmalu po prihodu v Poljanski bataljon, da bodo pisali kroniko bojev in pohodov Poljanske čete. To pa je bil tudi eden izmed vzrokov, da se je Klusov po že uspeh prizadevanjih v pesmi posvetil skoraj samo prozi.² Tej zamisli je ostal Klusov zvest vse do odhoda v brigado, pa tudi pozneje se je vrnil k opisovanju posameznih doživetij z Gorenjske, ki so se mu zdela vredna leposlovne obdelave (zbirka Gorenjski junaki, v zbirki Tovariš črtica Ofenziva in zbirka Blegoš), le da je pozneje po prihodu v brigado, obogaten z novimi izkustvi, zamisel razširil tudi na Dolenjsko.³ Tako bi bila ta nova doživetja v brigadi le drugi del opisa življenja slovenskega človeka, ki se je z orožjem v roki postavil v bran nemškim in italijanskim okupatorjem, v trilogiji Gorenjska, Dolenjska in Osvoboditev. Toda čeprav je od vsega začetka posvečal Gorenjski največ pozornosti, še zdaleč ni izčrpal vseh zapiskov, ki si jih je ohranil iz tistih dni. Po ohranjenem delu vidimo, da se je še najbolj načrtno lotil obdelave drugega obdobja, čeprav nas razgibanost črtic z Gorenjske potrjuje v domnevi, da je bilo le-to življenje bolj bogato z izkustvi. Do tega je prišlo skrajša zaradi pomanjkanja tehnik na Gorenjskem, pozneje pa zaradi časovne odmaknjenosti teh dogodkov ter nujnejšega opisovanja življenja v brigadi.

Zamisel za zbirko Blegoš je bila po izjavi Lojzeta Vojeta Babnikova in sega v prve mesece njegovega partizanstva. Čeprav ni zbirka Blegoš strogo omejena na dni v prvi polovici avgusta 1942, so te črtice zaradi izredne umetniške dognanosti dale pečat celoti, kar je bilo v skladu s pisateljevim načrtom, da bo izdal zbirko črtic s snovjo iz življenja partizanov, ki naj pokaže napore in junaštva, s katerimi so se spoprijemali gorenjski partizani, z močnim poudarkom na prav legendarnem junaštvu blegoških borcev. Zbirko je posvetil junaškim žrtvam nemškega nasilja. — Pogovori, ki so se na pohodu v Dolomite po preboju z Blegoša pogosto sukali okrog junaških smrti posameznikov, so zbirko že tudi bolj ali manj vsebinsko zaključili. Govorili so že tudi o naslovu zbirke, ki naj bi jo po Klusovem predlogu naslovili Junaki Blegoša, po Babnikovem Krvave rože, svoj naslov pa je predlagal tudi Voje, in sicer Blegoške rože in Poljanska vstaja. Drugi dve črtici (Oče in sin, Izdajalec Tomaž), ki zajemata dogodke pred ofenzivo, sta bili verjetno vzrok, da se je Klusov odločil za širši naslov Blegoš, eno izmed črtic pa je naslovil s prvotnim naslovom zbirke, le da je oba predloga, Babnikovega in Vojetovega, združil v Blegoške krvave rože.

Po vsebini izgubljenih črtic, ki se jih spominja Voje, je Klusov pripravljaj zbirko že v pozni jeseni ali pozimi 1942, najpozneje pa leta 1943, še pred odhodom iz Poljanske čete v Cankarjevo brigado, črtice pa so se pozneje izgu-

bile. Za izgubo je moral Klusov vedeti, zato se je pisanja Blegoša na Dolenjskem znova lotil, to pot po spominu, ki ni bil pri posameznih dogodkih nič manj živ kot ob prvem nastanku, umetniško pa je zbirka na novi stopnji pripovednega razvoja Klusovega močno pridobila. Po pisateljevih dnevniških zapiskih moremo drugemu nastajanju Blegoša slediti v zadnje dni njegovega življenja.

Blegoš je delo, s katerim se je Klusov z izredno ljubeznijo posebno dolgo ukvarjal in ga miselno oblikoval, preden se je odločil za novo pisanje, prepričan, da je v njem zamisel umetniško že toliko dozorela, da se je lahko loti. V kolikem času je nastala druga verzija Blegoša, ni znano. Doslej je bila že večkrat izrečena misel, da ga je pisal približno leto dni, verjetno pa je še najbližja resnici naslednja domneva: Po vsem tem, kar vemo doslej o Blegošu, bi bilo popolnoma mogoče, da je delo nastalo po reportaži o napadu na Trebnje. Moral pa se je že mnogo prej vrniti k snovi, katere rokopis je bil zanj izgubljen, jo po spominu obnavljati, dopolnjevati s posameznimi podrobnostmi in si zapisovati posebno lepo izražene misli — le tako bi držala domneva o enoletnem pisanju. Po vseh doslej znanih Flandrovih zapiskih pa bi sklepali, da je delo nastalo v krajšem časovnem razdobju, ko je črpal iz novega življenjskega tovariškega čustva ter v iskrenosti in bogati vsebini tega življenja, verjetno v mesecu dni. Tako bi sodili po Flandrovih dnevniških zapiskih, sklepali pa tudi po tem, da so vse prejšnje zbirke nastale strnjene v krajšem ali daljšem časovnem razdobju, kakor mu je dopuščalo delo, nikdar pa ni pisal dvoje ali več del hkrati, prav tako pa tudi po besedah Lojzeta Vojeta, po katerih je pisal Blegoš že za partijske konference funkcionarjev v Semiču, saj mu je nekaj črtic iz zbirke prebral, o drugih sta govorila. (Da je vzel rokopis s seboj, bi kazalo, ker ga je pisal tudi v tem času.)

Po vsem povedanem moremo sklepati, da so se črtice porajale med časom, ko dnevnik ni pisal, po napadu na Trebnje, in nastankom reportaže z istim imenom, med 23. majem, torej že v Prevolah, in odhodom na konferenco v Semič. Le-te je Vojetu tudi prebral, druge, o katerih sta prav tako govorila z Vojetom, pa so nastale po napadu brigade na Ig in Štampetov most, kakor priča dnevnik, ki ga je znova začel pisati, v četrtek 22. junija in v soboto 24. junija, ko je po lastnih besedah Blegoš tudi zaključil. Večji zastoj v pisanju je nastal le ob odhodu v XII. brigado, kamor je bil premeščen za pomočnika komisarja brigade, in ko je bil zopet premeščen v Cankarjevo brigado, ki je medtem odšla na Ig in Štampetov most in je Klusov moral za njo. Ta vrzel, edina večja med pisanjem, pa ni bila daljša od štirinajstih dni.

Po obsegu je bil Blegoš najdaljši tekst Klusovega (skoraj štirideset strani), saj je, kakor pripoveduje Niko Košir, dvajset na matrice preprikanih strani za brošure običajnega formata obsegalo nekaj nad pol celotne zbirke.

Nadaljnji dogodki pa so preprečili, da bi delo po toliko mesecih odlašanja s pisanjem, še preden ga je nameraval natisniti, pregledal in popravil. Naslednjega dne, 25. junija, je krenila brigada v Belo krajino in dalje proti Hrvaški. Med premikom brigade je Klusov v noči med 27. in 28. junijem na poti iz Metlike proti Vukovi gorici, kot bi slutil smrt, izročil rokopis Djuru Šmicbergerju, ki se tega takole spominja: »... Rahlo se je že svetilo, ko sva se s Klusovim Jožom spet sešla v koloni. Iz torbe je potegnil sveženj listov in mi jih dal. Pošlji v divizijsko tehniko in Blegoš naj dajo temu naslov. Že nekaj časa nosim s seboj napisano, sem hotel še piliti, pa kaj veš, da kje ne pozabim, ali kako drugače. ... V štabu so pripravili pošto za divizijo. Priložil sem tudi „Blegoš“ Klusovega Joža. Njegova zadnja reportaža iz prvih dni partizanstva. „Si odposlal?“ se je pozanimal Joža, ko sva se srečala naslednji dan na poti proti Vukovi gorici in, kot se je navsezadnje izkazalo, Bosiljevu, našemu končnemu cilju. Tipanje okoli Stativ je bilo taktičnega pomena...«³ S tem pa je pojasnjeno, kako je prišel rokopis zadnjega Flandrovega spisa v divizijsko tehniko in v roke Nika Koširja.

Emil Cesar

¹ Anton Peternel-Igor, Ofenziva na Blegoš. Spomini na partizanska leta. 1949.

² Emil Cesar, Bogo Flander-Klusov Joža. Kamniški zbornik 1957, str. 176.

³ Djuro Šmicberger, Zadnja reportaža Klusovega Jože. Vsem mrtvim in preživelim cankarjevcev v spomin. Ljubljanski dnevnik 1952, 15. september, str. 3.

SLOMŠEK V AŠKERČEVI SLOVENSKI LEGENDI

Kako je bila Slovenska legenda (sprva Novi svetnik, LZ 1886) naperjena proti ljudem okoli Slovenca in njihovemu ozkosrčnemu zavračanju naših protestantskih pisateljev, to je razložila M. Boršnik v svojem Aškercu. Ni pa povedano, zakaj je ravno Slomšek tisti, ki se prvi iz nebeščanov potegne za Trubarja. Njegove popustljivosti in opravičevanja mu pesnik ni mogel kratko malo pripisati, toliko manj, ker je bilo ime tako slavljeneega škofa močno orožje proti nasprotnikom. Imel je namreč oporo v tem, kar je pisal sam Slomšek kratko pred smrtjo v sestavku Slava rajnim rodoljubom in utemeljiteljem našega slovstva, ki je izšel v Drobtnicah 1862. Na strani 72 govori o bližnji Kranjski in njenih »slavnih možeh za slovenščino gorečih« in prvi so prav protestantski. »Truber, Dalmatin, Bohorič in tiste dobe verniki so našo slovenščino obudili, ako so ravno od prave vere zavili; Bog je njihove greške narodu našemu v dobro obernal po neskončno modri svoji previdnosti, ki dostiokrat hudo prostim ljudem doposti, pa hudo k našemu pridu oberne.«

Drobtnice je moral Aškerc poznati vsaj iz semenišča, dobil pa jih je najbrž tudi po župnijskih knjižnicah v Podsredi in Šmarjah, zraven pa je spis lahko na novo bral v 3. zvezku Slomškovih Zbranih spisov, ki ga je malo prej (1879) izdal Lendovšek.

Svojega rojaka se je Aškerc spomnil še ob stoletnici njegovega rojstva v LZ 1900. Tam je pokazal, kako ga je poštel zaradi odkrite narodne zavesti. Poudaril je, da je prišel 1850 zastran panslavizma pod policijsko nadzorstvo in kako je izrekel, da se ne boji policije cele Evrope. Omenil je še, da mu je zaradi članka Graja nemškutarjev, ki je bil natisnjen v istem letniku Drobtnic, pretila pravda, pa je prej umrl. Spomin na take nastope je moral biti Aškercu še posebno ljub. Povedal pa je, vendar zelo prizanesljivo, tudi svoje pridržke. »Da Slomšek spričo tolike svoje mnogostranosti ni mogel biti povsod strokovnjak in da ni zadel vselej in povsod pravega, kdo bi se mogel čuditi? O nekaterih zgodovinskih dejstvih sodi napačno in krivično. Tako n. pr. ne razume veličastne borbe 'Stare pravde', in junake, ki so šli v boj za socialno svobodo, smatra Slomšek za hudobne puntarje in rogovileže (!). Dobo naše slavne reformacije pa presoja še precej objektivno. Trubar je Slomškemu simpatičen, ker je početnik naše književnosti« (685). Prav to misel pa mu je dal Aškerc že svoj čas izreči v Slovenski legendi.

Lino Legiša

ŠE O HEKSAMETRU IN DAKTILOIDNOSTI

Prof. A. Sovre je v sedmi številki lanskega letnika JiS objavil članek »Daktiloidnost Cankarjeve proze«, v katerem je razvil zanimivo misel, »da je ritmična osnova Cankarjeve proze in slovenskega jezika sploh daktiloidna. To je tudi vzrok, da tujci, ki so večji naši besedi, slišijo iz nje prijetno melodičnost« (JiS II, 327).

Ni dvoma, da pride ritmična osnova jezika najbolj spontano do izraza na eni strani in ritmizirani prozi, na drugi strani v tako imenovanem »svobodnem verzu«. Sovre je vzel za izhodišče svojih razglabljanj odlomek iz Cankarjeve ritmizirane proze. V potrditev njegove domneve naj navedem še primer iz poezije. In sicer sem izbral najdaljšo in najpomembnejšo slovensko pesnitev v svobodnem verzu — Zupančičevo Dumo.

Presenetljivo je že samo dejstvo, da je v 227 verzih Dume kar 17 pristnih heksametrov: Hiše so hišice, okna so okenca, nagelj iz oken... Hrasti orjaki za poljem stoje in se z burjo borijo, / sanje stoletij vrhove jim zibljejo v daljnem šumenju, / vsake pomladi novina posluša skrivnosti davnine... pesem obzidanih cest in korakov, po tlaku hitečih... v službi stoji, nepremičen kurir, in poje in poje, / z motnim mrmranjem vesti spremljajoč, ki oddaja jih dalji — / pesnika srce pripeva tako idejam, hitečim... videl sem hišo ob cesti in krenil sem vanjo popotnik... Videl sem čela: kot da jim pod kožo lazijo želve... daješ sena in otave za vola, ki vlačil je brano, / točiš cvetlicam v čaše medu, da pride čebela, / gnana od tajne skrbi spomladi na delo za božič... trlice? In

osnutek na stativah čaka že votka... ali poljane poznam — čigave so v soncu bleščeče?... sin tvoj zaril se je živ pod zemljó — v Ameriki koplje, / v rovu še zarja poljan mu mračne misli obseva...

K temu lahko dodamo še štiri dvojice verzov, ki tudi ustvarjajo po en heksameter: Cul sem vdovice jok: »Moj Máte, jó, moj Máte!«... Pel je véliki zvon: »Moj Máte, jó, moj Máte!«... Da sem takrat bil Bog — »Moj Máte, jó, moj Máte!«... Da si takrat bil, Bog — »Moj Máte, jó, moj Máte!«

Prepričan sem, da se Župančič v svojem ustvarjalnem zanosu sploh ni zavedal, da je v vseh teh primerih zapisal mojstrske heksametre: beseda se mu je popolnoma spontano vlila v to mero. To poudarjam tem bolj, ker je precej razširjeno mnenje, da je heksameter slovenskemu jeziku tuja, neorganska oblika. Tako n. pr. eden glavnih teoretikov slovenskega verza, A. V. Isačenko, heksametra sploh ne vključuje v svoja razglabljanja, češ da je »postala slovenskim pesnikom ta mera neprikljubljena« (Slovenski verz, str. 68). Resda ima n. pr. Prešeren poleg epigramov in zbadljivk le eno pesem v elegičnem distihu, »V spomin Matije Čopa«. Skupno ima Prešeren kakih 100 heksametrov in pentametrov in bi bilo zanimivo raziskati notranje zakonitosti tega verza pri njem, kot jih je Isačenko raziskal za njegov enajsterec. — Tudi prav vsakdanja proza se nam večkrat nehote veže v heksameter. Tako mi je n. pr. A. Sovre nekoč pokazal, da se Bajčev članek »Slovenske izposojenke« (JiS II, 145—151) začne s heksametrom »To so knjižne besede in niso nastale med ljudstvom« in da je v istem članku še najmanj 17 heksametrov (n. pr.: ... Jeli so iskati domačih besed po drugih narečjih... Zdaj smo iskali rešitve v naslonu na južne sosede...).

Poleg omenjenih 21 čistih heksametrov je v Dumi še 6 okrnjenih, to je takih, ki jim manjka zadnja kračina (kakor s trakovi so zvezane s cestami tu vasi... poješ in pisanih rut so vesele tvoje oči... kretenj oglatih in hoje nerodne in kmečkih zadreg... mimo bi šel in me ne bi razbral iz mojih družic... to je »živio« — zdaj starešina je mladi napil... sin njegov več ne bo jih poznal ne sanjal o njih), 4 nepristni, to je taki, ki imajo prvi ali drugi daktil nadomeščen s trohejem (pesem vetra in vej in trave in sonca na travi... zdravih, rujavih lic in biserno-beléga smeha... ritem rok in ramen, ki dvigajo kamen in hlod... kamor gnala je sila življenja in srca nemir) ter en »repati« heksameter (videl sem matere — kakor pri nas so bedele nad zibelko).

Se številnejše kot heksametri so ostale daktilske vrstice, tako da imamo v celoti: pristnih heksametrov 21, okrnjenih, nepristnih in repatih heksametrov 11, peterostopnih daktilov (n. pr. Hodil po zemlji sem naši in pil nje bolesti) 38, četrstopnih daktilov (n. pr. kot da se niso rodili iz matere) 58, tristoštopna daktila (n. pr. znamenje tajno za noč) 2, heksametrskih koncev (tako imenovani versus Adonius, n. pr. vriskaš in vabiš) 7. Skupno torej 137 od 227 verzov. Ali z drugimi besedami: več kot pol Dume, skoraj 60%, je spesnjen v daktilskem ritmu. Pretežni del preostale polovice pa je tudi močno daktiloiden. Mogočnemu orkestru metričnih oblik, ki zvenijo iz Dume, daje daktilos osnovni ton: morda je prav v tem skrivnost njene melodioznosti.

Mislím, da se v tem smislu gornje ugotovitve lepo ujemajo s Sovretovo domnevo o daktiloidni ritmični osnovi slovenskega jezika, zlasti pa še z njegovo trditvijo, da »slovenski heksameter ni tuja rozga, cepljena na domačo podstavo«, ampak da raste organsko iz jezika samega.

Kajetan Gantar

KROATIZMI IN ARHAIZMI

Za človeka, ki ga zanima nastanek besede, nje življenje, pojevanje in konec, je pravo veselje, če more prebirati spise, ki se ukvarjajo z etimologijo. Rekel bi, da je to užitek, ki ga podobnega ne more nuditi nobena druga znanost. Vendar ti povzroča žalost, če vidiš, da hoče lasten človek prav po sili zožiti meje in prestaviti mejnik več kakor »za sežnja dva«, in celo na svojo last.

Kdaj pa kdaj beremo, da je kaj kroatizem (hrvaško izražanje), dasi je beseda mnogo znana med Slovenci proti Sotli in Kolpi, posebej pa še v Istri, kjer začitane zemljepisne meje med Slovenci in Hrvati sploh ni. Zdi se mi, da bi bilo pri nas dosti manj očitanja »hrvačenja«, če bi na slovensko deželo ne gledali z ljubljanskega gradu. Zaradi večjega obzorja bo že treba stopiti kam

više, potem bi videli in slišali, da ima Slovenec, ki živi do deset ur hoda daleč od Sotle ali Kolpe, marsikako besedo, ki jo rabi tudi Hrvat prav tako daleč tam za »granico«, ljudem v osrednjih krajih pa ni znana, ker jo odrivamo iz časopisja in knjige. Pomniti moramo, da smo mi tu kajkavci in da so kajkavci tudi tam. Ne smemo pozabiti, kaj dokazuje važen zgodovinski dokument, da so namreč še leta 1524 pravili zagrebškemu, križevskemu in varaždinskemu komitatu, da so — slovenski. S tem bi rad ugotovil vsaj to, da ne smemo trditi, da so besede, ki jih rabi naše ljudstvo na tej strani »granice«, kroatizmi. Nič več ne pravim...

Do danes so nas šole in tiskarne in uradi res že tako ločili, da imamo oboji svojo do konca izpisano besedo, vendar pa si ne smemo biti vzajemno krivični z očitki, da je kdo komu kaj vzel in si prisvojil. Pa saj mi niti ne delamo tega. Le to je čisto narobe, da celo tisto, kar je očitno naše, starinsko in domače, zavračamo in preganjamo, če ni za naše precej nagluho uho. Ne zagovarjam tistih, ki so že v onem stoletju brez pravega preudarka začeli za lase vlačiti vse potrebno in nepotrebno k nam, še manj pa bi pohvalil tiste, ki še danes trpajo v naš leksikon čisto nepotrebno blago, posneto po tujih jezikih. Tako prihajamo do novih besed, zvok našega izraza pa peša in zamira. Po eni strani trdimo, da to sploh ni naše, po drugi pa pravimo, da je óno že pozabljeno, arhaično. Ni še davno, ko je nekdo zapisal, da je izraz *stranski*, ki pomeni tuj, hrvaški. No, po takem dokazovanju potegnimo mejo nad mojo Slovensko Bistrico in zasadiamo mejnike kdo ve kje. Sam Pleteršnik je povzel to besedo od Cigaleta, Janežiča in Valjavca, ker jo ljudstvo po Štajerskem in v Beli krajini pozna tako dobro kakor kajkavci na Hrvatskem.

Razglejmo se še malo. Kadar sneg kopni ali se zemlja po deževju suši, iščemo *obela tla*, da ne gazimo po snegu in vodi. Tako postavljena beseda pomeni že suha, ne več mokra tla. Pleteršnik ve zanjo, a kdo bi si jo upal danes ponoviti? — Vreme je družbi *zblaznilo* izlet, kmetu pa oranje. Zlobni jeziki so dekletu *zblaznili* poroko. To se pravi, vse se je pokvarilo. Današnje pohujšanje je našim protestantskim piscem še *soblazen*, mi pa se otepamo zadnjih sledov te lepe besede. — Ta človek danes ni ničesar *privredil* (kaj vrednega storil), jest je pa prišel. Besedo rinemo na Hrvatsko, kjer imajo *privredo*, Pleteršnik zanjo ne ve, je pa le. — Tista gospodinja je hudo *pri čistem*. Stiska, računa, šteje vsako žlico in obrača vsak dinar, ker mora ali pa skopari. — Če se tele oglašča, ono *kmeli*. Odraslo govedo *tuli* (na vso moč) ali pa (rahlo) *bóli*.

Ce je komu kaj neznan, rad pravi, da je tuje ali pa zastarelo. Nekaj takih izrazov: *čeh* je v Prlekiji na pol dorastel fant, *vozkriv* je smrkav, *lila* je lutka. No, sedaj bi se ustavili še pri besedi *brdo*, ki je skoraj samo še v imenih. Drugače je danes po Slovenskem vse *hrib* in *grič*. Res pa je, da pri Slovenski Bistrici najdeš samo *brebove*. Nasprotno pa je v hrvatskem Zagrebu — Grič, a v hrvatskih knjigah ga ni! — Prek brda smo prišli v druge *predele*, ki jih po SP ne smemo več rabiti, kajti ti so last Hrvatov, Srbov, Makedoncev in Bolgarov. Vendar je *predel* tudi na Slovenskem meja in celo ime. Zakaj ne bi mogel biti tudi krajina ali dežela (v nekih mejah)? Kljub SP se beseda še splošno rabi, ker pač ni zanjo zmeraj zadovoljivega nadomestka. — Tudi *granice* nimamo nobene več. Če kdo pri nas tako zine, baje hrvatuje, kar pa je pristno naše bilo, je ostalo na ponemčenih tleh. Pri Obdachu na Štajerskem je zarisana voda Granitzenbach. Drugo tako ime je nižje, že na Koroškem. Ta precej dolgi potok teče v Labodnico.

Tako nastajajo mnogi kroatizmi, ker nočemo imeti besede za slovensko, arhaizmi pa se množijo, ker nemarno opuščamo izraze, da ostajajo za njimi hude vrzeli. Obubožano govorico, po slogu in skladnji skvarjeno, »bogatimo« z nepotrebni tujkami, ki jih pogosto še narobe obračamo. Slovníčarji mnogih jezikov preveč vneto izločujejo izraze sorodnih narečij in prestrogo razmejujejo področja. Svarijo pred rabo izrazov iz sosedove knjige, dasi so znani tudi v njihovi lastni deželi. Ne marajo, da bi se zblížali. Ni li to circulus vitiosus, če pravijo, da je zblíževanje treba prepustiti času in slučaju, obenem pa ga zavestno preprečujejo? Kako je bilo v Sloveniji, vemo. A drugje? Srbohrvaški slovníčarji soglasno trdijo, da govorijo kajkavci in čakavci narečje tega jezika, a izrazi iz njihovega besedišča nosijo žig manjše vrednosti, če jih sploh beležijo (Maretić v šolski gramatiki, gramatiki in stilistiki, jezičnem savjetniku). Andrejčin

v Osnovni gramatiki bolgarskega jezika (Sofija, 1942) odločno odklanja marsikak pojav, ker cika na makedonsko stran ali na srbsko narečje. Z velikim trudom dodelana makedonska gramatika Koneskega (Skopje 1952, 54) priznava, da so morali zelo paziti, da se ne bi preveč vrgli po »tujcih«.

Teško je ne se domisliti pokojnega Nestorja, ki je o Slovanih zapisal, da so imeli lepo, veliko in bogato deželo, a so si morali povabiti tujca Rurika, da bi jim vse uredil, seveda po svoje... Koliko različnih pokrajinskih literatur bi danes že imeli Nemci, če bi bili pred sto leti z našo vnemo in spretnostjo začeli realizirati znanstveno dognanje, da je na področju njihovega jezika nič manj kakor 505 narečij!

Vinko Gaberski

Ocene in poročila

NEKAJ POMISLEKOV OB NOVI SLOVENSKI SLOVNICI

Kljub obširni Tomšičevi oceni slovnice v lanskem letniku našega lista (JiS II, 129 sl.) bi rad povedal nekaj svojih pomislevov, ki naj omogočijo preciznejše opredelitve nekaterih pojmov, saj bomo gotovo dobili vrsto jezikovnih vadnic, ki se bodo v bistvu naslonile na najnovejšo izdajo slovnice. Pomisleke navajam, kakor sem pač zadeval obnje, omejil pa sem se na poglavje o stavku.

1. *Stavčni členi*. Vse slovnice in jezikovne vadnice se zadovoljujejo z izrazom »stavčni členi«, ki ga uporabljajo za naslov ali podnaslov poglavja, nekatere jih tudi naštevajo, nobena pa izraza ne opredeli. Izjemo je napravil le Šuman (1884, 118), njegova definicija pa nam je danes že preohlapna. Najnovejša slovnica uporablja izraz šele pri posameznih členih, ne da bi ga prej kakorkoli nakazala.

Potrebna nam bo precizna definicija o tem, *kaj so stavčni členi*, saj vemo, da uhajajo dijaki pri razčlenjevanju stavkov nehotne na področje besednih vrst, zlasti, če ima stavčni člen eno samo besedo.

Natančneje naj pojasni to vprašanje še drugi pomislek!

2. *Kaj je stavek*. Definicijo (283) naj bi podprl oziroma obrazložil primer:

- a) Dober — ljubiti — otrok — starši
- b) Dober otrok starše ljubi.

V primeru pod a gre res za *besede*, od katerih ima »vsaka... zase svoj pomen, v tej skupini pa nič ne povedo«.

V primeru pod b pa je obrazložitev preohlapna, saj ne gre samo za to, da »so besede tako razvrščene, da iz njih spoznamo miselno zvezo«, temveč gre za posamezne *dele stavka*, ki so med seboj *v določenih odnosih*, torej za stavčne člene. Prav zato besede niso več v poljubnih oblikah, saj samo *določene oblike* lahko ustvarijo *določene medsebojne odnose*.

Naj pomagam z drugačnim primerom:

- x) Učenec — hoditi — v — šola
- y) Učenec hodi v šolo.

Za primer pod x naj velja ista obrazložitev kot za primer pod a. V primeru pod y pa je nastal iz besed »v« in »šola« nov pojem (in ne samo nova oblika) »v šolo«, ki ga označujemo s prislovnim določilom, torej s *stavčnim členom* in ne z besedo. Prav tako je dobil opredeljeni pojem »hodi« določen odnos do pojmov »učenec« in »v šolo«, zaradi česar imenujemo to zvezo stavek. To pa je že kvalitativna in ne samo oblikovna sprememba.

Zdi se mi, da je pravilnejša definicija iz prve izdaje slovnice (1947, 264), ki pravi, da stoje besede v nekem redu in določeni *medsebojni zvezi*, ki je izražena v oblikah. (Podčrtal pisec.) Določene medsebojne zveze pomenijo res odnose, za kar v stavku gre.

Zato mislim, da se bo morala nujno spremeniti definicija za stavek in upoštevati, da ne gre samo za besede in njihove oblike ter vrstni red, temveč tudi (ali predvsem) za stavčne dele (člene) ter njihove medsebojne odnose.

3. *Povedek*. »Povedek ali predikat pove, kaj kdo dela ali kaj z njim jè. Izražamo ga z določno glagolsko obliko,« (284) je na prvi pogled jasna in kratka definicija. Ima pa za praktično uporabo (in zanjo gre) tri pomanjkljivosti: a) ne upošteva zanikanih stavkov, b) ne upošteva glagolskega vida in c) pušča dvome, ko je razen določne glagolske oblike tudi povedno določilo del povedka.

a) Da ob zanikanem povedku dijaki skoraj brez izjeme ne vedo, kam bi z nikalnico, je opozorila že Silva Trdinova v članku »Ti nesrečni odvisniki!« (JiS II, 35) in skušala najti rešitev, ki jo podpirajo ustrezni primeri.

Mimogrede naj še omenim, da je spregledala slovnica tudi zanikane oblike nisem, nimam, nočem in nečem v poglavju o povedku prav tako, kot jih zaman iščeš v poglavju o glagolu, kjer bi jih prav gotovo pričakoval. Omemba pri nikalnici (262) je zelo bežna.

Zlasti zanikana oblika pomožnega glagola »ni« velja navadno za »stavčno nikalnico« — dijaku prav tako kot sestavljalcem križank. Zato mislim, da bi se bila morala slovnica izogniti izrazu »stavčna nikalnica« za »ni«, ker bi morala sicer z istim izrazom označiti tudi »nisem«, »nimam«, »ne delam« itd.

b) Slovensko uho je zelo občutljivo za dovršnost in nedovršnost, zato na vprašanje »kaj kdo dela« ne morem odgovoriti »skoči«, ampak le »skače«. Definicija v slovnici je torej tudi v tem pogledu pomanjkljiva in ugotovitve o glagolskem vidu (168) bi bilo treba upoštevati še pri povedku.

c) Drugi stavek definicije, da izražamo povedek z določno glagolsko obliko, nasprotuje sprednjemu »kaj z njim jè«, če je v povedku glagol z nepopolnim pomenom. Povedno določilo namreč ni nikoli določna (osebna) glagolska oblika, ampak se veže z njo v povedek.

4. *Predmet v nikalnem stavku*. Slovnica opredeli najprej predmet v tožilniku kot neposredni predmet v nasprotju s posrednim (predložnim) predmetom, ne opredeli pa predmetov brez predlogov v ostalih sklonih (290).

Če sprejmemo takšno ločevanje predmetov in tudi opredelitev direktno in indirektno prehodnih glagolov (174), potem moramo spremeniti pravilo o predmetu v roditeljski nikalnici (290) približno v obliko: »Neposredni predmet nezaničanega stavka postane v nikalnem stavku predmet v roditeljski.«

Ocenjevalec F. Tomšič se z zgornjo opredelitvijo direktnih in indirektnih objektov sicer ne strinja in imenuje takšno pojmovanje preveč formalistično (JiS II, 134). Če ima prav, potem se stvar seveda bolj zaplete. Kljub temu mislim, da se bomo spornemu problemu predmeta v roditeljski zanikanega stavka najbolj približali z upoštevanjem kakovosti prehodnih glagolov, k razpravljanju pa bo treba pritegniti še poglavje o nikalnicah (262–263). Četudi ne kaže uvajati v slovnico vseh Breznikovih ugotovitev, bo treba vendarle najti za ta primer preciznejšo in uporabno rešitev.

5. *Prilastek*. a) Osebek, predmet in prislovna določila (285, 289, 293) pojasnjujejo povedek oziroma vsebino stavka, prilastek pa samostalnike (290), ocenjevalec F. Tomšič je temu pravilno dodal še »pridevnike, prislove in zveze, ki imajo pomen prislovnega določila« (JiS II, 134). Gre torej za stavčni člen, ki je v bistvu drugačne vrste kot ostali. Mislim, da bi ga bilo treba iztrgati najprej iz okostenelega zaporedja: povedek, osebek, predmet, prilastek, prislovno določilo, in ga postaviti na konec te vrste, kot se je že zgodilo v Slovenski jezikovni vadnici I, ni pa še imelo nikakršnih posledic zanj.

b) Mislim, da gre tu spet za primer, da pojasnjuje prilastek stavčne člene in ne besednih vrst. Gre torej za odnose, o katerih sem govoril že v svojem drugem pomisleku. Zato se mi zdi, da je najbliže zadel S. Bunc, ki je zapisal o prilastkih: »V stavku ne pojasnjujejo glagolov (prav: povedka), ampak natančneje določajo samostalnike (dodal bi kot zgoraj Tomšič), ki stoje kot osebko beseda, povedkovo določilo, predmet, prislovno določilo ali prilastek« (JV II, 67), manjka še zvalnik, ki je sam neke vrste stavek.

c) Po mojem občutku je tudi zveza med prilastki in stavčnim členom, ki ga pojasnjujejo, tesnejša kot med ostalimi stavčnimi členi, kar mi potrjujejo zlasti prislovni izrazi, ki so postali že kar neločljiva celota, njihovi sestavni deli pa imajo v drugačnih okoliščinah še prvotni pomen, n. pr.:

Vsak dan je lep.
prilastek osebko
beseda

Vsak dan je lepo.
prislovno
določilo časa

č) Slovnica našteva pridevniške, samostalniške in števniske prilastke. Števniski (292) pa seveda niso posebna kategorija, saj so glavni števniki od ena do štiri, vrstilni, ločilni in množilni števniki pridevniški, glavni števniki od pet dalje pa »so v imenovalniku in tožilniku edninski samostalniki srednjega spola in se vežejo s prilastkom v roditeljski« (158), kar je v pojasnilu na strani 292 pomanjkljivo, v ostalih sklonih pa spet pridevniški.

Z enako pravico kot števnike bi morali obravnavati potem še zaimke, prislove in nedoločnike, kar je sicer slovnica opravila med pridevniškimi in samostalniškimi prilastki, naslov pa ne bi smel biti »števniki prilastki«, ampak »števniki kot prilastki in prilastki ob števnikih«.

Teh nekaj opomb sem napisal, ker sem zadeval ob ta vprašanja pri primerjanju obeh izdaj slovnice in jezikovnih vadnic, ki nam rabijo pri srednješolskem pouku, ne bi pa hotel apodiktično uveljavljati novih definicij in obrazložitev. Opombe naj bi bile le povod za nadaljnje premišljanje. *Boris Misja*

TAM GORI ZA HRAMOM

Ob petdesetletnici svojega soustanovitelja pisatelja Antona Ingoliča je mariborska založba izdala izbor iz njegovih predvojnih črtic in novel.* Urednik knjige Mitja Mejak je odbral le značilnejše od njih, avtor pa jih je pregledal in rahlo popravil. Med ponatisnjenimi krajšimi teksti so nekateri še danes tolikanj vredni, da bi bilo škoda, če bi ostali povojnemu rodu dostopni le med platnicami Ljubljanskega Zvona in Obzorij.

Predvojnega Ingoličevega umetništva kajpada še zdaleč ni mogoče do kraja spoznati in vrednotiti zgolj po teh krajših sestavkih, ki so večkrat samo izhodišče za njegove povesti in romane (n. pr. Splavar, Tam gori za hramom, Likof in Zeja). So pa te novele in črtice važna dopolnitvena prvina njegovega umetniškega portreta, ker v ožjem smislu razkrivajo vso urejenost njegove umetniške narave: snovno in tematično uperjenost, idejno usmerjenost in oblikovno metodo in zmogljivost.

Prizorišče življenjskih zgodb, zbranih v tej knjigi, je Dravsko polje s Halozami. Te zgodbe in njih nosilci kažejo pokrajinske socialne in deloma nanje vezane psihološke značilnosti, hkrati pa so organski del splošnega slovenskega socialnega razvoja pred vojno. Gospodarske razmere v Halozah, kakor jih je opisal Franc Zgeč v Sodobnosti (1935—1936), so povzročile huda socialna nasprotja, ki so nagrmadila pred Ingoliča kopico duhovnih problemov ubožanega viničarskega stanu in njegovih gospodarjev. V zavesti haloških viničarjev in kočarjev je odkril pisatelj življenjsko brezperspektivnost, obup in brezmočno vdanost v njih do skrajnosti podrejeni gospodarski položaj, med gospodarji pa poleg izrabljanja še narodnostno renegatstvo in hitlerjanstvo, ki si je znalo pridobiti del mlačne, na osebno ugodje in korist obrnjene trgovske in uradniške plasti. V enakšnem nasprotju se je trla tudi vas na Dravskem polju: nasproti hlapcem, deklam in propadajočemu malemu kmetu in obrtniku, tedaj tisti plasti, ki je bila ali že izkoreninjena ali pa je šele drsela v gospodarski propad in jo je predvojna prezadolžena slovenska vas številčno vedno bolj množila, se postavlja v novelah in črticah trden podravskega kmet, ki se poskuša obdržati na spolzkem liberalnem ekonomskem položaju.

Takšen izbor snovi, še bolj pa idejni pristop k njej in razvit čut za posameznikovo družbeno usodo so uvrstili Ingoliča pred vojno med znane slovenske socialne realiste, med tiste, ki so brez pristranskega patosa in brezplodnega sentimentalizma opisovali temne in svetle vrvine vaškega življenja v vsej njegovi materialni, vnanji, in individualno psihološki pojavnosti. Niso samo materialne razmere tiste, ki premetavajo Ingoličeve ljudi v teh novelah in črticah, čeprav mu je uspelo pokazati njihovo oblikovalno moč glede individualne človeške morale in dejavnosti. Tu sta še erotika in ne nazadnje alkohol, ki rišeta brazde v duševnost njegovih ljudi, upogibata in rahljata značaje in jih ženeta v pogubo. Z oblikovanjem takih pijači vdanih oseb je poudaril Ingolič individu-

alno vzročnost gospodarskega propadanja (Likof, Nezgoda Jurja Tementa) in druge moralne okvare ljudi. Pri tem še zdaleč ne zbuja vtisa, da želi karkoli urejati; s stvarnostjo se spopada nereformatorsko in vseeno mu je, kam bo strast človeka naplavila. Samo kadar gre za socialne krivice (Žeja, Tam gori za hramom), se vzpne iz njega občuten upór. Tako se bori samo zoper eno strast: zoper socialna tlačenje in podrejanje drugih. Tudi ljubezen si koplje pri njem največkrat povsem svojevoljno strugo. Ingolič kakor da v tej knjigi ne pozna ljubezni, ki gradi in ustvarja žlahtne vezi med ljudmi, pač pa večinoma le tako, ki ruši; samo v umetniško ponesrečeni noveli Prepovedana ljubezen je to čustvo rahlo konstruktivno. Največkrat pa mu je ljubezen nesreča in prevara, podel račun (Nezgoda Jurja Tementa), žalitev, posmeh in zaničevanje (Zebica), strast, ki požene človeka v zločin (Prvi sneg), enako grozotna med kočarji in med kmeti, enako mučna in goljufiga.

Ingolič kljub svojemu skrajnemu realizmu in prav takšnemu deziluzionizmu ni zabredel v pesimizem. Res je, da je opazil v svojih ljudeh skoraj več teme kot svetlobe, da ljubi teme z roba življenja, kjer ljudje socialno ali moralno propadajo. Vendar je med njegovimi hlapeci, deklami in kočarji pa celo v viničarski koči nekaj svetlobe, nekaj upanja in močnega hrepenenja, nekaj hotenja po doživetju trenutka; ko bi tudi Zebica, stari Trčko pa recimo Brenkov Matija občutili, da je lepo biti človek. V Trčku, Zebici, splavarju Vitužniku in podobnih Ingoličevih protagonistih jernejevske usode bi zaman iskali Jernejeve upornosti. Vendar pa je pretresljivi krik umirajočega Trčka: »Prinesi mi vina, vina tiste sorte, ki sem jo zasadil, obrezal in poškrpil« (v črtici Žeja) umetniško zelo uspela simbolizacija v predvojnih socialnih odnosih še nedokončane Jernejeve pravde.

Kakor nas pisatelj stvarni humanistični cilj v tej ali oni črtici in noveli osvoji, pa slabi njih umetniško moč ponekod dokaj reportažno (Splavar, Tam gori za hramom) ali drugače pomanjkljivo oblikovanje. Četudi so črtice in novele sorazmerno kratke po obsegu, jim v glavnem manjka pripovedna zgoščenost. Večinoma Ingolič preveč popisuje in posreduje, namesto da bi nazorno oblikoval; od tod kopičenje dokumentacije in prevladovanje zunanega procesa nad notranjim, od tod tudi večkrat dolgoveznost in razvlečenost. V noveli Prepovedana ljubezen, ki je pač najslabši del te knjige, postranski motivi skorajda povsem zaduše osrednjega, pač zavoljo pretirane dokumentacije družbenega sistema in slikanja človeških spačkov, ob katere zadeva mlada učiteljica. Od zunaj vneseni rekvizit v noveli Prvi sneg in prenos morilske krivde na človeka zunaj erotičnega trikota jemljeta tej noveli dramatičnost in zbujata narejenost. Dokaj neprijeten tehnični odmev slabe slovenske proletarske literature okrog leta 1930 se čuti v noveli Tam gori za hramom; kopičenje samih negativnih lastnosti v nacionalnem renegatu, hitlerjancu in izkoriščevalcu je morebiti le nekoliko pristranska tipizacija, kakor je tudi starkina smrt na hišnem pragu kaj malo umetniško prepričljiva. V notranji zgradbi je nekoliko problematična tudi novela Likof: prvič zato, ker Jusufka ni izdelana dosledno, drugič pa zato, ker si je pisatelj preveč prizadeval prikazati, kako kočarica že kar hote in načrtno propada, četudi ni za to zadostnega psihološkega ali objektivnega razloga. Navedenih pomanjkljivosti pa ne čutimo v novelah Zebica in Ugasle oči pa v črtici Žeja; zato jih upravičeno lahko štejemo med umetniško najbolj dognane strani v tej knjigi.

Ingoličev dialog ustreza obzorju in duhovnemu prizadevanju oseb, prav tako jezikovno gradivo v pripovednem delu temam in motivom; to gradivo je neznatno poživljeno tudi z narečnimi izrazi. Metaforično in figuralno pa njegov slog ni niti pisan niti bogat. Pri podrobnejšem razboru Ingoličeve dikcije in kontrastiranja se bo najbrž razkrilo neko razmerje med njim in Prežihovim Vorancem, zakaž opazna so znamenja (uvodni odstavek v Prekrižanih računih, v Žeji in še kje), ki pričajo, da se naš pisatelj pred vojno ni mogel povsem odtegniti vplivni sili koroškega monumentalnega oblikovalca.

Literarni pomen knjige Tam gori za hramom je predvsem v tem, da nas znova opozarja na vrednote slovenskega socialnega realizma tridesetih let. Zbirka dokazuje, kako lahko ustvari umetnine, ki prežive svoj čas, proizaist, ki je dovolj občutljiv za individualni človeški svet in za tiste objektivne družbene silnice, ki napolnjujejo ta svet s svojo neizogibno vsebino.

Franz Zadravec

Slovniske in pravopisne drobtine

PREMALO VEJIC IN PREVEČ

Z vejicami so težave. Malokdo, tudi med pisatelji le ta ali oni, jih zna staviti tako, da bi ustregel vsaj večini pravil v Slovenskem pravopisu. Skoraj vsi se potem sklicujejo na stavek, ki ga je najti v SP na str. 43: »Včasih pa pisatelj z ločili izraža osebno ali čustveno razgibanost; taka ločila so osebna in zanje ni splošno veljavnih pravil.«

Priznati je treba, da je ta stavek povedan prav pitjijsko. Čigavo razgibanost izraža pisatelj, svojo? Ali svojih oseb? Kakšen je razloček med »osebno« in »čustveno« razgibanostjo, kaj je eno, kaj drugo? Prav hvaležen bom, če mi kdo to pojasni. Taka ločila so potem kajpada »osebna« ... Ne, mislim, da bi bilo treba to v novi izdaji povedati drugače, določeneje. Predvsem: »osebna« stava ločil ne sme biti opravičilo za neznanje pravil o ločilih; če kdo teh pravil ne upošteva, mora imeti za to razloge, predvsem pa jih mora poznati. Če stavimo v svojem jeziku ločila po logiki, tudi »osebna« stava ne sme biti sprta z njo.

Sicer pa lahko skoraj brez izjeme trdimo: če kdo postavlja vejice (v bistvu gre zanje, pri drugih ločilih skorajda ni težav) po svoje, bo to skoraj zmeraj pomenilo, da jih piše nekaj več, kot jih zahteva SP, ker se mu na nekaterih krajih zdi, da je treba še poudariti ločitev, še bolj razčleniti stavek. Pri tistih, ki imajo vejic premalo, pa boste skoraj vedno lahko rekli, da ne gre za osebno stavo, temveč za nepoznanje pravil.

Nekje pa se mi vendarle zdi, da naš SP terja preveč vejic: mislim na tiste ob sestavljenih veznikih, o katerih je pisal dr. Bajec v prvem letniku JiS (42). Tedaj naj bi po SP stavili vejico po logični zvezi. Praktično gre predvsem za primere z »in«, zakaj drugi primeri v SP (str. 47) me niso prepričali, da bi bile take zveze sploh potrebne. Prešernovo »Žive naj vsi narodi...« je sploh izvzeti, ker je besedni red narekovala metrika. Sledeči trije stavki se mi zdijo primer slabega sloga. Kakšen veznik je »da«, če stoji med dvema vejicama? Stavek »Le piši materi, da, če ne bo denarja do sobote, ne boš več stanoval pri nas!« je brez potrebe okoren, ko bi se lahko glasil: »... da ne boš več stanoval pri nas, če ne bo denarja do sobote«. Podobno zlahka popravimo druga dva stavka: »Skusili ste, da se tisti, ki se iz prvega prenagli, kmalu upeha.« »Le oštevaj me, zakaj še najrajši te imam, če si huda.«

Kaj pa stavek, ki ga po SP navaja tudi dr. Bajec: »Votlina je suha in, ker je ne doseže nobena sapica, tudi topla.« Nikoli, ko berem take stavke, se ne morem ubraniti občutka, da bi morala biti vejica pred »in« in ne za njim, zakaj tam premolknem pri govorjenju, medtem ko se mi zdi »in ker« celota, ki je ne gre ločevati. Ta občutek postane še močnejši, če stavek zapletem še z enim vrinjenim odvisnikom: »Votlina je suha, da je veselje, in, ker je ne doseže...« Spet »veznik«, ki ničesar ne veže, ker je ločen na obe strani! Že, kaj pa logika, boste rekli?

Stopimo najprej še korak naprej. SP namreč nadaljuje, da so sestavljeni vezniki v nekaterih zvezah, zlasti v začetku stavka, dobili pomen enotnih izrazov, ki jih pišemo danes brez vejice: »In če pogledamo v človeško dušo, je stvar ista.« Naj opozorim, da navaja dr. Bajec to pravilo nekoliko drugače: »Drugačna je danes raba, kadar... veznika stojita na začetku stavka.« Torej ga je zožil. Ne vem, ali je storil to namenoma ali ponevedoma, vendar se mi zdi dobro, da je to storil. To ga je namreč pripeljalo k misli, da »gre tukaj za slogovno pomanjkljivost, ker je vezalni veznik in na začetku pravzaprav čisto odveč«. Mislim, da lahko to trditev razširimo sploh na vse take zveze, ne samo tiste na začetku stavka. Veznik in je tu »pravzaprav« povsod odveč ali pa je zapisan namesto nečesa drugega. Mar bi bilo mogoče vsak tak stavek povedati drugače, brez »in« ali brez tako nemogoče postavljenih vejic? Poglejmo!

Stavek o votlini vsebuje s svojim »tudi« skrito nasprotje, prav lahko bi se glasil (brez odvisnika): »Votlina je suha, pa tudi topla.« In z odvisnikom: »Votlina je suha, ker je ne doseže nobena sapica, pa tudi topla.« Vendar je

stavek zdaj nejasen, zato recimo takole: »Votlina je suha, in ker je ne doseže nobena sapica, tudi topla.« Pravici je zadoščeno, odvisnik je ločen od nadrednega stavka, »in« pa ne spada k nadrednemu stavku, temveč je *potrben* odvisniku, da ga *vpelje*, sicer bi stavek narobe razumeli, namreč, da je votlina suha, ker je ne doseže nobena sapica. Tako »in« pravzaprav le ni odveč.

Mislím, da bi se dali tako razčleniti in preobrniti tudi podobni stavki: »Obrnil ji je hrbet, in ko ga je poklicala nazaj, ji je odgovoril... = Obrnil ji je hrbet, ko pa ga je poklicala nazaj...« Ali: »Usmeril se je k filozofiji, in ker je imel bistro glavo, je hitro napredoval.« Tu je treba obrniti nekoliko drugače: »Usmeril se je k filozofiji in hitro napredoval, ker...« Kakor se čudno sliši, mislim, da sta »in« v *teh dveh stavkih različna*. V prvem bi prebili brez njega, ko bi bilo namesto vejice dvopičje; ker je vejica, nas »in« spet samo varuje *nesporazuma*, da bi ne razumeli: »Usmeril se je k filozofiji, ker je imel bistro glavo.«

Še en primer (žal si naši slovničarji primere izposojajo drug od drugega, tako da so po skoraj vseh knjigah isti): »Zaletel se je vanj, in ker se je ustrašil, je zbežal.« Lahko bi rekli: »Zaletel se je vanj in zbežal, ker se je ustrašil.« Vendar tu ni povsem jasno, ali se je iz strahu *zaletel in zbežal*, ali samo *zbežal* od strahu. Prav tako ni dober stavek »Zaletel se je vanj, ker se je ustrašil, pa je zbežal«, ker bi lahko razumeli, da se je zaletel zato, ker se je ustrašil, in potem zbežal. Kaže torej, da je »in ker« resnično potreben, tisti »in« povezuje in hkrati ločuje, opozarja, da se začenja novo dejanje.

Ali je na začetku stavka vezalni veznik čisto odveč, kakor meni dr. Bajec? Včasih že mogoče, velikokrat pa ga narekuje slog. »Ker ni imel denarja, je ostal doma. In ker ga je začelo zebsti, je zakuril.« Ali čutite, da je »In« vendarle potreben? Brez njega bi bila zveza pusta. Lahko bi res zvezali stavka v enega, toda ali bi potem pisali *in* z malo in *za* njim vejico, kakor predlaga dr. B.? Če držijo prej povedane misli, pa tudi glede na to, kako bi stavek nastal iz dveh gornjih, lahko zapišemo po moji misli samo: »Ker ni imel denarja, je ostal doma, in ker ga je začelo zebsti, je zakuril.«

Lahko, da se motim, in prav hvaležen bom, če mi kdo stvar razloži drugače. Za zdaj sem si s to razlago pojasnil neprijetni občutek, ki me je že dolgo moril ob taki stavi vejice. In če sem se z njo približal resnici (tudi ta »In« je potreben!), bi menda kazalo pravilo o sestavljenih veznikih brez vejice v pravopisu razširiti na vse primere, vejica pa naj bo pred njimi, če že mora biti.

J. Gradišnik

Opomba uredništva. »Pitijsko« določilo v SP se nanaša zlasti na rabo vejice pri sestavljenih veznikih, nekolikanj pa tudi na primere, ko piscu ne zadostuje slovniško ločilo, ker bi njegovemu namenu bolj ustrezalo logično. Sicer pa glej še članek J. Roša v pričujoči številki.

A. B.

ANGLIJA, ANGLEŽ, ANGLEŠKI

Lani je pisal R. Kolarič v Jeziku in slovstvu (str. 334—335) o rojstvu in življenju besed Anglija, Anglež, Angležinja, angleški. Ko sem prebiral zanimivi članek, sem se ustavil ob trditvi, češ da zasledimo Anglijo in angleški prvič v Murku 1833, Angleža pa v Janežiču 1851, in ob sklepu, da so se morale vse te besede že prej uporabljati.

Zelež podpreti avtorjevo domnevo in s tem premakniti časovno mejo knjižne rabe malo nazaj ter spopolniti popis soznačnic, navajam podatke iz nekaterih del naših razsvetlencev, ki v članku niso bila omenjena.

Najstarejši drobec je iz Pohlina (Kmetam za potrebo inu pomoč 1789, str. 227): Voskijska (Englad) femla... se is Skujidsko v'red Velika Britanija imenuje. V Vodnikovi Veliki pratiki 1796 srečamo dvakrat pridevnik engledarski, n. pr. kmetjé v'engeledarski desheli, v Veliki pratiki 1797 pa engledarski in England. Obe Mali pratiki (1798 in 1803) izpričujeta že Anglijo.

Malo poblíže si velja ogledati Lublanske novice (1797—1800), saj je v njih na pretek slovarskega gradiva. V začetnem letniku rabi Vodnik deset oblik: englandski (prvič v št. 1), England (1), Englander (6), englandarski (6); britanski (6, 47), Britania (47), Britanec (47); Englez (85), Anglia (85), angleski (86). Prva

se drži nekaj tednov. Druga dobrih šest mesecev, ko jo začne spodrivati najprej Britania, nato pa Anglia; ta obdrži prvenstvo tudi v naslednjem letu. Skoraj enako usodo doživita trojici Engendar-Britanec-Englez in engendarski-britanski-angleski. V tretjem letniku se uveljavita obliki anglejski (6) in Anglejz (1); angleski (7) in Anglez (2) sta morebiti zdaj samo tiskovni napaki.

Mikavno bi bilo razvozlati, kaj se je v uredništvu Lublanskih novic zgodilo poleti 1799: ali Vodnik ni bil več sam svoj gospod ali pa ga je bil Janez Sušnik popolnoma nadomestil že pred založnikovo smrtjo. Časnik je ubiral nova pota pri stavljenju, v duhu in načinu poročanja. Redno rabljenim oblikam Anglia, Anglejz in anglejski so se kar čez noč pridružile novinke anglianski (26), Englandec (26), angliski (26), Anglianec (29), malo kasneje pa še angelski (40), englejski (45) in Anglin (48), če sta že zapisa englandske (33) in Englanzi (33) pomotoma nastala. Da je bila družčina čimbolj pisana, so stopile v kolo tudi izobčenke England (31), englandski (32), Engendar (36), engendarski (36), Englejz (46) in Velka Britania (47). Naj gre za še tako močan vpliv tujejezičnih predlog, zmeda je prehuda za na Vodnikov rovaš.

Zadnji letnik je prinesel v besednjak še adjektiv britski (11).

Torej je treba članek R. Kolariča za zdaj nekako takole dopolniti: obliki Anglija in angleški je prvi zapisal Vodnik v Lublanskih novicah 1797, Engleža-Angleža (v množ.) pa 1797 in 1799. Angležinje v teh delih ni. *Stane Suhadolnik*

OHLAPNOST?

Rabo povratnega zaimka se v zvezi s pomožnim glagolom *biti* bo treba dognati, da ne bo nobenega dvoma več o pravilnosti govora in pisanja. Sedaj se križem dolžimo, kdo dela narobe, in vsak se hvali, da ima on prav.

V 5. številki II. letnika Jezika in slovstva sem na strani 235 bral pod oznako »Slogovna ohlapnost« tole: *Premaknil sem se in kakor burja sem zdvijal v pisarno*. Fr. J. pravi: »Tu je drugi sem popolnoma odveč. Stavke je lepši, če zapišemo: *Premaknil sem se in kakor burja zdvijal v pisarno*.«

Ne vem, če je stavek brez drugega *sem* res lepši kakor tisti, ki mu očitajo ohlapnost, vem pa, da ponovitev pomožnega glagola nikdar ne dopušča dvoumnosti in nedoločnosti, ki jo izpuščanje pogosto povzroča.

Postavim: *Mož se je jezil, pa vendar odločil, da gredó že jutri*. Kaj pomeni tako izražanje? Da je mož odločil in da se je odločil (namreč: da gredo oni sami ali da gre on z njimi vred)? Takih primerov nejasnosti bi bilo preveč, če bi zavoljo občutka ohlapnosti s težko razumljivim slovničarskim dokazovanjem ubijali naravno izražanje. Prav pa je seveda: »Sprli so se in stepli«; »razžalostila se je in pognala v prepad«. Tu sta oba glagola povratna. Mislim, da je treba bolj preganjati nejasnost kakor pa ohlapnost. *Vinko Gaberski*

Opomba uredništva. Pričujoči članek ne nasprotuje prejšnjemu. Oba se strinjata v tem, da se pomožnik brez potrebe ne ponavlja. Fr. J. se ni dotaknil rabe povratnega zaimka in v tem ga tov. Gaberski dopolnjuje. Da je v našem pisanju ohlapnosti res preveč, kdo bi dvomil! Kar oglejte si šolske naloge, a tudi dobršen del časnikarskega blaga. Na drugi strani pa je jasnost ena poglobitnih odlik dobrega sloga.

Breznik (S. s. IV, str. 243) pravi: »Če se dva glagola istega osebkata tesno vežeta, se pomožnik za veznikom *in* izpušča.« Pri tem je dal poudarek na besedo tesno. Mislim, da je vse tudi precej odvisno od načina pripovedovanja. V lagodnem kramljanju se bo pomožnik verjetno marsikdaj ponovil, v razburjeni pripovedi pa ne, zlasti ne pri naglem poteku dogodkov. Vzemimo nekaj zgledov iz Cankarjevega Mojega življenja (res pa je, da Cankar prerad ponavlja pomožnik!): Tam sem sedel ter sem zvečil palec desnice. S težkimi nogami sem stopal po stonih in trepetaje sem čakal, preden sem potrkal. Me je premeril izpod naočnikov ter je izpregovoril. Po maši se je okrenil mladi gospod in se je sklonil k meni. Nato sem legel v travo in sem molil, da bi umrl. Toda: Plezali smo po kladah, lovili se, prevračali se in padali. Tresel sem se kakor v vročici, kričal, teptal z nogami, bil z drobnimi pestmi po klopeh.

Odgovori in pogovori

NEKAJ MISLI O SLOVSTVENEM POUKU V NIŽJI

Pregled našega slovstva sodi po sedanjem učnem načrtu v četrti razred nižje gimnazije, torej v zadnje leto prihodnje osemletke. Malo težavna naloga je to za zaključno šolsko leto, saj je naša književnost dokaj obsežna. Pametno bi bilo, da bi že v drugem polletju tretjega razreda podali sistematičnejši — seveda kratek — pregled dobe ljudskega pesništva, prvih zapiskov, protestantske književnosti, katoliške reakcije in razsvetljenstva. V četrtem razredu bi potem jeseni to ponovili in utrdili ter navezali konec novembra na romantično dobo s Prešernom in na vse ostale do moderne in preko nje do sodobne književnosti. Dovolj bi bilo dela tudi tako, vendarle bi bilo mnogo lažje, saj bi četrtošolci prinesli s seboj že osnovne pojme o prvih naših slovstvenih dobah. Temu bi bilo treba prilagoditi tudi berila za 3. in 4. razred. Seveda je tak bežen pregled ali sprehod po vrstovih slovenskega slovstva dokaj skromen, saj se je treba izogibati verbalističnega učenja ter podajanja vseh odvečnih letnic in podrobnosti. Kakor pa gre predaleč, če imamo za verbalizem pri tujih jezikih učenje besed na pamet (prepariranje doma), češ da zadoščata pogovor in vaja v šoli, prav tako moramo tudi pri podajanju književnosti zakoličiti nekaj letnic v znanje učencev, sicer se utegne zgoditi, da se jim v glavicah stvari tako zmešajo kot v omari, iz katere smo izvlekli predale; urejeno znanje književne zgodovine je brez osnovnih in vsebinsko važnih letnic nemogoče. Razen tega so tudi kratke označitve dob nujne in tu je včasih treba omeniti tudi kak -izem, n. pr. simbolizem, če se že dekadenci ognemo. Saj se ni treba na dolgo in široko ob njih razlagi zadržati in podrobno teoretizirati, a nekateri pojmi spadajo k označitvi določene dobe.

Moderna je kot prelomna struja morda najtrši oreh na tej stopnji in morda še v višji gimnaziji. Saj je dijaku te stopnje res težko doumeti pomen in značilnost te dobe, ako mu predavatelj pri tem ne priskoči izdatno na pomoč in mu ne razbistri pojmov. Brez take globlje objasnitve, za katero mora predavatelj žrtvovati malo več časa, ne bo dijak nikdar prav doumel našega Cankarja ter njegovega posebnega sloga.

Glede moderne je treba — tudi na tej nižji stopnji, čeprav bolj na kratko — poseči nekoliko v filozofijo oziroma v psihologijo tistega časa. Le toliko morda, da omenimo Freuda, njegovo psihoanalizo in pomembno odkritje podzavestnega sveta, ki reflektira v sanjah in je kotišče vsemu zunanjemu delovanju. Naša moderna s Cankarjevimi črticami in zgodbami se je kmalu odločno obrnila od kratkotrajnega naturalizma in zajadrala preko dekadence pogumno po morju človeških najskritejših plasti. Kakor je Cankar vrtal v globino, tako se je Župančič vzpenjal v višino. Obadva sta kovala hkrati tudi svojevrstne izraze, ki so spremljali ta nova občutja in gledanja ter jih ponazarjali.

S tem v zvezi je treba učencem prikazati vidno razliko med načinom pisanja naših romantičnih realistov in realistov, ki so obtičali na dnevnem kopu opazovanja in opisovanja življenja našega človeka, ter med modernimi in Cankarjem, ki je bil ravno zaradi tega mnogim nedoumljiv, ker je rad zaplaval v globino, ki je niso bili do tedaj vajeni. Tisto Levstikovo zahtevo v kritiki o Desetem bratu, naj bi Jurčič osebe globlje označil, je mogla izpolniti dejansko šele moderna s Cankarjem, čeprav seveda s specifičnimi sredstvi simbolizma.

E. B.

Pripomba uredništva. Popolnoma soglašamo z vami glede tega, da je treba tudi v nižji prikazovati dijakom notranje značilnosti posameznih dob ter njih pomen v celotnem razvoju, ne pa navajati zgolj življenjepise podatke in »vsebine« glavni del. Glede posredovanja Cankarjeve osebnosti in umetnosti pa trdimo, da so za nižješolca socialni in etični problemi mnogo važnejši od psiholoških in da je v sami psihologiji na našega pisatelja Dostojevski nepri- merno bolj vplival kot pa Freud.

J. M.

Tovariš urednik, ta odgovor je namenjen tistim, ki so se dotaknili mojega prvega dopisa. Nisem si mislil, da bo skromni prispevek, v katerem sem naglasil, da »zajemajmo iz slovanskih jezikov, da si izpopolnimo jezik«, vzbudil tako pozornost. Kar sem napisal, je premišljeno in prevzemam vso odgovornost.

V št. 6 (JiS II) čitam: »Neki dopisnik je drugačnega mnenja. Po njegovem si je treba izposojati.« To nikakor ni po mojem. O izposojanju nisem govoril, pač pa o zajemanju. Človek si izposoja iz tujega, iz lastnega pa zajema. Smatram, da so vse slovanske besede naš fond: kadar ustrezajo našim glasoslovnim pravilom, so predstavitvene in po korenu slovanske. In pri tem ostanem. En dokaz za to. Pisec odgovora pravi malo dalje: »Saj se še očaku Finžgarju zapiše *potankost*, ki je gotovo ni maral zapisati.« Točno! Kar zapisal jo je, pa je naša, kakor da je bila od pamtiveka. Napravljena je popolnoma po pravilih naše besedotvorbe, saj ima naš koren, našo predpono in našo pripono. Kaj je le v njej tujega, izposojenega? Seveda se je Finžgarju zapisala »sama in nehote«, saj ni sence tujstva v njej.

Se ena te vrste: V JiS piše nekdo, da se je prijatelj silno začudil, ko so mu povedali, da je *zapid* tuja beseda. Kdo bi se ne? Kaj je v nji tujega?

Nikoli nisem dejal, da si kar izposojajmo, ako si hočemo izpopolniti jezik. Če nimamo, potem pa zajemajmo pri sorodnih, to je slovanskih jezikih, to pa vedno ob gornjih pogojih. Nesporno je, da imajo prednost domače besede in da ne bomo zajemali, ako imamo svoj izraz.

Pisec nadaljuje: »Kdo pa si izposoja pri sorodnih jezikih? Mar Francozi pri Italijanih ali Nemci pri Angležih?« Res si tega izposojajo malo, to pa zato, ker recimo Romani izdatno zajemajo iz fonda latinščine. Francozi imajo premnogo besed, ki se iz njih ne dajo več delati nove, n. pr. *gloire, oiseau*. Po izpeljankah so morali seči v latinščino: *glorifier, avion* itd.

Ko sem prvič čital pritrilnico »ja«, sem mislil, da je spodrsrljaj, potem sem jo pa kar po vrsti povsod sledil. Nedavno sem jo slišal z odra. Celjsko gledališče je pri nas igralo »Dežurno službo« in tam nekdo dvakrat pravi: »Pa ja de.« Pri Tavčarju je to narečno barvanje, presajati pa bi se taki lokalizmi ne smeli. »Ljudske izposojenke« se pri nas nekako namerno goje. Tri četrtnine humorja sobotnih veselih večerov v našem radiu je ravno v tem. Česar ne zmore ljubljanski žargon, dodajajo še gostje iz Maribora. Neprestano zalivajo in prilivajo, da bi se cvetka ne posušila. Tak humor je beden!

Zadnjič ste me malce uščuenili, ko ste rekli, da je fraza »lomiti kopje« germanizem. Mislim, da nimate prav. To je občeevropska rečenica, ne pa kaka nemška posebnost. Tu nimam na razpolago knjig, vem pa, da pravijo Italijani *spezzare una lancia in favore di* in da pri njih pomeni *lancia spezzata* opričnika, opredo, seveda z nekoliko zaničljivim odtentkom. Prav nič ne dvomim, da ne bi drugi jeziki imeli kaj podobnega. Kadar obupa Nemeč, vrže puško v rž, Slovenec pa si v takem primeru poišče koruzo. Naša rečenica gotovo ni germanizem, verjetno pa se obe naslanjata na tuje vzorce. Marsikaj je prišlo k nam preko Nemcev, pa ni suženjsko prevedeno. Ko sem se učil nemško, sem se često z zavistjo ustavil ob kaki sočni nemški frazi. Kasneje pa sem večino tega srečal na galskih ali toskanskih livadah.

Kakor posnemam iz JiS, se pričakuje nova izdaja SP. Tako bodo mogoča dopolnila in popravila. (Upam, da imamo kolegij, ki o vsem odločuje, ne pa da vsakdo samolastno počenja, kar se mu zahoče!) Predlagam pa tole: Ker nam *gumb* in *knof* še vedno delata preglavice, vzemimo ruski izraz *púgovica*, ki je v rabi tudi pri Brkinih. Namesto *karžlja* naj pride *blagva*, kakor to gobo imenujejo Prleki in Prekmurci. Najbrž bodo spet rekli, da oba izraza živita na premajhnem ozemlju. To bodo dejali tisti, ki sicer na vse pretege poudarjajo vrednost ljudskega besednega zaklada. Ali je kak predpis, v koliko farah mora biti beseda znana, da pride v SP? Zelel bi, da bi moji varovanki prišli vsaj na drugo mesto, toda označeni kot domači besedi.

B. Borštnik

Opomba uredništva. Vsekakor ponovna ofenziva »slavofilov«. Bo kdo kaj odgovoril? Pomislite, da se pripravlja nova izdaja SP! Tam bo treba teorijo spremeniti v prakso. Baje bo uredništvo predložilo sporna vprašanja javnosti v dnevnikih, tehtne odgovore nanje pa bo priobčeval tudi naš list.

A. B.

Mladinska knjiga v novem šolskem letu

V knjižnih zbirkah Mladinske knjige bo kot vsako leto izšlo več bogato ilustriranih in lepo opremljenih knjig.

ČEBELICA. *Fran Milčinski*, Zakleti grad; *M. Bolšincov*, Deček iz narvske stražnice; *indijska pravljica* Miška si izbira ženina; *Mira Alečkovič*, Lastovice; *armenska pravljica* Zlata vrtnica; *Venceslav Winkler*, O fantu, ki je znal žvižgati; *France Bevk*, Peter Klepec; *brata Grimm*, Pepelka. Celotno zbirko osem slikanic dobijo naročniki za 400 din (broš.) in za 880 din (kart.).

SINJI GALEB. *Zinken Hopp*, Čarodejna kreda; *Josip Cazi*, Z obrazom proti viharju; *Aleksander Dumas*, Črni tulipan (v dveh knjigah); *Ivan Franko*, Zahar Berkut; *Bob White*, Morska skrivnost; *Miloš Mały*, Janošik; *Tone Seliškar*, Rudi. Zbirka stane 720 din (broš.), 1200 din (ppl.), 1520 din (pl.).

KONDOR. *Simon Jenko*, Izbrano delo; *Josip Jurčič*, Jurij Kozjak, slovenski janičar; *Ivan Tavčar*, Visoška kronika; *Carlo Goldoni*, Krčmarica; *Prežihov Voranc*, Samorastniki; *Maksim Gorki*, Mati; *Fran Levstik*, Martin Krpan, Potovanje od Litije do Čateža; *Rabindranath Tagore*, Spevi; *Juš Kozak*, Rodno mesto. Naročniki bodo dobili ves letnik za 1170 din (broš.) in za 2250 din (ppl.).

IGRA IN DELO. Do sedaj je izšlo: *Marjan Jager*, Rezljanje; *Ervin Fink*, Ladijski modeli; *Marjan Jager*, Mostišče; *Božo Račič*, Pletenje; *Stanko Arh*, Kunčnica; *Jože Prhavic*, Jadralni model P-50-b.

Letos bodo še izšle: *Smiljan Ogorelec*, Elektromotorček; *Jože Prhavic*, Gumenjak P-111; *Božo Petek*, Zmaji; *Božo Petek*, Modeli iz papirja. Izdali bomo še navodila o modeliranju gline, izdelavi lutkovnega gledališča, mikroskopa, fotografskega aparata itd. Zbirka, ki obsega osem zvezkov, stane 560 din.

GLOBUS. *Robert Neubauer*, Ceylon; *Tibor Sekelj*, Vihar nad Aconcagua; *Mikluho Maklaj*, Potovanja; *Beno Zupančič*, Egipt. Štiri knjige potopisov dobijo naročniki za 1200 dinarjev.

ZLATA PTICA. Za 1200 din boste dobili 4 knjige, in sicer lep izbor francoskih, španskih, bolgarskih in kitajskih pravljic.

CICIBANOVA KNJIŽNICA. V tej knjižnici bo izšlo nekaj pobarvank, izrezank, slikanic na kartonu in drugih knjižic za najmlajše bralce. Med drugimi bodo izšle tudi Pravljice čepeče mačke *Marcela Ayméja*, *Ele Perocijeve* Muca Copatarica itd. Približno 15 knjig boste dobili za kakih 3000 din.

KNJIŽNICA ZA ŠOLARJE. V tej knjižnici izhajajo knjige za učence osnovnih šol. Letos bodo izšle tudi *Lafontainove* Basni, *Bevkovi* Črni bratje itd. Izšlo bo 10 knjig za približno 3000 din.

KNJIŽNICA ZA MLADINO. Zbirka knjig za mladino vseh starosti. Poleg drugih *Maupassantova* Dva prijatelja in druge. Približno 10 knjig za kakih 3500 din.

Opozarjamo vas na šolske knjige, ki smo jih mi založili:

Janko Jurančič, Srbohrvatsko berilo za 3. in 4. razred gimnazij.

Jože Zabkar, Matematika za 5. in 6. leto obveznih šol.

Anton Grad, Francoska vadnica. Prva stopnja (za peti razred gimnazij).

Ferdo Gestrin, *Jože Hainz*, dr. *Metod Mikuž*, Zgodovina za 4. razred nižjih gimnazij.

Vse štiri knjige imajo enotno ceno 200 dinarjev.

MLADINSKA KNJIGA, Ljubljana, Tomšičeva 2

lesnina ljubljana

Za vse vrste pohištva,
lesa,
lesne galanterije
in opreme
vseh notranjih prostorov
se obračajte vedno na renomirano
trgovsko podjetje
LESNINA LJUBLJANA,
ki vam solidno postreže
po svojih poslovalnicah
v vseh večjih mestih
in gospodarskih
središčih Jugoslavije

Centrala za FLRJ
LJUBLJANA,
Parmova ul. 41